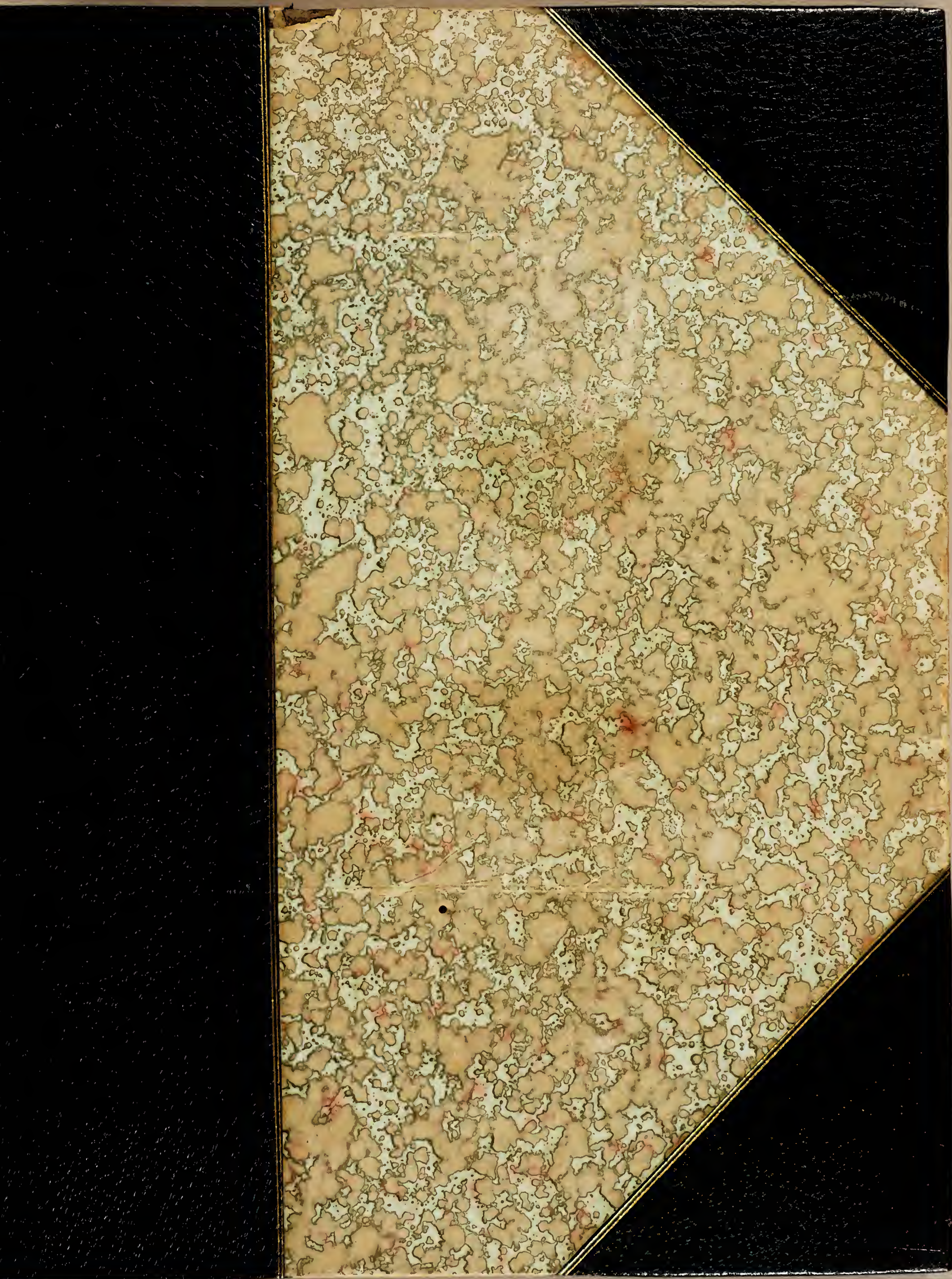

GAUDEO.

BESCHRYVINGE
Van het Heerlijcke ende Gezegende Landt

GUAJANA,

Waer inne gelegen is de ſeer voorname Lant-ſtreke genaemt

SERRENAMME,

Die jegenwoordigh beſeten wort by den Staet van de Vereenighde Nederlantſche Provintien.

Mitſgaders

AENWYSINGE

Van de groote Vermaeckelijckheden, Voordeelen, ende Rijckdommen die aldaer, ten reguarde van andere Landen, te verkrijgen en te genieten zijn.

In 'sGRAVENHAGE,
By HENRICUS HONDIUS, *Boekverkooper in de Hofſtraet.*

1660

VOOR-REDEN.

HEt Oude Spreeckwoort acht die gene voor ongeluckich, *die in een quaet Landt geboren zijn:* Gemerckt den mensche door een enckele ghewoonte, als door een stercke drift van sijn tweede Nature, meest altijt wederomme verlangt nae dat Landt, daer in hy geboren ofte op-gevoet is; ende hoe quaet oock dat selvige is, soo en mach hy daer van geen quaet hooren spreecken: want hy en gelooft niet dat daer een beter Landt inde Werelt is, als dat van sijn geboorten-plaetse: achtende een yegelijck also sijn *Vaderlant*, voor het beste ende geluckichste Landt.

Van dit euvel sijn kranck gheweest oock wijse ende vermaerde Mannen: alsoo heeft *Ulysses* sijn Vaderlandt, het dorre, schrale en Klipachtighe *IThaca* in hooger weerden ghehouden, als alle die schoone, lustige, en vermakelijcke Lands-douwen, die hy geduerende den ganschen tijt van sijne omswervinge, hadde doorwandelt ende door-sien.

Alsoo hebben de *Kinderen Israëls* noch dickmaels nae haren uyttocht, noch wederom gewenscht, om het slaef-sche *Ægypten*, niet tegenstaende zy in het selve, so lange Jaren onder so swaren dienstbaerheit, soo swaerelick hadden versucht.

Alsoo heeft de Huysvrouwe van *Loth*, weder te rugge ghesien nae haer Vaderlant, het van Godt, gedreychde en vervloeckte *Zodoma*.

Soo beswarelijcken, jae schier onmogelijcken valt het *de Menschen* haer *Vaderlant*, hoewel dickmaels *Quaet*, *Arm* ende *Byster* te verlaten, en tegens een *beter Landt* te verwisselen: Daeromme oock *alsulcke Luyden*, met recht gesecht moghen werden, den rechten aert ende eygenschap van de *Haesen* te hebben, dewelcke soodanich beminnen *de plaetsen daer zy gejongt zijn*, hoewel dickmaels op een *Dorre* ende *Onvruchtbare Heyde*, dat zy haer nochtans, daer omtrent, meest altijts onthouden: Jae die, schoon zy aldaer meermaels door de *Iaegers* betrapt zijn, evenwel t' ellekens, soo zy het maer den

Honden konnen ontleggen, niet tegenstaende de vorige periculen, terstont wederomme nae het *Leger* daer haer *Moeder* haer gheworpen heeft, te rugge keeren.

Ick hebbe in veele *schrale* en *dorre* Landen gesien het *jammerlijcke* ende *ellendige* leven van vele *Arme Menschen*; ende voornamentlijck der *Arme Landt* ofte *Huysluyden*: ende met aendacht gemerckt op haeren *noyt ghedanen arbeyt*: des *Morgens vroegh*, ende des *Avonts laet*, in *Regen*, *Wint*, *Hagel*, *Sneeu*, en *Koude*: als arbeydende tegens de Doot, ende dat sonder uyt-komste te zien, ofte eenige hope te hebben van oyt, door allen haren *suyren* en *Peertschen* arbeyt, een beter leven te sullen verkrijghen: en was haer *Loon*, een stuck *swart broot*, met een *dronck Scherbier* ofte *Water*; en selden beter Tractement. Voorwaer ellendich genoegh: nochtans soo kan men soodanige Luyden qualick doen geloven, dat daer een *beter Landt* is, als dat daer in zy geboren sijn, ende soo een *jammerlijck* leven leiden: ofte so men het haer al doet gelooven, soo heeft men noch, soo oneyndelijck veele worstelen, en schier meer redenen daer toe van nooden, als *Hercules*, crachten van doen hadde om *Antheum* te verwinnen, eer zy haer van die *quade plaetsen* af lichten, ende uyt dat *Armelijcke leven*, tot een *beter* laeten over-brengen.

Met welcke *Menschen* het gestelt is, even gelijck als met de *Esels*, de welcke alleen tot het *last-dragen* ende den *arbeyt* geboren, en anders nergens toe nut en sijn: die het even vele gelt, ofte sy tot *Loon* van haren *arbeyt*, *Stroo* en *Kaf*, ofte *Hoy* en *Haver* eten: al welcken slach van menschen men huydensdaegs seer veele inde Werelt vint; en soo wie de selve soude willen in een *beter Lant* ende tot een *beter* en *gemackelijcker leven* brengen: die en soude niet dan ondanck behalen: sijnde die menschen haer *gewoonte*, hare *tweede Nature*, de welcke seer beswaerelijcken valt om te veranderen. Het welcke *Plinius* (schrijvende van het *Armelijcke* Leven, ende de vuyle ende morsige *Woonplaetsen der Oost-Vriesen*, ende der selviger Nageburen) in sijnen tijt mede wel heeft aen-gemerckt, wanneer hy segt: *Dat die Volckeren souden meynen noch grootelijcks verkort ende verongelijckt te*

worden,

worden, soo by aldien sy van den Romeynen overwonnen, van soo een vuyl en morsich, tot een geschickter ende Borgerlijcker leven ghebracht wierden: Ende dat het geluck vele Luyden verschoont tot hun eygen ongeluck.

Onder de *Volckeren* nu, die in verscheyden tijden, ofte door *Oorloge* en *met Gewelt* verdreven, ofte door *te groote vermennichvuldinge*, genootsaeckt zijn geworden haer *Vaderlant* te verlaten: hebben *sommige* dat verstant ende die voorsichticheyt gebruyckt, dat sy, nae een *beter Lant*, dan dat sy gedwongen waren te verlaten, haer gewent, en in dat selve hare *Woonplaetsen* ghenomen hebben; en *dese* voorwaer hebben winst gedaen, en sijn in haer ongeluck wel ten hoogsten geluckich geweest.

Andere, ofte hier niet op lettende, ofte te traegh ende te leuy tot verre ende moeyelijcke reysen, hebben liever die hare *Leuyicheyt* ten gevalle, het naeste ende ledige *Lant* om des *Rusts* halven, voor het beste gekoren en ingenomen; Maer *Alsulcke* hebben seer gedoolt, oock soodanich dat haer, eñ hare *Nakomelingen* die hare *Leuyicheyt* ende verkeert gesochte *Ruste*, een gedurige *Slavernye* is geworden, ende dat ten aensien van die *slechte*, *quade* en *onvruchtbare Landen* daer in sy haer neder gheset hebben: daer uyt niet te trecken en is, dan, door een continuelen, grooten en suyren, jae Peertschen *Arbeyt*, en dan noch dickmaels qualick soo veele, als tot 's Levens onderhout van nooden is: altijt sober genoech.

Van die slach sijn voornamentlick de Noorder *Picten*, de *Yerlanders*, die van het *Dorre* en *Berchachtighe Noorweghen*, de Koude *Russchen*, de *Lappen*, ende die daer om-heer aengrensende *Natien* meer, op wat doch voor een Kouden, Dorren, en schralen hoeck Landts hebben die selve hare *Woon-plaetsen* genomen?

Maer van noch erger *conditie*, sijn de *Hitten*, ende die van de bygelegene *Eylanden*, van de welcke het spreeckwoort seyt, *dat die gene den hals verbeurt hebben, die aldaer te Lande aen eenen Boom pissen*: en dat overmits de *Noorder*-winden so fel, en het *Lant* daer door so schrael en dorre is, (als te verre van de *Sonne* gelegen, wiens *Hette* in de *Teelinge* der naturelijcke dingen, in de plaetse des *Mans*, ende d'*oorsaeck-*

ster der selve is) dat aldaer geene Boomen ofte Struyckenen konnen groeyen ofte wassen, en over-sulcx niet te vinden en zijn.

Van noch *Slimmer*, jae de *arghste Conditie*, sijn die van het by-kans eeuwigh duystere *Ciberien*, ende de *Ysige Yslanders*, alwaer acht maenden des Jaers wort Ys gesien: gelijck dan oock van de over-groote *Koude*, ende het ghestadich *Ys*, dat Landt zijnen Name heeft bekomen. Alwaer de *Menschen* ettelicke Maenden des Jaers leven sonder *Sonne* te sien: daer van de meeste geen *Broot* en kennen, ick laet staen ghesmaeckt hebben: als die gansch geen *Bouwerck* en doen, want *Ackers* en hebben zy niet; wiens ordinaris *Kost* is *Vis*, weynigh *Vlees*, ongesouten *Boter*, *Kaes*, en *Melck*: en die in plaetse van *Broot*, gebruycken *Visschen*, geklopt met steenen, ende voor *Dranck* Wey ofte Water.

Voorwaer Menschen, die te rechte een erbarmelijck leven leyden. Over de welcke nochtans om de *Heerschappye* te voeren, soo hebben eertijts de *Deensche Koningen* derwaerts *Vloten* gesonden, met die selve *Geoorloght*, *t' onder-gebracht*, ende tot *verseeckeringe* aldaer noch *Volck geplant*, even als oftse met die rampsalige Menschen te overwinnen, noch groote schatten verovert, ende hare *Heerschappye* wel deftich vermeerdert ende wijt uyt-gebreyt hadden.

Indien dan die *gene* ongeluckich zijn, die in een *quaet Lant geboren zijn*, so sijn die *gene* noch vele ongeluckiger, die uyt een *quaet Landt*, in noch *een veele arger* worden vervoert, en vinden haer die selve (by maniere van spreken) even verbetert, als die gene, die uyt het *Vagevier* inde *Helle* geraecken.

Onder de *Volckeren* van onse *Æuropeische* Werelt, die ongeveer, sedert twee hondert Jaren herwaerts getracht hebben *Nieuwe Landen* op te soecken, om daer door de Palen van hare *Heerschappye* verder uyt te recken, ende met eenen om het *gebreck* van haer *Eygen Landen* door den *Rijckdom* van Buyten-lantsche *Conquesten* en *Negotien* te verbeteren: zijn de *Eerste* ende *Voornaemste* eere weerdich de *Castilianen*; ende onder die selve verdient met recht eenen onsterffelicken name, die noyt genoeg volpresene *Coninginne* die *groote Isabella*,

de-

dewelcke doen-maels eenich ende alleen *Wijs*, ghehoor gaf aen de aenbiedingen van dien Roemweerden *Genevois, Christoffel Columbus*, van allen anderen van *Europa* doen-maels verworpen, als wanneer Hare *Majesteyt* (*siende het Tresoir van den Koninck Ferdinand haren Heere ende Man, door de langhdurige Granadijnsche, ende andere Oorlogen uyt-geput, ende dient-halven onmachtich*) mildelijcken haren Coninck-lijcken *Spaer-spot* openden, ende een Vlote toestelden, weerdich de *groote Desseynen* van dien *grooten Capiteyn*: daer door sy voor *Castilien* den wech gebaent, ende de Fondamenten geleght heeft, tot die *onschatbare Conquesten*, van soo vele *Rijcke*, *Groote*, *Schoone* en schier *ontelb're Coninckrijcken*: in die, tot dien tijt toe *onbekende Werelt*. Ende datterwijlen alle andere *Princen* ende *Staten* van *Europa* met een diepen slaep van onachtsaemheyt bevanghen, stil saten, en alsulcke schoone gelegentheden, so verfoeyelijcken verwaerloosden: daer van de *Nakomelingen*, met leetwesen en smerte tegenwoordich gevoelen den onverbeterlijcken schade, en doorgaens met *nijdige oogen* aensien den teghenwoordighen *welvaert* der *Castilianen*: ende de selve als nu te onbedacht, en allesints te vergeefs met oorlogen quel-len, om mede te deelen van de *Vruchten*, die sy door hare wacker-heyt en onvermoeyelicken arbeyt, hebben verkregen.

Soo veele isser aen gelegen, *den Tijdt*, ter rechter tijt, wel in acht te nemen, ende sich van de *Occasie* te weten te dienen, dewijle de selve tegenwoordich is, want eens *Voorby* ghepasseert zijnde, soo is het *Nae-berou* te vergeefs: want de macht der *Castilianen* in die Landen hedendaegs soo considerabel ende over-groot is, dat de selve geene Machten, hoe groot oock die selve, haer van buyten mochten overkomen, behoeven te vreesen; want teghens haer vermach weynigh een openbaer ghewelt: soo dat die geene, die hedensdaegs souden vermenen, yets vruchtbaerlicx tegens die Landen uyt te rechten, dat selve meer door practique dan door ghewelt moeten uyt-wercken; aenghesien d'er inder daet, maer *twee eenighe wegheu ofte middelen* open sijn, sonder de welcke, niemant eenige verseeckerde hope van een *goedt succes sijner aenslaghen* mach hebben, ick laet staen, dat hy

 in

in die Geweſten, oyt iets met voordeel ſoude konnen uyt-rechten: want ſoo wie maer eene van die ſelve komt te miſſen,ſijn alle machten ofte gewelden daer door te vergeefs, ende alle aengewende onkoſten vruchteloos: welcke tot noch toe, by geenige van die, dewelcke oyt hebben onderſtaen, yets op alſulcke Landen in't werck te ſtellen, en zijn waer-genomen, veel weyniger in gevolgt geworden: Daeromme oock alle ſoodanige aenſlaghen, nae hare quade beginſelen, een quaden uytſlach hebben genomen.

De *Portugiſen* alleene, nae-geburen der *Caſtilianen*, hebben omtrent den ſelven tijt, de ſelve wacker ende onverdrietſaem nae-ghevolgt: Eerſtelijcken met de Cuſten van *Africa* te ontdecken,te bevaren, aldaer haren handel te drijven, die voorts tot verſeeckeringe van die ſelve allenthalven hebben Forten ende Loges gheleyt; en ſijnde eyndelijck de *Cabo de Bona Eſperanſa* voorby gepaſſeert, hebben den onbekenden wech, langhs het *Zuyden* nae het *Ooſten* aen de wereldt geopent; ende naemaels mede ontdeckt het over-*Schoone, Rijcke, Luſtige,* Jae *onwaerdeerlijcke Brazyl:* In alle welcke geweſten ſy terſtont met yver allenthalven hare *Colonijen* hebben opgerecht: hare Negotien vaſt geſtelt, ende daer door ongelooffelijcke ſchatten van Tijt tot Tijt verovert.

Loffelijcken zijn deſe daer nae gevolget, van de *Vrye Vereenichde Nederlanden:* dewelcke, ſoo drae als ſy hare *Vryheyt,* met het Sweert van *Spagnien* verkregen, eenichſints hadden in verſeeckertheyt geſtelt, hebben voort opgerecht twee heerlijcke en treffelijcke *Maetſchappyen:* daer van de *Eene*, met groot voordeel ende Winſt, tot noch toe, het *Ooſten* heeft bevaren, veele Plaetſen aldaer *Geconqueſteert*, veele Sterckten en Fortreſſen *Gebout,* ende een overtreffelijcke *Negotie* voort geſet ende vaſt geſtelt.

Geen minder ſucces hebben de ſaecken van de *andere Maetſchappye in haer Begin* in het *Weſten* gehadt: als de welcke geluckelijcken, die over-rijcke *Silver-vloot* van *Nova Hiſpania* en andere *Coninckrijcken* in de *Bahia* van *Mathanze*, heeft verovert, onder 't beleyt van haren dapperen *Zee-Helt*, *Pieter Pieterſſen Heyn:* daer nae met
geen

geen minder voorſpoet, heeft zy een gedeelte van *Brazilien* gelegen in't *Zuyderlicxſte* ghedeelte van *America*, ende *Chiné* op de Goudt-Cuſt in *Africa* geconqueſteert, en ſedert onder de Hoochloffelijcke Regeeringe ende het goede beleyt, van den *Doorluchtigen*, *Wijſen* en *Kloeckmoedigen Prince, Iohan Maurits van Naßau*, hare Palen in *Brazyl* vry wat verder uytgereckt, *die* mede in *Africa* het Koninckrijcke van *Angola* en het Vermaerde en Vruchtbaere *Eylandt* van *S. Thomé* de *Heerſchappye* van die *Maetſchappye* heeft onderdanich gemaeckt, endé in weynich tijts heeft zy in *Brazyl*, door den *ongemeenen yver en Vaderlijcke ſorge* van dien *Prince*, geſien de Fondamenten geleyt tot een aerts *Paradijs*, ende 't ſelve in dien Staet gebracht, dat het by alſulcken voortganck in weynich Jaren, niet veele *Coninckrijcken* van *Europa* ſoude hebben behoeven te wijcken: Ende voorwaer, over geluckich ware *Brazyl* geweeſt, ende niet minder de *Maetſchappye*, ende met haer vele duyſenden getrouwe Onderdanen der *Vrye Vereenichde Nederlanden*; ſoo by aldien het de getrouwe Voorſorge van dien *Wijſen ende Cloeckmoedigen Vorſt*, tot op deſe huydige uyre ware bevolen gebleven: Maer, ſo haeſt als dat *over Coſtelijcke Vat, vol van een onwaerdeerlijcken Rijckdom*, de getrouwe arm-banden van dien *noyt genoech volpreſen Prince*, waren ontvrongen ende ontſprongen, is het ſeer haeſt in Duygen gevallen. *Brazyl!* een *Landt*, voorwaer weerdich de Regeeringe van ſo *een Wijs*, ende *Voorſichtich Prince*, ende een *Prince!* voorwaer weerdich het opper-gheſach over ſoo een *Schoone en onvergelijckelijcke Lansdouwe.*

Alle deſe voorſeyde dan, hebben ſeer wijſſelijcken de uyt-breydinge van hare *Heerſchappye*, ende *de verplantinge* van hare Volckeren, gedaen ende aen-geleyt in Warme Landen: alwaer ſy, om vele wichtige redenen, voor vaſt gehouden hebben dat de meeſte voordeelen en profijten te halen waren, ende het *gemackelicxſt* ende *vermaeckelicxſt* te leven was.

Hoe hoogh oock de *Spagniaerden* en *Portugiſen*, die ſelve Landen altijt boven de *Coude* hebben geeſtimeert, can men daer uyt genoech afnemen, dat ſy, als de eerſte *Vinders* en *Ontdeckers* van de ſelve; allent-

lenthalven in *America* alleen hebben geoccupeert de *Landen* ghelegen tusschen den beyden *Tropicos Cancri*, ende *Capricorni*, en zijn voorts weynich buyten die selve getreden, oock soo heeft de ervarentheyt nu meer dan ghenoech, aen de gantsche Werelt kondich gemaeckt, hoe *onfeylbaer haer-luyden oordeel* in die selve sake is geweest: Het welcke noch veel klaerder blijckt, wanneer men maer *Eerstelijck ziet, op de Zuyderlicxste* Gedeelten, als van *Rio de la Plata* af, tot aen de Strate van *Magellanes*, ende van daer weder tot aen *Chili* toe, welcke Landen tot noch toe niet dan by de *Naturellen* van die selve en werden bewoont, en daer nae op de *Noorderlicxste* Landen van dat selve *America*, als namentlijck de *Virginies*, *Nieu Engelant*, ende *Nieu Vranckrijck*, by den *Spaengiaerts* ledich gelaten; en sedert by die *Natien* geoccupeert, ende alsdan maer eens te dege let op de vruchten, die wederzijds Landen voort-brengen, waer in eygentlijck bestaen de *Voordeelen* ofte *Profijten*, de welcke by gevolge zijn de enckele Gront-redenen der selver *Spaengiaerden*, ende *Portugisen*: Soo salmen bevinden, dat sy verre het beste hebben uyt-verkoren, en hoe de *Warme Landen* hondert, ende meer geven, teghens de *Koude* Een: waer by komt dat de *Warme* Landen met veel minder moeyte en arbeyt konnen *gecultiveert* worden als wel de *Koude*, die oock seer licht alles in sonderlingen overvloet voort brengen.

Soo dat *Theophrastus* seer wijsselijcken heeft geoordeelt daer hy seyt: *Dat de Hitte der Sonne*, ende de *gematichde Lucht, meer tot het Gewas doen dan d'arbeyt der Menschen*, en voorwaer soo is oock *de Hette de Boumeesteresse van 't geene op aerden groeyt of leven heeft:* Want *de Lucht door de Hette verwarmt, en door de Sonne geholpen, soo brengt het Aertrijck licht alles voort.*

Het is mijns bedunckens schier onmoghelijck, dat *Yemant* in de *Koude Landen* geboren en opgevoet, hoorende vertellen van de boven maten gesegende vruchtbaerheyt der Warme Landen, van de lichte, ende veerdighe *Culture* der selver, van de *ongemeene* en *overgroote voordeelen* en *profijten* die daer vallen, van het *ghemackelicke* en *vermaeckelicke Leven* dat aldaer geleyt wert, 't selve alles voor de

waer-

waerheyt ſoude konnen aennemen: gelijck my ſelver mede is gebeurt: maer moet als nu in waerheyt bekennen, dat, hoe hooch ick oock voor henen die landen hebbe hooren roemen, *het ſelve noch altijt verre is geweeſt, onder hare waerdye*, gelijck ick ſulcks naderhant ſelver hebbe geſien ende ondervonden: ſoo dat ick het beyde, *ofte de rechte weerde van die landen door de penne uyt te drucken, ofte met ſijne handen tot in den Hemel te willen reycken*, voor even doenelijcken achte.

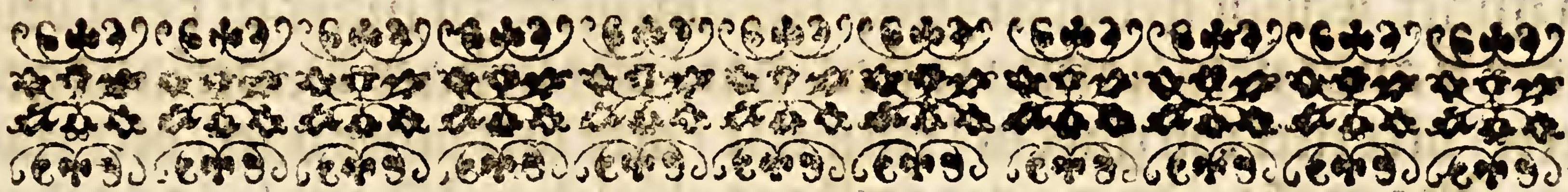
Ende gemerckt, dat met het beklaechgelijck verlies van die over dierbare conqueſten van *Brazyl*, vele goede ende getrouwe Onderdanen vanden Staet der Vereenigde Nederlanden, alle het hare hebben verloren en moeten verlaten: ſo dat de ſelve daer door meerendeels verarmt zijn, en met Vrouwen en Kinderen in eenen bekommerlijcken Staet leven: als mede dat deſe Vereenichde Provintien alleſins overvloeyen van duyſenden arme menſchen, ſoo van *Eygene Ingeſetenen*, als wel van *die gene*, die uyt naburige ende oock verre afgelegene plaetſen (*alwaer tegenwoordich al om het al vernielende Sweert des Oorlogs alles vernielt en verjaegt,*) tot de ſelve haren toevlucht nemen, oock dat het geſchapen ſtaet, dat, overmits de ruïne vande *Negotie* aen allen kanten, het getal der ſelve van dage tot dage ſal vermeerderen en vermenichvuldigen. Waer door het ſchijnt dat d'Edele Heeren Regenten der Stadt *Amſterdam*, bewogen geworden ſijn, gelijck zy oock albereets loffelijcken begonnen hebben, door contractatie met de Weſt-Indiſche Compagnie, ende met approbatie van Hare *Ho: Mo:* de Heeren Staten Generael der Vrye Vereenigde Nederlanden, een *Colonye* op te rechten in *Nieu Nederlant*, tot ſolagement van de arme en nootdruftige menſchen, daer toe verleenende aen de ſelve goede Beneficien ende Vryicheden, om die te ſtabileren: ghelijck nu mede ten dien ſelve eynde, de Edele Heeren Regenten der Steden *Middelburch, Vliſſingen* en *Vere*, door gelijcke contract met de Compagnie en approbatie als vooren; voor-genomen hebben het *Rijcke Guajana*, anders genaemt de wilde Kuſt, ofte een gedeelte der ſelve, gelegen in *America* op de hoogte van *Een* tot *thien graden* benoorden de Linea Æquinoctiael, te bevolcken.

Over welcke gelegentheyt, alſo ick voor eenigen tijt, met ettelicke

 voor-

voorname Heeren was in diſcours geraect,en vande ſelve naeukeurig ondervraegt wierde,hoe het by quam, dat onder ſo vele luyden, die voor deſen in *Brazyl* waren geweeſt,ſo weynige te vinden waren, die eenige luſt hadden,om *Nieu Nederlant* te gaen bewonen:waer op ick haer Ed:tot bericht gaf,dat alſulcke luyden daer toe groote ende rechtmatige redenen waren hebbende, en dat vermits het overgrote onderſcheyt dat daer is tuſſchen een *Koudt* en een *Warm* Lant,gelijc ik ſulcx,ſo vele de tijt en gelegentheyt doenmaels toeliet,met goede ſufficiante redenen aenwees:beſtaende principalick in *de nootſakelicheden* die der vereyſcht worden, ſo in reguard' van de *bewooninge* ſelver,als wel tot de *Culture* van het eene en het andere *Lant*;en voornamentlick inde ſonderlinge profijten, ſo het eene Lant boven het andere is gevende:alle 't welcke dede blijcken hoe verre dat de *Warme* landen boven de *Conde* prevaleren. Waer over mijn gevoelen was,dat ſo lange daer noch eenige hope by die luyden overich was, van oyt wederom in *Brazyl*,ofte eenich ander *warm* Lant te mogen komen, weynige van die ſelve ſouden konnen reſolveren,om haer nae Nieu Nederlant te begeven: gelijck dat ſelve genoech daer uyt te ſien is, dat de meeſte van die gene,die in *Brazyl* gewoont hebbẽ,haer na de *Engelſche* en de *Franſche Eylanden* in *Weſt-Indien* hebben getranſporteerr, gelijck oock die ſelve noch dagelicx meer en meer derwaerts aen vertrecken:ſo verſochten my die voorſeyde Heeren daer op,dat ick dat voorſz *onderſcheyt* van *Koude* en *Warme* Landen, tot haer Ed. betere naerichtinge,eens in't korte,ſo veele doenelick, wilde by geſchrifte vervatten en haer ter hant ſtellen:waer toe my,om redenen verplicht vindende,ſo heb ick dat ſelve in alle oprechticheyt en nae mijn beſte vermogen gedaen: het welcke ick als nu, door verſcheyden lief hebbers daer toe verſocht zijnde,allen menſchen ten beſten, dewelcke (ofte uyt *noodt*, ofte uyt *enckele begheerte* tot winſt) haer nae vremde Landen moeten en willen begheven, hier nevens door den Druck mede deele, op dat die ſelve nae voorgaende rechte ende grondighe kenniſſe van het *Ware groote onderſcheydt*, tuſſchen *Koude* ende *Warme* Landen, als dan, alſulcke voor haer moghen uyt-kieſen, daer in ſy oordeelen ſullen, het *ghemackelijckſte* te konnen leven, en de *meeſte profijten* te ſullen doen.

ON-

Onderscheyt Tusschen Koude en Warme Landen.

Dat I. Capittel.

Wat de onkonde van saecken in 't ghemeen al quaets veroorsaeckt.

Angesien in veele ende verscheyden Landen / een groote menichte van Menschen is/die van al haer leven geen andere Landen en hebben ghesien/ als even die geene/ daer in sy geboren zijn: voorts van allen anderen ghewesten geen andere kennisse hebbende / dan voor soo veele sy daer van somtijts gelesen/ ofte by geval van hooren vertellen hebben: waer door het geschiet/ dat alsulcke Luyden dickmaels weynich geloove konnen stellen/ ofte nae haer contentement verseeckeringe nemen in de Beschrijvingen/ende vertellingen/soo anderen doen/ aengaende de rechte beschapentheyt vande vruchtbaerheyt ende goedicheyt van alsulcke Landen/die sy noyt gesien en hebben; ende dat te meer/om dat een yegelijck van aerdt is / sijn geboorten plaetse altijt voor de beste te houden: als wel mede / overmits het soo seer kennelijcken is/hoe dat door een quade gewoonte/een yeder aldermeest die Landen prijst en roemt waer in hy eygentlijck geweest ende verkeert heeft. Ja om dat het menichmael gebeurt/dat de menschen/ die weynigh Landen van haer leven gesien hebben/ende selver in

een quaet Landt geboren zijn / soo wanneer zy maer in't een ofte ander Landt yets komen te sien/ dat / ofte in haer Vaderlant gebreck / ofte niet soo goet is / ende dat / ofte wel inder daet/ ofte nae hare Phantasye/ daer over terstont alsulck een Lant/ als sonder weergade inde Werelt/uyt-krijten: daer dat selve Lant/ofte nae zijn rechte wesen/recht aengesien zijnde/ofte by andere vergeleecken; veeltijts bevonden sal worden van weynich weerdye te zijn; Ende dat in gelijck-maticheyt van sommige dinghen/ dewelcke dickmaels in de oogen der onwetende/seer heerlijcken ende treffelijcken schijnen te wesen/ daer die selve/ wanneerse by rechte kenners bekent/ en tegens andere gestelt worden/ dickwils niet/ ofte seer weynich inder daet te beduyden hebben. Dit selve veroorsaeckt dat de menschen (dewelcke / ofte uyt haer Vaderlant door Oorloge/ ofte vervolginge om de Religie/ofte by verloop van negotie/ofte wel om eenige andere toevallen/verdreven) haer benoodicht vindende een ander Vaderlandt aen te doen/ om aldaer eerlijck / haer selven / haer Vrouwen ende Kinderen te sustenteren/ veelmaels niet en weten / nae welcke Plaetsen ofte Landen / sy haer ten dien eynde best sullen wenden / het welcke die selve als dan in haren tegenspoet/een dubbelde ongelegentheyt toebrengt: want het kan ghebeuren/dat door de onkunde van de hoedanigheyt der Landen/ sy haer alsoo haest nae een quaedt / als nae een goet Landt begeven: Even dat selve hebben mede te verwachten/ die geene/ die/ ofte overvloet van gelt / ofte maticheyt des selven hebben; en dat zy/ om de meeste profijts halven/ geerne in het eene ofte andere Landt souden aen-leggen/dat zy/ dat selve alsoo licht in Plaetsen ofte Landen konnen komen te besteden/daer eerder verlies/als voordeel te halen is. Van welcke Luyden ick al eenige kenne / dewelcke daer in al vry wat mis ghetast hebben ; en daeromme/ soo het noch te doen stonde / die het niet en souden beginnen / dit gebreck is veele menschen eygen / dat sy maer enckel blijven staen star-oogen op den uytterlijcken schijn (sijnde eygentlijck de schaduwe der dingen) dieder veele misleyt, sonder eens in

't minste,

't minste, nae het dadelijcke Wesen der selve, om te sien, ick laet staen, recht ondersoeck te doen: waer door soo veele fouten en mis-slagen worden begaen: So veele is'er dan aen gelegen sich eerst wel grondelick van de gelegentheyt van een werck te informeren, eer men dat begint ofte by der handt neemt, in dien men voordeel en geen schade daer uyt wil trecken: want een goedt en neerstigh ondersoeck van een sake, baert een grondige kennisse der selve, de kennisse weer, een goet overleggen, het overlegg' een goet begin, en die sijn werck wel begint sal metter tijt de ongetwijffelde vruchten van sijne voorsichticheyt genieten.

Soo is derhalven mijn voornemen alhier, te verhalen, niet de weerdige voordeelen die veel en verscheyden Landen, in 't besonder, d'eene boven d' andere, zijn hebbende, maer alleene aen de onkondige menschen aen te wijsen, ende te vertoonen het groote onderscheyt datter is in't gemeen tusschen Koude en Warme Landen; en dat selve door middel van een tegen-een-stellinge van twee soodanige verscheydene Climaten: want twee contrarien ofte strijdige dingen nevens malkanderen gestelt zijnde, brenghen de selve, om tot de beste kennisse van de waerheyt van een saecke te geraken, het aldermeeste licht by. Waer uyt die geene, die, ofte door noot om haer Kost buyten haer Vaderlant te soecken, gedwongen, ende op hope van eens een betere fortuyn te sullen verkrijghen, ofte die, door enckele begeerte van groote Conquesten te doen, gedreven, vreemde Landen moeten en willen gaen bewoonen, grondig moghen verstaen en onderricht worden, wat voor Landen daer toe bequaemst en voor haer het dienstichste sullen zijn.

DAT II. CAPITTEL.

Waer in eygentlijck bestaet het onderscheyt van *Koude* en *Warme* Landen, ende wat daer toe noodich is om 't selve recht te konnen verstaen.

MYn voornemen is dan alhier te vertoonen het groote onderscheyt dat'er is tusschen Koude ende Warme Landen: Het

welcke voornamentlick bestaet in drie dingen. Eerstelijck, inde nootsakelijckheden dieder verepscht worden om beyde die Landen te konnen bewoonen. Ten tweeden: in de Culture der selve. Ende ten derden, in de profijten die elck Landt door middel van sijne Vruchten weder uyt-levert; Maer om nu dat selve klaerlick ende duydelick genoech aen te wijsen: Soo is 't noodig voor al twee plaetsen voor te stellen/ zijnde van soodanich Temperament ofte Climaet, als voor al wesende seer dienstich voor het onderworp van dese materie/ om uyt de Effecten, van die twee landen/ tegens malcanderen gestelt ende vergeleecken/des te bequamer ende te grondiger te konnen bekennen de mindere ende meerdere deugt der selve;ende dat voor soo veele de Koude ofte de Hette over het eene ofte het andere minder ofte meerder hare heerschappye voeren. Ick sal alhier/ als onder een Kout Climaet leggende/niet voorstellen een Landt gelegen nae-by, ofte binnen den Circulum Arcticum, ofte Antarcticum, maer een Landt ghelegen bykans recht in't midden van de getemperde ofte gematichde Zona: waer teghen ick stellen sal een Landt ghelegen onder de Hete ofte verbrande Zona, en sal door de sonderlinge aengenaemheyt ende lieffelickheyt des ghetemperden Luchts, de welcke aldaer doorgaens heenen in een Wesen is/ ende de overmaten groote vruchtbaerheyt van die Lansdouwe/klaerlijck blijcken/ de overgroote dwalinge der Ouden, ende der geener, soo noch hedensdaeghs in die meeninge zijn; waer van geene achten dat het onmoghelijck was/ ende dese dat het seer beswaerlijck is/de middelste ofte vijfde Zona van den Aertkloot te bewoonen/ende dat vermidts haer over-groote Hette: Jae het sal (buyten alle tegen-spreken) bevestigen/ hoe dat doorgaens de meeste Landen onder den Zonam Torridam gelegen/ in getempertheyt,in vermakelijckheyt,in Rijcdom, en in vruchtbaerheyt alle andere ghedeelten des Werelts vry verre overtreffen ende te boven gaen.

Alhier dient tot Waerschouwinge, dat ick met het woort Koude Landen alhier verstae niet alleene/ die Landen/ die binnen de

twee

twee Koude Zonen Arcticum ende Antarcticum besloten zijn: maer alle die Landen die buyten den Zonam Torridam gheleghen de veranderinge der Vier Getijden des Jaers onderworpen zijn/ als Winter, Lente, Somer ende Herfst, en om in't korte te segghen alle die Landen daer het Wintert. Met het Woort warme Landen verstae ick alhier alleene die Landen die tusschen de Vijfde ofte Middelste Zona, by den Ouden gheacht voor de verbrande ofte onbewoonde/ gelegen zijn. Alwaer geene ofte seer kleyne veranderinge valt / omtrent de vier Tijden des Jaers, dan alleene dat het de eene tijt wat meerder regent als d'andere/ ende om met een woort te segghen / daer het altijt gezegenden Somer hiet, alwaer sonder onderlaten de Boomen bloeyen, de Velden groenen, de Vruchten groeyen, daer Koude, Ys, Hagel ofte Snee niemandt en doet klappertanden/ende alwaer geen Winden, dan tot vermaeck des menschen waeyen / ende sal ick alhier voor tegenwoordich by dese occasie daer toe voorstellen/ aen d'eene zijde Nieu Nederlant, als gelegen onder een Koudt, ende Guajana, ofte de Wilde Kuste leggende onder een warm Climaet, en beyde in America.

DAT III. CAPITTEL.

Van de situatie ofte gelegentheyt van Nieu Nederlant, als leggende onder een koudt Climaet.

MAer eer ick kome tot de sake selve/dat is tot het vertonen van het groote onderscheyt van Koude ende Warme Landen; soo is het alhier voor al noodich / in't korte / soo veele moghelijcken aen te wijsen ende te verhalen/ de eygentlijcke situatie ofte ghelegentheyt der voorseyde twee Landen/als te weten: op wat breette des Aertrijcks die selve gelegen zijn / als mede der selver Temperature, ende de vruchten die zy beyde draghen ende voortbrengen: Ende is Nieuw Nederlandt gelegen in het Noorder gedeelte van America, beginnende benoorden de Linea Æquinoctiael op acht-en-dertich graden en ongeveer vijftich minuten, alwaer het

in 't Zuydweften paelt aen Virginia, en ftreckt fich de felve Cufte langs de Zee tot over den twee-en-veertichften graedt Noorder breette, alwaer 't in 't Noordt-Ooften aen Nieu-Engelant grenft.

De tijden des Jaers aldaer komen met die van defe Landen feer na over een / ende of het fchoon al ettelijcke Graden naerder de Sonne gelegen is als Nederlant: Soo is nochtans den Winter aldaer doorgaens wel foo Kout, en meer tot ordinaris Vorft ge-negen als hier te Lande: oock foo is 'et meerder het Sneeuwen en Ylelen onderworpen. De Somers daer-en-tegen fijn aldaer we-deromme warmer als in defe Landen: Soo dat het Climaet ofte Temperament van dat Landt / nu Kout en dan wederom Warm is / nae dat de Tijden des Jaers aldaer zijn: veranderende t'elle-kens met het afwijcken en naederen der Sonne.

Nieuw Nederlant is inder waerheyt een Lant feer wel gelegen aen de Zee, voorfien van vele fchoone Bayen, Havens, en verfchey-den treffelijcke Revieren, de welcke allefins dat Lant door-lopen/ en een groote bequaemheyt toe-brenghen / om alle Coopman-fchappen en Waren allenthalven te vervoeren. De Lucht is al-daer feer fuyver ende gefont/ welck fonderlingh voordeel het heeft boven andere des felfs nabuerige Landen. Het Aertrijck van 's gelijcken is feer vruchtbaer/ dragende allerhande Coren, als Tar-we, Rogge, Garfte, Haver, Boeckweyte, Mays, Erwitten, Boonen, Vlas, Kennip en Toeback. De Wateren en Revieren aldaer fijn feer Vis en Vogel-rijck: Aldaer valt oock goeden handel inde Pel-terije. In fomma het is een Lant / alwaer het weghens de over-vloet van alle Lijf-tocht feer wel te leven is: gelijck dat felve oock veele en verfcheydene merckelijcke voordeelen heeft boven ande-re Landen. Doch dewijle 't felve alles / langh en breet verhaelt wort / in de Befchrijvinghe van dat Landt / onlangs door Mr. Adriaen vander Donck uyt-gegeven / kan de felve daer op by den Nieusgierigen nae gefien worden. Het gene ick alhier in 't korte/ omtrent de conftitutie ende ghelegentheydt van het Climaet ende Vruchten van dat Lant hebbe aengeroert / is mijns bedunckens genoech-

genoechsaem voor de verklaringhe van de voor-ghenomen Materie.

DAT IV. CAPITTEL.

Van de situatie ofte gelegentheyt van Guajana ofte de Wilde Kuste, als leggende onder een Warm Climaet.

HEt Rijcke Guajana andersins genaemt de Wilde Kuste is gelegen in America onder de Vijfde ofte Middelste Zona, by den ouden genoemt de verbrande en onbewoonelijcke: het selve neemt zijn begin van eenen graet, sich voorts langs de Zee uytstreckende tot op den thienden graedt benoorden de Linea Æquinoctiael; en niet tegenstaende dat het soo nae de Sonne gelegen is / soo is de Lucht aldaer/gelijck als in Brazyl, dat op eene ende die selve breette des Aertrijcks / doch bezuyden den Æquator leydt / niet alleene seer verdraechgelijck/ maer dat meer is/seer gesont/ aenghenaem, lieffelijck, soet, en boven maten vermakelijck: en om de gedurige Nabyheyt des Sons, soo en is 'er gansch geen onderscheydt in de Tijden des Jaers, maer zijn de selve altijt even-gelijck, behalven dat het de eene Tijt meerder regent / als de andere / sonder nochtans dat het selve aen de Warmte, die aldaer ghestadich heen al eens is/ eenige merckelijcke veranderinghe toe-brengt / maer de welcke de vruchtbaerheyt alsdan wel grootelicks vermeerdert: alsoo is het Jaer aldaer te Lande een gedurigen Somer, en geenen Winter is 'er altoos bekent. Het gheheele Jaer door Groenen aldaer de Boomen: noyt en verliesen de selve haer Loof te gelijcke/ maer als het eene Blaetjen af valt spruyt stracks weder een ander voort/ soo datmen het verwisselen der Blaederen, niet aen de Boomen, maer alleene aen het afgevallen Loof dat onder de Boomen leyt/en kan bemercken: het gheheele Jaer door Groeyen aldaer de Vruchten, men Plant, ende men Saeyt, het eene ofte het andere / ende het Vee heeft gedurich zijne voort-teelinge: een nootsaeckelijcke oorsake van een groote vermenichvuldinge ende overvloet van alles.

Het Aertrijck brenght voort menichte van allerhande schoone ende delicate Vruchten tot 's levens onderhout van nooden: daer van ick hier nae inde Beschrijvinghe van dat Landt particulierlick sal spreken/daer-en-boven brengt dat selve Lant voort schoon Suycker-riet, Indigo, Cattoenen, Toback, Oriani Verwe, en vele andere precieuse Waren/ allerhande soorte van kostelick Hout, en zijn de Bosschen vol van allerhande Wilt en Gevogelte. Geen Landt en is 'er bekent dat allenthalven met soo over-schoone en groote Revieren wort door-loopen als Guajana, gelijck het oock besloten legt tusschen Twee de voortreffelickste Revieren des werelts/ als namentlick tusschen die groote en fameuse Reviere Tabò: ofte de Las Amazones die het ten Oosten, ende den vermaerden Oronoque die het ten Westen tot schept-palen heeft.

De Wateren ende Revieren krielen aldaer van allerhande soorte van schoone wel-smaeckende, en boven maten vette Visschen. Het is een Landt mede soo wel gelegen tot de Negotie/ als eenich Lant inde gansche Werelt/ doch van alle 't selve/ sal ick in 't vervolgh/ elck op zijn plaetse breeder spreecken: dat alleene daer by doende/ dat het is een Landt/ dat alles heeft wat men van Godt soude konnen wenschen/ ende dat het alles te boven gaet/ is; dat het onder soo een gheluckich Climaet leydt/ alwaer den Kouden, Ysigen, verdrietigen, gebreeckelicken en al-verteerenden Winter, voor eeuwich is uyt-ghebannen: Soo dat 'er schoon geene andere uytmuntende redenen waren/ om dat Lant boven andere te prijsen/ is mijns bedunckens die eenige reden over sufficiant genoeg/ om 't selve hooglijcken te doen æstimeren; te weten/dat aldaer, altijt den Somer woont, en datmen der geenen Winter en kent.

DAT V. CAPITTEL.

Van de Persoonen die gemenelick vreemde Landen gaen bewonen, en van de Nootsaeckelickheden die daer vereyscht worden tot het bewoonen van Nieuw Nederlant, als sijnde een Kout Landt.

HEbbende dan vertoont/ op wat hoochte ofte breette des Aertrijcks Nieuw Nederlant, ende Guajana gelegen zijn: daer uyt men

men ghenoech kan afnemen ende bekennen het Climaet ofte het Temperament van die selve / en daer by verhaelt zijnde ter loops de principale ende Capitale Vruchten, ofte Ghewassen, soo in die Landen vallen: soo sal ick nu voort-gaen tot het eerste poinct/ om te komen tot het geseyde onderscheyt van Koude ende Warme Landen/en wijsen aen de Nootsakelijckheden die der worden vereyscht en van doen sijn/om die Landen nae behooren ofte met fatsoen / te moghen en konnen bewoonen: waer omtrent noch voorheenen / dient vermaent en aen-gemerckt te worden: wat het eygentlick voor Persoonen ofte Luyden sullen zijn die de selve Landen sullen gaen occuperen ende besitten/om daer uyt/alle het geene/wat hier nae/van dat gemelte onderscheyt sal worden gesecht/ des te beter en bequamer / te konnen vatten ende verstaen.

Ick hebbe dan hier bevorens / van tweederhande soorte van alsulcke menschen ghesprooken/ als namentlijck/ dewelcke ofte door den noot daer toe gedrongen / ofte op hope van groote Conquesten aldaer te sullen doen / derwaerts mochten gedreven worden: Het welcke beyde sijn reden heeft / maer het apparentste is wel/ dat het grootste deel der selve/ en voornamentlick in 't begin/ sullen zijn Luyden van gene groote Capitalen ofte middelen; over sulcks sal ick alhier in 't ghemeen alsulcke nemen voor Luyden, die wegens haere behoeftigheyt en kleyne vermogentheydt, hier te Lande haer nootdruft of 's levens onderhout met eeren of nae behooren niet en konnen winnen / en dient-halven op hope van een beter leven metter tijt te sullen verkrijghen/en in het toekomende eenige winst te mogen doen/haer daer henen sullen begeven.

En sal ick alhier dan voor eerst spreecken van de nootsakelickheden die gerequireert werden tot het bewoonen van Nieuw Nederlandt.

Alsulcke dan die haer nae dat Landt sullen willen transporteren/het sy dan een geheel Huysgesin, ofte een mensch in 't particulier / die selve moeten voor haer eerste onkosten betalen de Transport-gelder, te weten: voor Kost en Vracht een seker Tanto geven.

Voorts onmijdelicken vallen in alle de onkosten hier nae ghe-specificeert.

Aldaer te Lande gekomen zijnde/ soo moeten die selve voorraet hebben om een gheheel Jaer daer van te konnen leven. Moeten voor de Koude versien ende versorgt zijn/ van Linnen en Wullen.

Ende alsoo Nieuw Nederlant, ghelijck geseydt is / met andere Noorderlijcke Landen / mede het Winter saysoen onderworpen is/soo moeten die Luyden voor al daer te Lande/soodanige Huysen bouwen / de welcke de violentie en injurie van dat koude saysoen/konnen uyt en tegenstaen.

De Huysinge moeten mede sijn so groot/om Peerden en Koeyen te konnen stallen/ Koren, Hoy, Stroo, en Branthout daer in te konnen leggen/ of anderssins moeten zy daer toe apparte Schuren ofte Bergen timmeren.

De selve Huysen moeten versien zijn van bequame Solderingen / om het af-gedorste en schoon ghemaeckte Koren daer op te bergen.

Tot het Bouwen der Huysen zijn van nooden Timmerluyden met hare Knechts, en voorts allerhande Materialen.

Ende al dewijle een Man qualick alleen een soodanich Huys kan bouwen en rechten/ soo zijn daer toe noodich mede-helpers, het welcke dan moet geschieden ofte door eygen ordinaris Knechten en Wercklnyden, ofte door Luyden daer toe extraordinaris voor dagh-loon gehuert.

De Huysen nu gebout en veerdich ghemaeckt zijnde / soo zijn die selve daer mede noch onbequaem / om in den Winter-tijdt / te bewoonen: daer moeten als dan/ om in de langhe en koude Wintersche Nachten niet te verkleumen, noch eerst Bedden, Laeckens en Deeckens sijn: Ick geswijge noch allen anderen nootsaeckelijcken Huysraet.

Alle dit voorsz is in een Kout Landt, om dat selve te konnen bewoonen/alsoo hoognoodich dat het geenssins en kan gemist worden/ ofte eenich uytstel lijden / ende soo het al schoon op het alder-

recke-

reckelickste ofte na de meeste menage wordt aen geleyt/ende dien volgens daer na oock gecalculeert / soo sal men nochtans bevinden / dat het even wel noch een merckelijcken stuyver sal konnen te bedragen/ende dat ten opsichte van die gene/die van kleyn vermogen zijn: voornamentlick als geconsidereert wert hoe dat in soo een Lant/dat eerst bevolckt wort, daer weynich menschen sijn, ende onder die noch minder hantwercks-luyden: dat aldaer consequentelick den arbeyt ten hoogsten kostelijck, ende alle nootsakelijckheden over dier moeten wesen: dat niet feylen en kan.

Het eenige voordeel nu dat die Luyden daer-en-tegens aldaer te Lande tot de opbouwinge van hare Huysen hebben / bestaet hier in / dat dat selve Lant overvloet heeft van allerhande schoon hout, seer goet ende bequaem tot den Huys-bou/ het welcke haer geen gelt anders en behoeft te kosten / dan alleene den arbeyt om het te houwen ende te bereyden.

DAT VI. CAPITTEL.

Van de Nootsaeckelickheden die daer vereyscht worden tot de Culture van Nieuw Nederlant.

VErhaelt zijnde de Nootsaeckelijckheden, de welcke eerst ende voor al gerequireert worden om Nieuw Nederlandt te konnen bewoonen: soo sal ick voort-gaen tot die gene dewelcke vereyscht worden tot de Culture van dat selve Landt/ om die nae behooren in 't werck te konnen stellen.

Aengesien dan / dat tot de ordinaris Culture ofte bebouwinghe van alle Landen in 't gemeen/veele en mennigerhande saken nodich en van doen zijn: soo wort'er noch ongelijck meer vereyscht om al soodanige Landen/die als noch Wilt en Woest leggen/overtrocken met dicke Bosschen, vol van allerley soorte van swaer Hout, Heggen en Struellen, eerst te rechte tot hare Culture te konnen brengen: over sulcks dan / soo is tot de bebouwinghe van alsulcke Landen, een meer dan dubbelden arbeyt nootsakelijck; en moet dien volgens dat selve werck oock kostelick vallen.

Want voor eerst, al eermen tot de Culture van die selve Landen kan komen / soo is het van nooden de Boomen daer op staende/ als mede de Heggen en Struellen af te kappen / Stobben en Wortelen uyt te raden/ om het daer door tot Bou-Hoy, ofte Weylant te bequamen / waer toe dan vereyscht wort volck : want een man alleene en kan/ oock in een geheel Jaer / weynich alsulck Landt tot het Ploegen gebruyckbaer maecken.

Waer toe van 's gelijcken van nooden sijn/allerhande Gereetschappen, als Axen, Bijlen, Kapmessen, Houwelen, Schoppen, &c. Maer boven al menschen / om van alsulcke Wildernissen en on-Landen, goede ende bequame Landen te maecken/ de welcke alle op groote Hueren gehuert moeten worden : want tot soodanigen swaren en moeyelijcken arbeydt, en zijn geen arbeyders, dan voor groote dach-loonen te bekomen / en om nu een goedt en redelick Stucke Lands (alwaer weder eenich voordeel metter tijt / weerdig om te noemen / van ghetrocken mach worden,in dier voeghen te suyveren, schoon te maken, en voor den Ploegh te bereyden, loopt ten minsten een tijt van twee Jaren henen.

Het Landt nu alsoo toe gemaeckt/bereyt ende verveerdigt sijnde / soo moeten der als dan noch voor eerst / voor ende al eer men tot het Ploegen van 't selve kan komen/Peerden zijn.

Van 's gelijcken wort 'er vereyscht een Wagen ende Ploeg, met haeren toestel.

Het Landt nu geploegt en om-ghewroppen sijnde / soo moet 'er noch daer en 't boven/ om het selve te besaeyen / allerhande Saeyzaet zijn.

Daer zijn voorts van nooden/Eggens, Sichten, Seischens, Grepen, Gavels, Wannen en Schepels; en meer ander gereetschap / en al-hoewel dese dingen geringh en van kleyn belangh zijn/ echter soo kostense noch al min ofte meer gelt / en vergrooten de somme.

Soo zijnder mede inden Hoy-tijdt / arbeyts-luyden meer van doen/ als men wel in ordinaris dienst en huys is houdende/ om alles ter goeder tijt te verrichten.

Ende

Ende alsoo het kennelijcken is / dat voornamentlijck op het Landt voor de huyshoudinge, en voor al / voor die geene / die den Lant-bouw oeffenen willen/allerhande Vee van nooden is/sonder het welcke/ de selve/ allesins seer gebreckelicken is: soo hebben insonderheyt alsulcke Luyden aldaer te Lande oock seer nootsaeckelijcken Koe-Beesten van doen: dewelcke geensins / altijdt seer qualick konnen ghemist worden: Want der selver Suyvel, als Melck, Boter en Kaes de dagelicksche huyshoudinghe ten platten Lande voor al grootelicks helpt/stijft ende verlicht: daer ter contrarie het gebreck van dien / ende de nootsaeckelickheyt van dat selve daghelicks buytens huys te moeten soecken/en van andere koopen / den Huyshoudenden Luyden merckelijcken soude beswaren/ ende ten hoochsten kostelijck vallen.

DAT VII. CAPITTEL.

Wat daer al voor onkosten sullen moeten ghedaen worden by die geene die Nieuw Nederlant willen gaen bewoonen, ende hoe veele die selve eygentlijck sullen komen te bedragen, &c.

ICk hebbe dan alhier aengewesen/alle de voornaemste nootsaeckelijckheden, en die oock geensins konnen ghemist/ maer voor al nootwendigh vereyscht worden/om Nieuw Nederlant, als sijnde een Kout Landt, te konnen bewoonen/ ende de Landen daer inne gelegen / nae haren aerdt ende eyghenschap / tot behoorelijcke Culture te brengen/ waer uyt men genoech kan sien en afnemen/ hoe dat alle die onkosten / dewelcke dienthalven nootsakelijcken moeten gedaen en aengewent worden / al vry een goede en merckelijcke somme gelts sullen komen te bedragen: Ende op dat men nu hier nae het onderscheyt tusschen Koude ende Warme Landen/ des te beter sal konnen verstaen ende begrijpen/ als mede/ op dat een yeder in sijnen toelegh/ omtrent dat selue werck/des te gewisser ende verseeckerder moge gaen/en voor heen weten/wat/en hoe groot/ een somma van penninghen / hy daer toe eygentlijck van

nooden

nooden sal hebben/op dat hy/ hem selven/in 't toekomende in soodanige ongelegentheden niet en moghe ingewickelt vinden / daer uyt hy hem geheel beswarelijcken soude konnen redden: so sal het voor al dienstich zijn / de voor verhaelde nootsakelickheden, hier voorens gespecificeert/ elck in 't bysonder/ soo nae by/als het immers doenelick sal wesen/op zijn behoorelijcken prijs te stellen/en overmits het meestendeel der gener die nae dat Lant sullen gaen/ sullen zijn (gelijck hier vooren geseyt is) verlegen huysgesinnen, en weynich Vry-gesellen, de welcke soo lange als zy alleene zijn/ allenthalven lichter aen de Kost en door de Werelt geraecken. Soo sal ick dan alhier tot een exempel voor-stellen / een Man die met Vrouw en Kinderen ende ten minsten twee Knechten (want met weyniger can hy omtrent de Culture van soodanige Landen/ gelijck boven is vertoont/ niet veele besonders uytrechten / en moet als dan daer by de handen noch selver mede wel te deghe aen het werck slaen) hem nae Nieuw Nederlant metter woon ende tot den Lantbouw wil begeven.

Alsoodanigen Man moet dan voor eerst, voor hem selven, zijn Vrouw, twee Knechten, Kinderen, en Bagage aen Vracht voor het overbrengen/en kost/hooft voor hooft gereeckent op veertich guldens/ betalen —— —— —— 160 : 0 : 0

Voor een Kint ad 12 guldens —— —— 12 : 0 : 0

Voor het eerste Jaer onderhout daer te Lande zijnde/moet hebben voor Kost, Kleeren, en Licht, voor hem, zijn Vrouwe, Kinderen en twee Knechten ter weke ten minsten ghereeckent op thien guldens / bedraeght te saemen - —— 520 : 0 : 0

Des Jaers voor Huyr van twee Knechte/yeder sestigh guldens / maeckt —— —— —— 120 : 0 : 0

Ick stelle alhier maer sestigh guldens voor een Knecht zijn Loon des Jaers; doch de Knechten daer te Lande / en voornamentlijck die eenighe Jaren ghedient hebben / en haer wel te

dege

dege verstaende op den Acker-bouw van die Landen / ende de Culture van alle Vruchten/ en zijn met geen tsestich gulden des Jaers te paeyen / maer willen al vry wat hooger huyr winnen: de welcke oock aen haer alsdan verhooget moet worden / soo men haer anders in sijnen dienst wil behouden.

Voor twee Peerden 't stuck ad 20 Pont. -	240 : 0 : 0
Voor twee Koeyen 't stuck ad 12 Pont. - -	144 : 0 : 0
Voor Saey-Saet —— ——	40 : 0 : 0
Voor een Wagen en Ploegh ——	60 : 0 : 0
Twee Beddens/ Slaeplaeckens en Deeckens	50 : 0 : 0
Voor Schuppen/ Spaden/ Bijlen/ Axen/ Houweelen/ en ander gereetschap tot den Huys en Lant-bouw van nooden ——	25 : 0 : 0
Tot het Bouwen van een Huys / voor een Timmerman met een Knecht/ aen Dachloon en Kost/ moet betalen —— ——	60 : 0 : 0
Voor het Yserwerck noodich aen een Huys -	15 : 0 : 0
Voor allerhande Huysraet/ als Ketels/ Potten/ Schotels/ Pannen/ &c. —— ——	20 : 0 : 0
Maeckt te samen - - - -	1850 : 0 : 0

Hier by staet noch aen te mercken hoe dat de Huyren als mede het onderhout der Knechten en Dienstboden in Nieu-Nederlandt twee Jaren sullen loopen ten laste van de Meesters, eer zy yets uyt de Landeryen sullen komen te genieten tot vervangh van de selve: Het welcke voor op het tweede Jaer niet en kan geschieden: Jae wat op het tweede Jaer in die Landeryen kan verbout worden/ dat selve en sal niet veele meer konnen renderen / dan even om de Huyshoudinge in Kost en andere behoeftigheden / daer uyt te konnen sustenteren: en sal alsoo een Huyshoudent Man, die aldaer te Lande eerst beginnen sal / in twee Jaeren schuldt van Huyr ofte Loon aen sijne Dienstboden vervallen zijn/ tegens dat hy een Iaer Vruchten van haren arbeydt uyt den Acker trecken

 sal:

sal: Het welcke de boven gespecificeerde onkosten al vry wat verswaren sal.

Daer by staet noch in acht te nemen hoe dat de Loonen of Huyren der Dienst-boden daer te Lande van Iaer tot Iaer moeten continueren: Jae de welcke oock dickmaels uyt nootsaeckelijckheyt / ende nae de gelegentheyt moeten verhooget ende vergrootet worden.

Alle dese onkosten dan/ gelijck sy ten hoochsten nootsaeckelijcke zijn/ soo moeten de Luyden / die darwaerts willen gaen / oock van alsoodanigen somme van penningen, daer uyt zy die konnen betalen/ ofte by haer eygen selfs versien zijn / dieder alsdan oock wel het beste aen zijn / ofte moet haer die selve by de Heeren Patroonen van 't Lant ofte Colonye, by verschot / gesubministreert worden / wiens conditie al vry wat ergher sal wesen: want het sal een langen tijt van Jaren aenloopen voor en al eer zy haer van die ghemaeckte schulden, sullen konnen vry maecken/ gelijck uyt het volgende sal blijcken.

DAT VIII. CAPITTEL.

Van de Profijten de welcke Nieuw-Nederlandt van Tijdt tot Tijdt sal konnen geven, en waer inne die eygentlijck bestaen.

DUs verre hebbe Ick gesproken / van de nootsaeckelickheden dewelcke daer vereyscht worden om Nieuw - Nederlandt te konnen bewoonen/ ende de Landen in dat selve ghelegen/ tot behoorlijcke Culture te brengen / waer uyt ick hebbe gemaeckt een overslach der onkosten, so die Luyden sullen moeten doen en dragen / die haer darwaerts metter woon willen begeven ende den Lantbouw by der hant nemen: Nu is'er overich te sien wat profijten die selve Landen/ tot vergoedinghe van de voorseyde onkosten/ wederom sullen konnen uyt-leveren: als mede wat winst en aldaer van tijt tot tijt te verwachten staen.

De profijten dan die aldaer te Lande konnen ghetrocken worden/

den / bestaen voornamentlick inde Vruchten die het Aerdtrijck voortbrengt: en sijn de selve Tarwe, Rogge, Garste, Haver, Boeckweyt, Mays, Erwitten, Boonen, Hennip, Vlas, Toeback, Boter en Kaes, als mede inden Handel van de Pelterye, soo daer te Lande valt.

Maer op dat wy nu de profijten, soo die voornoemde Vruchten sullen komen te geven/ eyghentlijck ende nae de beste waerheydt alhier mogen voorstellen en vertoonen: Soo staen twee dinghen insonderheyt daer omtrent aen te mercken.

Ten Eersten dan: soo moetmen voor henen ondersoecken en weten/ hoe veele Morghen Landts een Man met twee Knechten in dier voegen als voren is geseyt/des Jaers wel soude konnen schoon maken en voor den Ploegh bereyden/op datmen daer door mach sien en bekennen hoe groot een quantiteyt Korens wel des Jaers soude konnen verbout ende gewonnen worden.

Ten Tweeden, hoe ende waer de selve Vruchten met het meeste voordeel, sullen konnen vertiert ende verhandelt worden / waer nae men nootsaeckelijcken de profijten moet reeckenen / dewelcke andersins niet te rechte en konnen bekent worden.

Aengaende dan het eerste / soo sullen wy nemen dat een Man selfs darde alsoo des Iaers soude konnen verveerdigen thien Morgen Landts, dewelcke bedraghen ses duysent Roeden: Soo moet als dan die selve des Weecks ofte in ses daghen schoon maken/een hondert en vijftigh Roeden, en ongheveer een halve Landts, ende dien volgens een yeder dach suyveren ruym negentien Roeden: het welcke is voor elck Mensche ses Roeden, ende een darde-deel van een Roede, Lants/ des daegs.

En voorwaer wie alsulck een hoeckjen Landts des Daegs nae behooren sal schoon en klaer maecken / daer van eerst het Bosch af-kappen/ ende de Wortelen en Stobben uyt roeyen / de selve moet al vry vroeg des morgens aen het werck zijn/en des avonts wederom late daer uyt scheyden/ en sijne handen wel te dege reppen konnen/ noch en behoeft geene langhe maeltijden over dagh te houden.

Genomen dan dat een Man / self darde, alsoo des Iaers thien Morgen Lands konde voor den Ploegh bequaem maken/en dat hy op het tweede Iaer daer al genot van konde hebben / soo moet hy daer van ten minsten vier der selver Morgens houden tot Wey ende Hoy-Landt, om twee Peerden ende twee Koeyen daer op te Weyden/ende om Hoy voor den Winter daer op te winnen: want twee Peerden konnen qualick op een Morgen Landts geweydet worden / ende is daer toe al ruym ander-half Morgen van doen/ voornamentlick in het beginsel/ als wanneer dat Nieuw ghemaeckte Landt/ noch niet te degen met Gras is overtrocken: In s gelijcken is een Morgen goet Gras-Landt van nooden om een paer Koeyen te konnen Weyden; en een Morghen goedt vast Begraest Lant levert niet veele meer ordinaris uyt als acht Voeders Hoy / soo dat op een Morgen van dat Nieu toe-gemaeckte Landt niet over de ses Voeders Hoy des Jaers / ende dat voor de eerste drie Jaren/en sal konnen ghewonnen worden; Ende heeft een Peert des Iaers wel vier Voeder Hoy tot onderhoudt van nooden/ de Koeyen nae advenant.

Soo blijven dan van de thien Morgens noch ses overich om te besaeyen: daer van sullen wy nemen dat de drie werden met Tarwe besaeyt/ ende een van d'andre drie met Rogge, de twee resteerende met Garste, Boeckweyte, Erwitten ofte Boonen, en Haver: waer van de Rogge op het eene Morghen Landts wassende/ sal in't geheel moeten wesen tot onderhout van het Huysgesin/ ghemerckt een Morgen goet Landt/ het welcke met een Sack Rogge/ Haeghsche Mate/ kan toe gezaeyt worden / oock by een goet ende voorspoedigh ghewas / niet veele boven de sestien ad achtien der selver Sacken wederom kan opbrengen: so heeft een Huysgesin, sterck/ Man, Vrouwe, twee kloecke Knechten, ende daer nu en dan noch al mede een extraordinaris arbeyder onder komt/ ende eenige Kinderen / des Jaers al ruym achtien Sacken Rogghe tot Broot-Saet van doen/ wat oock van's gelijcken op de twee andere Morgen Landts sal verbouwt werden / moet ten naesten by

mede

mede tot de Huyshoudinghe blijven: De Garste om kleyn Bier van te brouwen / Boeckweyte tot Panne-Koecken te Backen / Erwitten ofte Boonen tot Koock-spijse / ende de Haver nu en dan tot Voeder van de Peerden.

Het Ghewas nu van de Tarwe op de drie resterende Morghen Landts / sullen wy gheheel behouden tot vergoedinghe van de voorsz onkosten en aflegginge der gemaeckte schulden: So dient derhalven alhier mede een overslach ghemaeckt te worden / wat voor een quantiteyt Tarwe die drie Morghens wel sullen konnen uytleveren: Een Morgen Landts wordt ordinaris toe-gesaeyt met een Sack Tarwe, Haegsche Mate / gaende vijf-en-twintigh der selver Sacken op het Last.

Een Morghen goedt Landt / nu by een voorspoedich Ghewas / brenght wederomme voort sestien ad achtien Sacken; soo sullen de drie Morghens des Jaers konnen geven vier en vijftigh Sacken Tarwe.

Wat belangt nu het tweede, te weten: hoe en waer die vruchten met het meeste voordeel sullen konnen vertiert ende verhandelt worden / om daer uyt eygentlick een staet te konnen maken / wat, ende hoe groot, de winsten sullen zijn / die de Luyden aldaer uyt haren arbeyt hebben te verhoopen: soo moet men alhier eens besien ofte de gewonnene Vruchten, daer te Lande selver wel souden konnen vertiert worden / en dat met eenigh profijt; en so niet: waer heen men dan die selve best soude konnen vervoeren / om het meeste voordeel daer mede te doen.

Ten I. dan / hoe hoog den prijs van de Tarwe aldaer te Lande sal zijn / om daer nae sijne reeckeninge perfect te konnen maken / dat selve is seer onseecker / en staet te beduchten dat die selve niet seer hooge sal konnen wesen / aenghesien aldaer te Lande / als noch geene Steden en weynigh Dorpen zijn / ende derhalven weynigh Inwoonderen, en onder die / weynigh Hantwercks Luyden, en by gevolge oock weynigh Eeters, daer by koomt noch dat het meestendeel van die geene die aldaer te Lande sijn selver de Lantbou

oeffent / doende alsoo een yegheliick bykans een ende het selfde werck / waer uyt dan genoech kan afgenomen worden / dat aldaer ter plaetsen selver geene groote vertieringe van die vruchten kan wesen / dewelcke daer door oock op geenen hooghen prijs en konnen zijn ; en over-sulcks de Bouliedén weynich profijts daer van te verwachten hebben.

Waer over dan die voorseyde Vruchten nootsaeckelijck van daer elders heenen moeten vervoert ende verhandelt worden / en ghenomen datmen die harwaerts over-brengt : Soo zijn de selve seer vele Lasten ende swarigheden onderworpen / de welcke de profijten der eygenaers / soo by aldien sy die niet ten eenemael en verslinden, nochtans die selve grootelicks sullen verminderen: want voor eerst soo loopen daer op de onkosten van het in-laden, afschepen, voorts alle Risigo van der Zee, mede Avarien, Asseurance, Licenten, Convoy-gelder en andere Landts gerechtigheden: daer en 't boven zijn de selve onderworpen het perijckel van te verderven / alsoo de Granen op langhe en verre Reysen licht konnen versticken ende vermauffen, welcke verre Reysen de Vrachten mede seer verswaren / en nu alhier te Lande gebracht zijnde / moeten die selve wederomme draghen de Onkosten van't Ontlossen, waer by dan noch staet te vreesen dat die selve (gelijck menichmael ghebeurt) konnen komen op een laeghe Marckt, ende dat overmidts alhier te Lande veele Graenen selver Wassen, als mede in de omheen gelegene Landen, dewelcke allent-halven van daen gehaelt ende alhier ghebracht worden: waer door die selve als dan nootwendich een beter en hooger Merckt moeten afwachten / en blijven leggen / daer op vallen dan weer de lasten van Solder-huyren, Provisiegelden, als anderssins : soo dat die selve Granen / met soo veel meerder Lasten beswaert / boven andere hier omtrent vallende / met alsulcke geenssins Merckt en konnen houden / ten zy dan tot groote disavantage van de eygenaers.

Ende ghemerckt dat alle de voorschreven Vruchten in Nieuw-Nederlandt vallende / sijn Grove Vruchten, welcke inde Schepen

veele plaetse bestaen/ hier/ en rontom heer gheineen zijn/ en daer-en-tegens op geen grooten ofte extraordinaris Prijs/ soo konnen de selve geene so groote onkosten en beswaernissen/ als geseyt/ verdragen/ by aldiender yets voor den Eygenaer sal over-schieten.

Uyt alle 't welcke dan blijckt/ dat uyt den Verbouw van alsulcke Vruchten, weynich winsten te verwachten staen/ en oversulcx is het oock beswaerelijck alhier een oprechte Calculatie der selve te konnen maken.

Wy sullen het nochtans alsoo nemen (hoewel niet moghelijcken) dat/ alle de Lasten en Onkosten hier voren gemelt/ afgetrocken zijnde / suyver voor den Eyghenaer blijven vijf guldens van elcker Sack Tarwe, soo sal als dan soo een Bouman van zijn Verbou van vier-en-vijftigh Sacken Tarwe op het tweede Iaer, komen te genieten (ende dat tot vergoedinghe van sijne ghedane en aengewende onkosten) een somma van twee hondert en seventich guldens, daer van hy alsdan voor eerst, voor af moet betalen twee Iaren Loon, ofte huyr van twee Knechten, een yder des Iaers maer ghereeckent op festich guldens, het welcke bedraeght twee hondert en veertich guldens, dewelcke afghetrocken van de twee hondert seventich guldens; so blijft voor de selve overich tot af-legginge der andere ghemaeckte schulden een somma van dartigh guldens.

Boven alle het voor verhaelde/ staet noch te besorgen datter al temets een misgewas kan over-komen/ gelijck sulcx in Koude Landen by wijlen meer dan te veele gebeurt; het welcke den Bouman voorts geheel ten achteren soude konnen setten / ghemerckt daer mede een ghcheel Iaer verloren is/ en dat evenwel de Huyren ofte Loonen der Knechten ghestaech voort-loopen/ dewelcke altijdt het hare willen hebben: waer by noch kan komen een sterfte onder Koeyen ofte Peerden, en sulcks gebeurende / wat raet met alsulcken eenen om uyt op de beene te geraken: welcke ongelucken, alsoo de Luyden in dat Landt al vry veele onderworpen zijn/ mach men die selve alhier / als te vreesen, wel voorstellen: want die selve

ver-

veroorsaecken aen die geene diese overkomen / niet alleene veele Nieuwe en groote schulden, maer konnen die selve daer door in een gansch verloop harer saken brengen : welck ongeval / also het dickmaels alhier te Lande / mennich wel-sittendt Bouman gheheel ruineert en tot niet brengt / soo kan het noch veele lichter aldaer te Lande luyden die het koomt te treffen / en dat voornamentlijck in haer eerste beginselen / oock soodanich t'onderhouden / dat de selve qualick van haer gansche leven daer konnen door worstelen.

Het is wel waer dat alle dinghen omtrent haer eerste beginselen swaer zijn : als mede / soo men alles ten swaersten alle tijdt wilde overwegen, dat men daer door qualick t'eeniger tijt, tot eenich begin soude konnen komen : niet-te-min soo is het oock prijsselijck, eermen een werck begint, datmen alle toe-vallen, die het selfde naemaels souden konnen overkomen ende verswaren, voor henen soodanich bekent, datmen hem teghens die selve kan prepareren ende versien, op datmen in 't selve ten halve weege, met sijn ruine, niet en blijve steecken : ofte soomen daer tegens hem selven onvermogende bevint, dat men het geheel achterwegen laete.

Uyt het voorgaende blijckt dan / hoe dat een Bouman in Nieuw Nederlandt, nae zijn eerste twee Jaren arbeyts, niet veele meer sal overgewonnen hebben als een somma van dartich guldens : Het welcke inder daet een seer geringe winst is / tegens alsulcke sware onkosten, soo hy voor heenen sal moeten doen / ende tegens so veele ongevallen en periculen die hy daer by noch te verwachten heeft. Doch by vervolgh van Iaren, sal alsulck een Bouman, buyten merckelicke ongelucken blijvende / met het aenmaken van Nieuwe Landen, ende by aenwas van volck en voornamentlijck van Hantwercks-luyden aldaer / sijne Winsten oock konnen vermeerderen ende vergrooten ; maer daer toe zijn al vry wat Iaren van doen.

Wat nu aen belangt de Negotie van de Pelterye, daer te Lande / de selve geeft wel de meeste en ghereetste profijten : maer die selve

selve is alle mans werck niet; ende voornamentlick soo en konnen die geene / de welcke den Lantbouw nae behooren willen in acht nemen / den handel van de Peltery nae vereysch niet waer nemen: maer alsulcke/ dewelcke haer met die negotie meenen te generen/ ende daer mede haer profijt willen doen; die selve moeten daer van alleenich ende gheheel haer werck maecken: want soo moeten alsulcke daer toe geduerich een goet Cargesoen van allerhande Waeren in voor-raedt hebben / om met de Wilden te verhandelen; waer toe een goede somme van Gereede Penningen vereyscht wordt. Die selve moeten haer mede al vry verre te Lantwaert in onthouden / hare Packhuysen aldaer hebben / ende op de wederkomste der Wilden van de Jacht doorgaens wel passen; soo by aldien zy anders eenich merckelijck voordeel uyt dien handel willen trecken: Soo dat een yeder een van die Negotie/ niet/ ofte gansch weynich sal konnen profijteren: ende genomen van Jae: soo kan dat selve onder een groot getal menschen / aen een yegelick in 't bysonder weynich voordeel en profijts toe-brengen: gemerckt de meeste en principaelste Pelterye die daer te Lande valt / bestaet in Bevers en Otters-vellen. Ende of nu schoon van die selve des Jaers / door de banck / al tachtentich duysent stucks, van de Wilden, konden ghehandelt worden / by aldien dan daer te Lande maer duysent Huys-gesinnen waren / soo soude het als dan voor elck Huysgesinde noch niet meer als tachtentich vellen des Jaers zijn. Wat/ nu/ ende hoe groot/ het profijt ofte de winst voor die luyden / uyt dien handel sal konnen sijn/ kan men licht afnemen: ende dewelcke by vermennichvuldiginghe van menschen mede alsoo van tijt tot tijt schaersser ende slechter sal vallen.

De Lasten oock / waer mede voor eerst de goederen / noodich tot het drijven van dien handel met de Wilden in Nieuw Nederlandt beswaert zijn / en dewelcke soo wel van hier darwaerts gaende / als daer te Lande komende / t'ellekens moeten betaelt worden; soo/ aen Convoy-gelden met de verhooginge Recogni-

tien als anderssins/ die selve maecken dat de winsten / dewelcke men soude vermeynen uyt die selve Negotie te sullen konnen profiteren / voor de Negotianten ofte Handelaers / oock alsoo sonderlinghe profitabel ende considerabel niet en konnen zijn.

DAT IX. CAPITTEL.

Van de profijten die daer sullen konnen ghetrocken worden uyt den Verbouw van den Toeback in Nieuw Nederlant, ende de redenen, waeromme die selve, niet seer groot oft considerabel sullen konnen sijn.

NAe dat vertoont zijn de voordeelen ende profijten / de welcke te verwachten staen uyt den Verbouw van de Graenen / in Nieuw Nederlant, ende daer omtrent selfs die geene aengewesen zijnde / dewelcke uyt de beste soorte van die te trecken zijn ; als mede de profijten de welcke aldaer te Lande den handel ofte negotie van de Pelterye kan geven. So is het als nu oock noodich eens te sien / wat / en hoedanige profijten ofte winsten daer metter tijt sullen konnen genoten worden daer te lande uyt den verbouw ende het planten van den Toeback.

Wat dan aengaet de profijten / soo uyt den verbouw van die vrucht / in Nieuw-Nederlant te verwachten staet: staet te beduchten dat die selve mede niet seer groot ofte considerabel en konnen zijn; Ghemerckt / dat den Toeback, dewelcke verbout wort by den Engelschen in de Virgines vry beter valt van Reuck en smaeck. Oock soo wort door d'Engelsche des Jaers een seer groote quantiteyt van de selve verbouwt ende versonden : de welcke daer door mede over al / als de bekentste / de baene al-bereets in heeft.

Van 's gelijcken soo is den arbeyt onder d' Engelschen in de Virgines, op verre nae soo kostelijck niet / als die wel in Nieuw Nederlant doet: ende dat om redenen / dat d' Engelschen onder haer het gebruyck hebben van de Serves, dewelcke / niet tegenstaende

staende zy van haer eygene Natien zijn / zy evenwel onder ende aen malkanderen verkoopen en in-koopen / ende die selve alsoo als lijf-eygene gebruycken / haer van haerlieden arbeyt dienende / ende dat voor een ordinaris tijt van seven Jaeren, sonder datse aen die Serves tot onderhout meer als de bloote kost geven / ende daer by weynich kleedinge / soo dat die voorseyde Serves van conditie geduerende dien voorseyden tijdt niet vele en verschelen van de Slaeven, dewelcke ordinaris in Brazijl en andere Warme-Landen en gewesten van America / tot den gemeenen dienst ende Lant-bouw worden ghebruyckt: Sijnde alleenelijck dat onderscheydt tusschen haer beyden / dat dese Slaeven sijn haer leven lanck / geene / maer voor sommige Jaeren: ten eynde van welcke tijt / haere dienstbaerheydt / komt op te houden; ende worden als dan in hare voorige vryigheyt wederomme herstelt.

Sulcx / dat aen de zijde der Engelschen / door dat middel den arbeyt / nerghens nae soo dier en is / ende dient-halven oock den Lant-bouw niet soo kostelijck noch soo beswaerelijck en valt / het welcke aen die kant dan nootsaeckelijcken de profijten ontrent de vruchten mede seer vele doet avanceren ende uyt-winnen: Daer in teghendeel den over-dieren en kostelijcken arbeyt in Nieuw Nederlant de profijten voor den Bouw-lieden niet alleene van den Toeback, maer van alle andere vruchten seer vele doet declineren ende verminderen.

DAT X. CAPITTEL.

Van den Verbouw van het Vlas, ende den Kennep in *Nieuw-Nederlant*, hoe dat die selve wel de meeste voordeelen ende verseeckerste profijten, sal konnen gheven: ende de redenen waerom.

BElangende den verbou van het Vlas en den Kennep, die selve soude mijns beduncken / in Nieuw-Nederlant, wel de meeste ende versekertste profijten konnen geven / en dat om naevolgende redenen.

Ten eersten; So zijn die voorseyde Waeren van een veel meerder en hooger prijs/ ende dat ten aensien van haer gewichte/ als wel de Granen doen; het welcke in de af-ladinge ende bevrachtinge der schepen/ den eygenaers ende Coopluyden groot voordeel toe-brengt: want de vrachten ofte huyren der schepen lopen even hoogh/ het zy dan datmen die selve (als by exempel) met gout ofte met koren laedt. Het welcke alsdan oock den bevrachters/ nae advenant/ ofte merckelijcken kan soulageren/ ofte in tegendeel beswaeren/ ende sulcx te meer/ soo wanneer den wegh ofte reyse langh komt te dueren nae de verre af gelegentheyt der plaetsen: want de weerdicheyt der Waeren/ brengt den Negotianten/ in vele ende verscheydene gelegentheden/ ende voornamentlijck omtrent de hueren der schepen/ oock vele ende verscheydene voordeelen ende beneficien toe.

Ten tweeden; Soo zijn die selve Waeren mede doorgaens henen/ ende dat oock op alle plaetsen/ op een hooger/ verseeckerder ofte gewisser prijs/ende hebben daer by een gesetter Merckt/ als wel de Graenen doen; ende dat ten aensien ofte van weghen de nootsaeckelijckheyt der selve/dewelcke allenthalven meest altijt even groot ende ghemeen is: als wel mede/ ten opsichte/ dat de selve Waeren over al in soo grooten overvloet/ niet en worden verbout/ als wel ghemeenelijck de Graenen worden ghedaen: waer door die selve oock raerder bennen/ niet tegenstaende sy ten naesten by/ oock over al/ even nootsaeckelijcke zijn.

Ten derden; Soo zijn die selve Waeren omtrent haere vertieringhe oock des te willigher/ dewijle die selve voornaementlijck seer begheert ende ten hooghsten noodich zijn/ in de Warme-Landen, warwaerts die selve seer werden vervoert/ ende alwaer die doorgaens ruym op eens soo hoogen prijs sijn/ dan zy in eenige van dese Europische gewesten doen.

Ten vierden; Soo sijn die selve Waeren/ daer inne/boven allen anderen/ voordeeliger/ dewijle/ niet alleene het Zaedt der selve/ maer oock het geheele Lichaem by-kans even groot profijt

fijt aen-brengt: soo dat in 't suyveren van die vruchten by-kans niets verloren en gaet / dan alleenelijcken den uyterlijcken bast / zijnde voorts alle het andere min ofte meer bequaem om eenich profijt van te maecken.

Ten vijfden; Soo sijn die ende diergelijcke vruchten in alsulcke landen / dewelcke men eerst bevolcken wil / boven al dienstich ende nootsaeckelijck / gemerckt dat aen de toe-bereydinge der selver / vele ende verscheydene hantwercken dependeren ende vast zijn: waer mede veele menschen haeren kost eerelijck ende redelijck konnen winnen / ende dat / soo wel mannen als vrouwen: want omtrent de hanteringe van het Vlas: soo sijn daer toe noodich: Braecksters, Heeckelsters, Spinsters, Bleecksters, allerhande slach van Wevers; als Lint-wevers, Linnen-wevers, Pellen-wevers, en Teecken-wevers; van 's ghelijcken soo is daer mede aen vast de Garen-kloppery ende de Verwerije. Soo is het oock met den Kennep geleghen; waer omtrent konnen in 't werck gestelt worden / Touw-slaegers, Seylmaeckers, Nette-breyders, als anderssins: soo dat door aenwas van hantwercks-luyden / metter tijdt / mede het Koren en alle andere Vruchten in haeren prijs merckelijcken sullen rijsen ende toenemen / door dien het selve een meerder vertieringhe der selver binnens lants sal toe-brengen.

Ten sesten; Soo is het Lijn en Kennep-saedt mede op een redelijcken prijs / soo wel om elders henen te versenden / als mede om selver daer te Lande / Oly-molens op te rechten / ende den Oly-slaegers aldaer werck te verschaffen.

Soo konnen mede die voorseyde Waeren met minder perijckel van verderven allenthalven beter vervoert worden / als men wel d'andere Waeren en vruchten kan doen.

DAT XI. CAPITTEL.

Hoe dat *Nieuw-Nederlant* om te bewoonen voor alle Stants Persoonen niet even dienstich ende bequaem is: ende voor werckluyden het best, als mede van eenige merckelijcke voordeelen, de welcke *Nieuw-Nederlant* boven vele andere Landen van Europa is hebbende.

UYt het voor-verhaelde blijckt dan ghenoech hoe dat het in Nieuw-Nederlant meest op den Lant-bouw moet aen-gelegt worden: waer toe/ also alle stants persoonen niet even bequaem en zijn/ is dat selve werck oock niet dan den Boeren/ dewelcke haer op den Lant-bouw verstaen/ eygentlijck nut/ ende over sulcx en is Nieuw-Nederlandt mede voor allerhande slach van menschen/ om haer in 't selve te konnen generen/ niet even dienstich. Ten waere dan/ dat het Luyden waeren van reedelijcke middelen/ dewelcke daer door de macht hadden van haer selven/ om alsulcke bouknechten/ende arbeyts-luyden te konnen huyren/ ende in haeren dienst onderhouden/ die van den Lant-bou grondighe kennisse hadden/ ende door die selve het werck lieten uytvoeren. Doch hoe kostelijck dat selve voor alsulcke luyden soude vallen/ ende hoe weynich profijts die selve wederomme daer uyt souden hebben te verwachten/ dat kan uyt het gene hier voren is geseyt/ genoech bekent worden.

Voor luyden nu van meer dan ghemeene middelen en gereede penningen/ dewelcke het aen haere Jaerelickschе inkomste niet veele en verscheelt/ of sy den intereste van een Capitael van tachtentich ofte hondert duysent guldens/ voor eenige Jaeren missen/ ende dat in Nieuw-Nederlant besteden ende aen-leggen/ als dewelcke niet soo seer en sien op de datelijcke winsten van het gelt dat sy in overvloet hebben; maer meer affecteren het besit van eenige Landerijen onder sonderlinge eer-naemen ofte titelen/ als van Heerlijckheyden ofte anderssins/ voorsien met verscheyden

scheyden Voor-rechten ende Vryheden, van Hooge / middelbaere / ende laege Jurisdictie / is Nieuw-Nederlandt een bequaem lant / als zijnde tot noch toe niet sonderlinge bewoont / ende daer door hebbende veele groote ende leegh leggende landen / alwaer dan alsulcke luyden nae haer wel-gevallen konnen uyt-kiesen / voor niet bekomen ende in eygendom besitten soodanige wel gelegene plaetsen / om in die selve haere Colonijen op te rechten / ende van tijt tot tijt de selve bevolcken / oock allenghskens naer 't verloop van eenige Jaeren haere ghedaene ende aengewende onkosten wederomme inhaelen / ende alsoo met 'er tijt besitters worden van schoone Landerijen en treffelijcke Heerlijckheyden.

Van 's gelijcken soo is Nieuw-Nederlant goedt voor alsulcke luyden / dewelcke haer Capitael niet soo groot en is dat sy van den enckelen intereste van dien buyt en anderen ommeslach / alhier te lande fatsoenelijcken konnen leven : ende dewelcke haer op de Negotie ofte weynich verstaen / ofte het selve daer in niet en derven risigeren. Het welcke so sy in Nieuw-Nederlant willen aenleggen / soo konnen haer die selve daer mede in dat lant in vijf ofte ses Jaren in soodanigen posture stellen / dat sy daer van seer wel ende eerelijcken konnen leven.

Alsoo oock een arm ende verleghen man beswaert met een groote familie / dewelcke alhier te lande beswaerlickrn kan aen de kost komen / de selve kan in Nieuw-Nederlant mede / so wanneer hy eenige hulpe van de Patronen der Colonijen aldaer geniet / noch wel met 'er tijt / nae eenige Jaren neerstigen arbeyts / voor hem selver ende de sijne een goet stuck eygen Lants komen te besitten / daer van hy redelick ende wel sijn nootdruft kan hebben / ende heeft oock hope van t' eeniger tijt sijne conditie noch meer ende meer te konnen verbeteren.

Want Nieuw-Nederlant heeft veele ende merckelijcke voordeelen boven dese ende andere Landen / ende voornaementlick voor arme menschen / ende die van geen groote middelen en zijn: soo dat het selve in vergelijckinghe van dese ende andere dierge-

lijc-

lijcke landen/ een lant is/ alwaer 't voor sodanige menschen vry wat beter is te leven ende gemackelijcker aen de kost te komen/ als wel alhier in Nederlant en andere om heer leggende landen.

Ende dat voor eerst, om dat/ aldaer geen lant en manqueert voor die gene dewelcke eygen lant begeeren/ ende alhier niet eygens en hebben: ofte dewelcke door gebreck van middelen alhier niet eygens en konnen krijgen.

Ten tweeden; so heeft Nieuw-Nederlant wegens sijne schoone revieren en menichte van Kriecken en Killen/ dewelcke dat selve lant over al door-loopen/allenthalven seer goede bequaemheydt tot nootdruft van Visch aen de inwoonders van 't selve: oock mede om een goeden handel metter tijdt daer mede te konnen drijven. Soo dat wie maer een Netjen heeft/ die selve kan geduerich heen zijn huys-gesinde van Visch versien.

Ten derden; soo hebben die selve inwoonderen geen minder voordeel over al van landt-en-water gevogelte: als mede van allerhande goet Wilt/ groot en kleyn tot onderhoudt van haer huys.

Ten vierden; is daer overvloedt van allerley schoon ende bequaem Hout/soo wel om Huysen te timmeren/als om Schepen te bouwen: Jae daer is alles van Hout-werck wat tot den Scheeps-bouw van nooden is/ oock tot Masten incluys.

Ten vijfden; So zijn de landen aldaer seer vruchtbaer/de selve draghen vele Jaren achter een allerhande slach van Koren/ sonder datmen omtrent die selve meer arbeyts behoeft te doen/ dan eens omme te ploegen. Van het lant te mesten en weetmen daer soo niet af/noch en heeft het selve niet van nooden; als oock selden het Somer vaeren.

Ten seften; soo hebben d' inwoonders van Nieuw-Nederlant mede dat voordeel/ dat sy aldaer vryen brant hebben/alsoo 't een Landt is vol van allerhande goedt Hout/ 't welck haer niet en behoeft te kosten dan den arbeyt. Ende soo is vryen brant inder daet al een groot solaes voor luyden dewelcke van geen groot vermogen en zijn.

Ten

Ten sevenden; Soo is den handel der Pelterije oock al mede eenichsints favorabel / ende soo kan die selve al redelijcke profijten aen d' een ende d' ander toe-brengen: van 's ghelijcken de Visscherije.

Alsoo is Nieuw-Nederlant een seer goet ende gesegent Landt voor arme luyden / ende luyden van weynich vermogen / ten opsichte van dese ende andere nae-buyrige Landen / als dewelcke in het selfde seer wel konnen leven ende beter aen de kost komen als ergens in dese Europeische gewesten. Maer om spoedighe conquesten te doen / ende groote middelen in korte Jaren over te winnen / daer toe en is het noch niet bequaem / altijt niet om in eenige comparatie te mogen komen / met de Warme Landen, ende de voornamentlijcke soodanighe / daer van ick soo stracks sal spreecken.

DAT XII. CAPITTEL.

Van de profijten soo de Inwoonders van *Nieuw-Nederlant* sullen konnen genieten uyt den Visvanck daer te Lande, als wel insonderheyt mede, uyt de nae-by gelegene Vis-rijcke Visserije op de bancken van Terra-Nova.

TOt hier toe is gesproken van alle d'aert-vruchten van Nieu-Nederlant, ofte dewelcke aldaer verbouwt souden konnen worden. Als mede waer nae toe / ende met wat winst die selve vruchten best souden konnen werden vertiert: in 's gelijcken is gesecht van den handel van de Pelterije daer te lande vallende: waer by vertoont is / wat ende hoe groote profijten een yeder van de selve nae zijnen aerdt ende gelegentheydt wederomme soude konnen uyt-leveren.

Als oock mede / welcke onder die vruchten doorgaens met het meeste ende verseeckerste profijt soude mogen verbout worden. Soo resteerter als nu noch aen te wijsen / wat daer-en-boven noch al voor voordeelen by den inwoonderen van Nieu-Neder-

landt uyt de Wateren aldaer konnen ghetrocken ende ghenoten worden: bestaende die selve eygentlijck inden Visvanck.

Ende ghelijck als daer naeuwelicx een landt inde werelt is/ het welcke niet/ schoon verre van de Zee gelegen / sijne revieren/ beecken/ende waterloopingen heeft: dewelcke mede hare vruchten uyt-leveren; ende daer door even soo wel als de Landerijen selve/ mildelijcken haere profijten aen de inwoonderen toe-brengen ende mede deelen. Soo is het oock met die / niet anders gestelt/ als met het lant selve: want/ gelijck het eene lant in weerdicheyt seer veele van het andere verscheelt / ende alsoo nae sijne gheleghentheyt / min ofte meer aen de menschen wederomme sijne voordeelen uyt-reyckt: soo geven oock van 's gelijcken de Revieren / beecken ende wateren aen die selve haere profijten / nae dat die min ofte meer Visch-rijcke zijn.

Aengesien dan alle landen/ in dier voeghen / door middel van haere wateren aen d'inwoonderen niet alleene groote diensten toe-brenghen / maer haere sonderlinghe voordeelen aen die selve verschaffen / ende dat even soo wel als het landt selver doet ende meerder oock: soo sijn dan daer door alsulcke landen/ boven anderen insonderheyt hooge te achten; dewelcke niet alleene de gelegenheyt van groote/ schoone ende middelbaere Revieren/beecken/ killen ende kriecken hebben/ ende dewelcke al te samen seer Visch-rijcke sijn: maer dewelcke daer-en-boven aen een seer vruchtbaere Zee gelegen/ noch daer benevens/ (ende dat nae-by ende gelijck als voor de deure legghende/) heeft een sonderlinghe gelegentheyt van seer Visch-rijcke bancken

In dit alles is Nieuw-Nederlandt boven vele andere landen seer ghelucklich: want het selve en is niet alleene wel aen de Zee geleghen / ende heeft inwendich overvloet van seer Visch-rijcke Revieren/ Bahien ende Killen/ maer het heeft noch daer-en-boven/als een sonderlingh voordeel die nae-by der-hant ende daer door so wel gelegene Visch-rijcke Visscherije op de bancken van Terra-Nova, dewelcke van daer af in vier ad vijf dagen konnen werden bezeylt.

Ende

Ende aenghesien nu dat die selve Visscherije seer groote ende ongemeene profijten toe brengt aen de Fransche ende Engelsche Terra-Neuv-vaerders/dewelcke alle Jaeren darwaerts vaeren om te visschen: soo kan die voorseyde Visscherije buyten twijffel ongelijck meerder profijt geven aen de inwoonderen van Nieu-Nederlandt, dan wel aen de voornoemde Franschen ende Engelschen. Ende dat ten aensien dat die voorseyde Visscherije van Terra-Nova d'inwoonderen van Nieu-Nederlant als voor haere deure leydt / dewelcke sy-luyden van daer meesten tijt in vier ad vijf daeghen konnen bezeylen: soo dat die selve daer door / al een geruymen tijt konnen gevischt hebben ende van haeren eersten vanckst bevracht zijn / eer d'andere aldaer ter plaetsen eens konnen wesen. Waer door sy over al mede soo in Hispagnien/ Portugal / de Strate/ als anderssints/ de eerste Merckt konnen uyt-winnen/ aen het welcke dickwils/ omtrent de Negotie / seer vele aen-gelegen is.

Waer by komt noch; dat d'inwoonderen van Nieuw-Nederlant van vele groote ende swaere onkosten vry zijn / dewelcke de Fransche ende Engelsche nootsaeckelijcken moeten draeghen: want de voorseyde Franschen ende Engelschen haere Visscherije beswaert seer/ dat de selve vier/ vijf/ja dickmaels meer weecken/ nae gelegentheyt van weer ende wint moeten onder-wegen sijn; voor ende al eer sy daer ter plaetsen konnen komen ende wederomme eenich voordeel met visschen doen. Nochtans soo moeten die selve alsoo/ dien ganschen tijdt door van haere reyse / betalen d'hueren der Schepen / als mede ondertusschen onderhouden boots-volck ende Soldaten in kost ende maent-gelden. Die selve moeten haer daer benevens mede met Convoyers versien. Al het welcke hoe merckelijcken het dien handel beswaert ende kostelijcken maeckt / de winsten daer-en tegen vermindert / dat kan een yegelick licht afnemen. Van alle welcke sware onkosten d'inwoonderen van Nieu-Nederlant voor eerst bevrijt sijn/ ende dat ten aensien van de nae-by gelegentheyt der selver Vis-

scherpe; soo dat sy dient-halven/ met kleyn ende licht vaertuyg/ die selve konnen oeffenen / den gedrooghden ende gesouten Visch t' ellekens wegh voeren ende te huys brengen; ende als dan van daer met gelegentheyt ende grooter vaertuyg elders henen vervoeren ende aldaer verhandelen / terwijle Fransche ende Engelsche daer toe geduerich groote Schepen moeten houden/dewelcke/ gelijck geseyt is/ veele kosten. Alle 't welcke niet tegenstaende / so is nochtans kennelijcken hoe groote profijten die Visscherije Jaerlicks aen die voornoemde Franschen ende Engelschen is gevende: Het gene genoech af-ghenomen kan worden uyt de menichte der Schepen / dewelcke van die Natien alle Jaers darwaerts varen visschen / welcker ghetal dickmaels wel tot drie ad vier-hondert ende hoogher beloopt: want dat is seecker/ dat niemant hem/ tot die Visscherye ende verre vaert soude begeven / soo by aldien daer gheen merckelijcke profijten ende voordeelen aen vast en waeren.

Ende gelijck voren mede ghesecht is/ dat d' inwoonderen van Nieuw-Nederlant, door hare nae-by gelegentheyt/ vroegher aen het visschen konnen zijn/ dan de Franschen ende Engelschen : soo konnen oock die selve laeter daer by zijn/ terwijlen d'andere met het verloopen van 't saysoen haeren wegh moeten spoedigen om voor den winter t' huys te zijn. Ende schoon dat die selve alsdan den Visch van haeren laeteren vanckst niet en konden over Zee nae Europa vervoeren/ soo konnen sy nochtans die selve tot haer eygen verdoen in den Winter-tijt gebruycken.

Waer uyt blijckt dat d' inwoonderen van Nieu-Nederlandt, haer omtrent die Visscherije te dege beneerstigende/in korten tijt daer door merckelijcken souden konnen op de beene gheraecken: want in die selve zijn sonder twijffel wel de meeste/ gereetste ende verseeckerste profijten ghelegen / dewelcke aldaer te lande in het begin konnen gevonden worden: want alsso den Lant-bouw aldaer te lande (als voren is aen-ghewesen) in den aenvanck vry wat kostelijck valt/ ende de profijten daer-en-tegen gering zijn/

sal-

sal men die selve daer door vry wat konnen verlichten.

Soo moeten oock die gheene / die nieuwe ende onbewoonde landen eerstelick willen gaen bewoonen ende die selve in goeden stant ende staet brenghen / daer toe dese goede ordre volgen / ende die selve boven allen anderen saecken als gewisse hooft-regels wel te deghen in acht nemen; te weten: dat sy haer al-te-male niet aen een ende het selfde werck vast hanghen, nochte tot een ende den selfden arbeydt en begeven. Het welcke in soodanige gelegentheydt / ende voornamentlijck in de eerste beginsselen der dingen doorgaens de gemeene saecke seer schaedelijcken is / Jae den ghemeenen arbeydt verydelt / ende veele andere anderssins apparente profijten doet versuymen / ende voor-by gaen: waer door het ghesciedt / dat veele / veeltijts omtrent het voort-setten van haere begonnen wercken / allen lust ende yver benomen werdt / dewelcke alsdan verdrietsaemheydt in plaetse van nootsaeckelijcke vermeerderinghe van neerstigheydt daer door wordt toe-gebracht. Benevens noch veele andere ende grootere inconvenienten ofte ongelegentheden / dewelcke daer uyt alleene haren oorsprongk ende oorsaecke nemen.

Want / in alle Landen / doch voornamentlijck in soodanige / die men nieuwelinck wil bevolcken ende bequaemen; moet men dit als voor een grondt-reghel (ofte ghelijckmatich richtsnoer waer-nemen; Hoe dat men door verscheyden wegen ende middelen, altijdt tot de meeste voordeelen gheraeckt, ende hoe datmen door het middel van het eene, het andere kan, en dickmaels moet verbeteren, helpen ende soulageren. Het welcke voorwaer niet alleene seer dienstich / maer oock seer noodich is / dat men 't selve in alsulcke nieuwe Landen (gelijck geseyt is) wel in acht neme ende in practique stelle; soo by aldien men sijne saecke met den meesten spoet ende voor-spoet in de beste ende verseeckerste postuere wil brengen / ende alle schadelijcke langhwijligheydt van dien vlieden ende ontgaen.

Want, men moet nae meer dan nae eenen wegh van profijt omme sien: ende om sijn werck op het gemackelijckste in wesen te konnen brenghen, soo moetmen het aen de eene kant vinden, omme, het gene men aen d'andere te kort schiet, toe te geven. Ende wie dit wel in acht neemt / die selve sal in weynich tijdts metter daet bevinden / hoe veere hy sijn werck daer door sal verlichten ende allen anderen te voren gaen.

DAT XIII. CAPITTEL.

Van de situatie ende gelegentheydt van Guajana, als mede van de gestaltenisse ende hoedanigheden der Gronden ende Landerijen in het selve gelegen, ende van der selver vruchtbaerheyt.

ALle het gene datter te seggen valt van Nieuw-Nederlant, als sijnde een Kout Landt, ende eyghentlijck dienen kan tot verklaringe van de voor-gestelde materie/ dat selve is tot hier en toe genoechsaem / en nae vereysch van de saecke by-ghebracht ende af-ghehandelt: soo datter als nu overich is van 's ghelijcken te doen met Guajana, als zijnde een Warm-Landt, ende het tweede lit van dese materie.

Maer eer ick daer in voort-gae/ soo dunckt het my noodich te wesen / alhier wat naeder te spreecken vande situatie ofte de gelegentheyt van Guajana; dan ick wel hier voren in het vierde Capittel hebbe gedaen.

Om redenen / dat het selve landt / tot noch toe weynich by de Nederlanders is bevaren ende besocht geworden: waer door het komt/ dat weynich menschen hier te lande/ eenige grondige ofte genoechsaeme kennisse van 't selve konnen hebben; waer door die selve nae vereysch geensins en konnen oordeelen/ ick laet staen recht vatten de weerdicheyt van alsulcke Landen/die welke sy noyt gesien/ van gelesen/ ofte hooren vertellen hebben. Soo dat het mijns bedunckens belachgelijck soude wesen / eenigh vremt ofte weynigh bekent Lant, eenige sonderlinghe ende voornaeme

naeme deuchden ende weerdicheden toe te willen schrijven, sonder al-bevorens nae gelijckmatigheyt, eens de situatie ofte de gelegentheyt van 't selve, als mede de ghestaltenisse der Landerijen, de hoedanicheyt der vruchten ende gewassen, ende voorts het gene daer van dependeert, verklaert ende vertoont te hebben: Aengesien dat tot een recht oordeel van de menschen, behoort, een voorgaende goede en grondige kennisse van saecken, sonder dewelcke, alle oordeel onrechtmatich moet uytvallen, daer van haer behooren te wachten alle luyden dewelcke de waerheydt insonderheydt moeten lief hebben, ende nae behooren omhelsen. Ende sal ick dan alhier voor eerst aenwijsen de situatie ende ghelegentheydt van Guajana, als mede generalijck vertoonen de ghestaltenisse/ ende hoedanicheden/ ende Gronden der Landerijen in het selve gelegen.

De wijt-vermaerde Reviere de las Amazones, by den Wilden genaemt Tabò: de grootste des werelts (daeromme zy oock met recht den name voert van de Coninginne van alle de Revieren des aerdtbodems): schept Brazyl, ende heet by den Spangiaerden soo vermaerde Goutrijck Guajana, anderssins genaemt de Wilde Kuste (ten aensien dat het selve Lant/ tot noch toe niet ofte weynich dan by den wilden is bewoont geweest) van malkanderen.

Die voornoemde Reviere ontloost haer in Mare del Norte: ofte de groote Noort-Zee, ongheveer op twee graden en 12 minuten, benoorden den Æquator, ofte Linea Æquinoctiael. De selve is breet voor in den mont tusschen Cabo Blanco, gelegen op eenen graedt en dartich minuten: bezuyden die voorsz Linea Æquinoctiael, ende zijnde den laetsten hoeck van Brazyl, ende Cabo del Norte gelegen op twee grad. twaelf minut. benoorden die selve Linea, ende wesende d'eerste uytstekende hoeck van Guajana, omtrent sestich mijlen.

Het voorseyde Guajana neemt zijn begin aen Cabo del Norte voornoemt/ gelegen op twee grad. en twaelf minut. benoorden de Linea Æquinoctiael, ende streckt sich voorts uyt tot aen de Re-

viere

viere D' Oronoque, gelegen op 9/en 10 graden Noorder-breette: (so seer befaemt door d'ongeluckige reysen/ van dien so vermaerden Zeeheldt, Sir Walter Raleyck, wiens gefeylden toe-legh aldaer/ voor hem veroorsaeckt heeft een ongefeylde ende ten hooghsten ongeluckige doodt) de selve Kuste langhs de Zee begrijpt in haer ongheveer drie hondert mijlen lants: en soo streckt haer die voorsz Kuste meest O. Z-O. en W. N-W. en leyt onder den 310. 320. en 330. graden der lengte.

Guajana grenst in 't Oosten aen Brazilien, in 't Westen aen Venzuela, in 't Noorden aen de groote Noort-Zee, ende in't Zuiden aen de onbekende Landen: want die voorseyde Kuste is tot noch toe weynig binnen-waerts bekent; maer hebben alleenich nu en dan eenige Natien die het selve landt langs de Zee gelegen nu en dan besocht ende bevaren. Die gantsche Kuste legt onder een seer gesondt ende getempert Climaet, alsoo goedt als dat van Brazyl; tot noch toe gehouden voor het gesontste lant van gansch America, jae van de gantsche werelt: Oock soo wordt die gantsche Kuste uyt de Zee doorgaens bewaeyt van een Noorden ende Noort-Oosten wint/ maeckende die Zee-winden in de gewesten tusschen den beyden Tropicos gelegen/ de gesontste landen.

Guajana: ofte de Wilde-Kuste, legt over-sulcx op eene hoochte/ ofte breette des Aertrijcks van den Æquator met Brazilien ende Peru, alleene dat die selve landen haer strecken van den Æquator nae het Zuyden; maer Guajana nae het Noorden.

Dat selve lant wordt allenthalven door-loopen van menichte van schoone Revieren/ Kriecken ende Killen/ waer door dat lant over al gebroocken wort/ende groote bequaemheyt toe-gebragt/ om allerhande water-wercken, allesins toe noodich ende dienstich / ende voor al tot het verveerdighen ende toe-bereyden der vruchten ende Waeren van die Landen / te konnen legghen tot een yeders gerijf: als mede tot het afvoeren ende vervoeren van de vruchten / Waeren ende Coopmanschappen aldaer te Lande vallende ende komende.

Het

Het Lant van Guajana is door-gaens een laegh lant/ende gelijck geseyt is/ allesints gebroocken ende door-loopen van goede Revieren: op weynich plaetsen van die Kuste vintmen voor aen den strant hoog lant ofte gebercghte/ dan eerst vele mijlen te lantwaert in: behalven langs de West-zijde van Rio Tappara, ofte Wey-poco, alwaer haer vertoonen de Berghen van Carmoury, Capoury, ende Maftoure, ende dat daer aen ghelegen landt van Commaribo, het welcke langs strant niet dan gebercghte is. Van 's gelijcken aen de West-zijde van de Reviere Aperwacque leydt het gebercghte van Pawiery, ende wat hoogher de Reviere op/ het gebercghte van Moperwacque.

Het landt tusschen Rio Cauwo, ende Rio Wia, is oock aen de Zee-kant hooch ende berchachtich/ ende soo wert dat gebercghte genaemt Ouraram. Op het eylant Matorwy, ghelegen tusschen Rio Wya, ende Cajani, leyt mede het gebercghte Meriri: oock so is dat eylant doorgaens meest hooch landt. Voorts soo is de gantsche Kuste vlack ende laegh/ ende meestendeel tot eenighe mijlen te landtwaert in met kreupel-bosch bewasschen: soodanich dat daer door allen toe-ganck aen het selve uytter Zee wordt benomen/ ende geen aenkomen en laet/ noch eenich open en geeft/ anders dan door de Revieren: het welcke die Kuste uyt der Naturen een over-groote sterckte toe-brengt/ ende een middel geeft omme het selve tegen allen buyten gewelden seer licht te konnen versekeren ende beschermen: want de kreupel-bosschen zijn op soodanigen wijse door malkanderen gewassen/ ende haere gronden doorgaens alsulcke swaere/ taeye/ ende diepe kleyige moerassen/ dat die selve ondoorganckelijck zijn: oock soo worden die selve noch daer-en-boven geduerich van een ontelbaer heyr van mosquites bewoont ende bewaeckt/ zijnde 't selve een ghedierte noch vele kleynder als de mugghen alhier te lande; maer 't welcke soo overvinnich is in 't bijten/ ofte eerder steecken met sijnen angel/ dat geenich mensche onder ofte omtrent die selve kan gedueren/ oock hoe robust die selve soude mogen zijn.

De Eylanden inde Reviere de las Amazones gelegen/ zijn mede laege landen / ende sijn de selve van soo schoonen ende vruchtbaren grondt / als daer eenich lant inde wijde werelt van Godt mach gewenscht ofte begeert worden / bequaem om allerhande vruchten voort te brengen. D' Eylanden legghende in die voorseyde reviere zijn te saemen onghelijck vele grooter dan gansch Engelandt, Schotlandt ende Yerlandt, met alle haer omleggende Eylanden.

Het lant langs die geheele Kuste is seer goet ende vruchtbaer/ ende heeft het selve allenthalven tusschen de revieren treffelijcke verges, ofte laeghe landen / sijnde meestendeel schoone ende vette kley-gronden.

Het selve landt van Guajana is door-gaens henen met dicke Bosschen van allerley swaer hout overtrocken ende bewassen; het welcke by den Portugysen in Brazyl sijnde rechte kenners van goede landen en gronden / wort geacht voor een gewis ende verseeckert / jae onfeylbaer teecken van den besten gront: zijnde het onder die selve een gemeen ende gewoonelijck spreeckwoort / dat / hoe een landt uyt der naturen ende van selven sich beter kan kleeden, hoe dat het selve oock beter vermach anderen te kleeden: willende daer mede te kennen geven / dat hoe een landt uyt de natuere dicker ende swaerder Hout voort-brenght/hoe dat de gront vetter is / ende dien volgens beter ende bequaemer om allerley slach ofte soorte van swaere vruchten / des te langer Jaeren te konnen draegen ende voeden. Het welcke haer een langhe ondervindinghe heeft ghleleert waer te sijn. Daeromme oock de Portugysen so wanneer sy eenige nieuwe landen willen schoon maecken ende tot culture brengen/ daer toe altijt soodanige uytsoecken ende verkiesen / dewelcke het dichste bewassen zijn ende die daer benevens de dickste ende swaerste boomen dragen: want alle andere/ geen hout-dragende landen, ende dat in reguard van den lant-bouw worden by de selve weynigh geestimeert.

De Warme Landen hebben hier ende daer/ ende voornamentlijck

lijck alwaer hooghe landen zijn / Campinhes: wesende die selve in haer selven van een santachtigen gront ende steryl/ nochtans met lanck gras bewassen sonder eenich geboomte/dewelcke hier ende daer/ ende insonderheydt verre te lantwaert in / Guajana al mede heeft. Nochtans soo en sijn die selve landen/geensins van soo een geringen waerdye/ ofte die selve konnen wel ghebruyckt worden/ ende noch al vry wat meerder profijts afwerpen/als in vele koude landen / oock de beste kley-gronden / niet en vermogen te doen/ ende dat overmits alsulcke landen seer goet ende bequaem zijn om met Cattoen-boomen beplant te worden: willende die selve wel soodanighe gronden hebben / ende daer inne seer wel groeyen ende wassen. Oock soo kan de beplantinghe van alsulcke landen mede gemackelijcken ghesch ieden/sonder velen arbeyt/ ende dien volghens met weynich kosten: want al de soodanighe landen hebben weynich schoon-makens / jae geen van nooden/ als voedende gansch geen Hout-gewas. De Campinhes zijn daer te lande / gelijck in dese landen zijn de Hooge Hiet, ofte Hey-landen. Die selve zijn mede seer goedt ende bequaem om schapen op te weyden/ zijnde der selver gras seer drooge ende gesont: waer door dat vee geensins onderhevich is die groote plaege der selve beesten/ hier te lande soo periculeus ende schadelijck/ ghenaemt de Gelligheyt ofte Sellich-sieckte: dewelcke meestendeels haeren oorspronck neemt uyt al te vochtige gronden ende te vette weyden. Sulcx dat dat selve Vee in die landen op alsulcke gronden / vry wat beter tier heeft als wel in koude en vochtige ofte laege ende waterige landen. So zijn oock die selve Campinhes goedt voor allerhande ander Vee / ende dat soo voor Wilt als tam Vee. Soo dat geen lant inde warme landen en behoeft leedich te leggen oft veel min ondeuchdich is: maer soo is het selve ofte tot het eene ofte tot het andere ghebruyck / altijt noodich ende bequaem / het welcke oock met sonderlingh voordeel ende profijt/ dat noch wel het aldermeeste is/ kan gebruyckt worden.

DAT XIV. CAPITTEL.

Van de Hout-gewassen, Gommen ende Balsemen, soo in Guajana vallen ende gevonden werden: als mede van de Verwen.

HEt Lant van Guajana is/gelijck alle andere nieuwe en weynich bewoonde landen/ seer bosachtich; het Hout in die selve is veler-hande / ende onder dat seer schoon ende kostelick Hout; als/ Cederen/ Ebben/ Saccradanen/ Letteren/Violetten/Pallissanten/Root-sandal-hout/Citroen ende Roose-boomen-hout/ hebbende bykans mede die selve reuck ende couleur/alle 't welcke bequaem is om alle schoone wercken van te maecken/ tot stofferinge ende sonderlinge vercieringhe van Kercken / Palleysen/ gemeene Huysen als anderssins.

D' Engelsche, dewelcke voor desen die Kuste op verscheyden plaetsen hebben bevaren / willen / dat omtrent de Revieren van Tappara ofte Weypoco, Aperwacque, Wia ende Cajani mede Brasilien-hout soude vallen; doch dat selve is onseecker. De Franschen schrijven aldaer wel een Hout gevonden te hebben het Brazilien-hout van Couleur ghelijck zijnde / maer dat het inder daet geen Brazilien-hout en was: of zy nu dat rechte ghevonden hebben gehadt / daer van d' Engelschen schrijven/ dewelcke anders dat selve Hout seer wel kennen / dat is mede al twijffelachtich. Doch op die voornoemde plaetsen valt seer goet Aloë-hout, nae het getuygenisse van Jan Macquet, het welcke by den Indianen wort ghenoemt Aupariebou: ende schrijft die selve / dat hy wederomme in Vranckrijck keerende / soo tot Tours, Poictiers, Angers, Fontaine, als la Rochelle, d' once van dat Hout aen den dranck-bereyders tegens thien/ vijftien/ende twintich stuyvers hadde verkocht. Noch soo valt daer veelder-hande ander Hout allesins toe nut ende bequaem.

Daer worden mede ghevonden seer goede Gommen / als den Colliman, Anime, ende Copal. Dees Colliman, ofte Carriman

is

is een soorte van Bitumen, swart van couleur/ gelijck als Peck: de selve op het vier geleyt geeft van haer een seer goeden en aengenamen reuck / ende die selve op-gesnoven is seer goedt voor de sinckingen uyt het Hooft. Die Gomme komt voort in seeckere plaetsen daer veele Fonteyn-aderen zijn / ende wordt die selve vergadert / vermenght met Aerde onder aen seeckere stammen van Boomen/ ende dat onder groen mosch: die Gomme valt aldaer in sulcken overvloet / dat d' Indianen die selve ghebruycken om haere Canoes ofte scheepjes daer mede te bepecken. De selve deugt dewelcke den Colliman heeft wordt mede ghevonden in de Anime, sijnde die selve een geele ende klaere Gomme, als die van Arabien.

De Copal is goet om geswellen te genesen/ dewelcke uyt koude ende slijmachtige oorsaecken voort komen: want die gene die uyt hette ende bloet hunne oorsaecke nemen/daer en is den Copal niet soo dienstich voor; aenghesien dat die heet is: dese Copal is een witte Gomme, treckende op den graeuwen: Den Boom dewelcke dese Gomme voort-brengt gelijckt nae den Lauw'rier in bladeren/ maer is in sich selven grover ende dicker van stamme. De Baretta is een seer heelsamen Balsem. Daer vallen oock verscheyden Gommen / seer bequaem tot perfuymen: daer wordt oock gevonden geel Amber, ende de Gomma Lemnia.

Guajana brenght oock voort verscheyden goede Verwen / als daer sijn d'Oriame, of d'Orange verwe/by den Wilden genaemt Annoto. De Zinzelijn-verwe komt uyt sekere kleyne roode zaetjes wassende in eenen bast / ende dit is de ghemeene Verwe daer mede haer de Indianen beschilderen. Daer is mede een Besye die blaeuw verwet: daer valt een Gomme die geel verwet/ daer sijn bladeren van boomen dewelcke wel bereydet/een goede hooghe roode Couleur geven. Daer wast oock een Hout dat purper verwet / ende een dat geel verwet. Daer is noch een Hout welckers sap als het heet is Purper verwet / ende Carmosijn als het koudt is.

DAT XV. CAPITTEL.

Van de vruchten van Guajana, ende eerst van de Aert-vruchten, ende dat so wel van die gene, dewelcke in dat Landt Naturel sijn, als de welcke aldaer gebracht ende gheplant ofte gesaeyt wordende seer wel groeijen ende wassen willen.

BElangende de vruchten van Guajana die konnen bequamelijck af-gedeelt worden in twee soorten; te weten/ in Aerdt ende Boom-vruchten.

De Aerdt-vruchten sijn Suycker-riet, Indigo ende Toeback: het welcke zijn drie Hooft ofte principale vruchten van groot profijt/van 's gelijcken den Genghber, de beste die men vint om te confijten.

Daer wort oock gevonden een seeckeren stronck / hooger ende vele dicker als alhier te lande de Boeren Kool-stroncke zijn: de selve heeft langhachtige bladeren / ende die doornigh ofte steeckelachtig gelijck de distelen; dat selve wort genoemt Carrawattà, dewelcke afgesneden zijnde/ende op de maniere van den Kennep gehandelt en gherot/ ende dat gebroken/geeft een hoedanicheydt van sich als den Kennep hier te lande doet/doch vele fijnder ende stercker: goet ende bequaem om allerley Touwerck van te maken/ende Garen van te spinnen tot visch-netten/als anderssins. En is in Brazyl by experientie ondervonden dat het Touwerck/ ende de Netten van dat goet geslagen ende gebreyt/ wel eens soo lange hebben geduert/als wel die gene dewelcke van Kennep gemaeckt waren. So staet oock te ghelooven dat aldaer te Lande den Kennep alsoo wel sal groeijen als hier ofte elders; aengesien die selve wel warmte wil hebben: 't welcke soo zijnde/ soudemen die vrucht in die landen al 2/3/ ofte meermalen des Jaers konnen verbouwen;daer uyt al een goet profijt soude te trecken zijn: dat oock aen het selfde niet vele te twijffelen en is: daer in versterckt my het schrijvens van seecker geloofweerdich vrient uyt Guajana: daer by hy vermelt dat hy aldaer onder anderen ghezaeyt heeft Lijn-zaet, het welcke seer fraey was op-ghekomen/ en

en in den tijt van weynich weecken seer schoon stonde en bloeyde / jae dat het so schoon was aen te sien als men het soude mogen wenschen. Waer uyt ick een besluyt maecke / dat soo het Vlas / dat minder hette dan den Hennep verdraegen kan / aldaer groeyen wil / dat den Hennep niet minder en sal doen. Ghelijck dan uyt den verbou van den Hennep merckelijck voordeel sal te trecken sijn / soo salder noch ongelijck meer uyt het Vlas te verwachten staen : want alsoo alle vruchten / inde Warme Landen fijnder vallen dan inde Koude Landen: soo is het sonder bedencken ofte dat lant sal voortbrengen Vlas vele fijnder ende delicater als ergens kan gevonden worden / ende ongelijck beter en alsulcken goeden Hennep.

Daer wast oock seer overvloedich het Jorgelijn-saet en beter dan in Alicante : sijnde een zaetjen by kans als het Lijnsaet is / doch gekaeuwt is van smaeck gelijck d'Amandelen : het welcke geeft een seer schoonen ende delicaten olye / soo klaer als een Roose-water / ende is aengenamer by allerhande spijse ghebruyckt als selver den Olijf-olije. Dat selve zaedt wort oock op verscheyden manieren met Suycker geprepareert / ende is alsoo bereydt seer aengenaem ende lieffelijck.

D'andere vruchten voornaementlijck tot 's menschen onderhout van nooden / sijn voor eerst de Maniecques ; daer van de Farinha ende Cassave wort gemaeckt / dienende daer te Lande voor broot / en zijnde seer smakelyck en voetsaem. Voorts Rijs , Milie ofte Mays Patattes , Fabesen ende Bonen van diversche soorte / dewelcke aldaer te Lande in veertich daegen nae het planten konnen genuttücht worden ende ryp sijn. Als oock Pompoenen dewelcke inde Warme-Landen so heerelyck zijn als hier ongeacht : dewyle die selve aldaer soo drooghe / soet ende wel smaeckende vallen / als alhier te Lande gheene Geele ofte Witte Peen en doen : Daeromme die selve oock seer bequaem zyn om by allerley Versch ofte Ghezouten Vleesch ofte Speck ghekoockt te worden : de selve syn oock seer goet gebraeden / ende sonderlinge

delicaet /

delicaet / ende konnen alsoo mede voor toe-spijse by het eene ofte het andere genuttighet worden. Jae soo sijn die selve vermits haere sonderlijcke drooghept seer soet / ende daer benevens seer mals / soo datse by velen voor een delicatesse worden ghehouden / gelijck sy inder daet oock zijn. Aen die selve vrucht / dewelcke alhier te lande soo waterich valt / daer doorse by-kans onbruyckbaer is / altijt seer weynich gheacht / mach men klaerelijck bemercken / hoe vele een suyvere en drooge Lucht, ende een Aerdtrijck daer nae geproportioneert al vermach, ende deuchde toebrengt, aen alle Vruchten ende Gewassen.

De Meloenen sijn aldaer soo upter-maten goet / drooghe ende soet / dat die selve nae lust konnen ende moghen gegeten worden; sonder schade daer van te verwachten: ende soo geven der selver Plantages soo een aengenamen ende lieffelijcken reuck van haer / gelijk als ofmen in de aengenaemste perfuym-winckels quam: sulcx dat het seer vermakelijcken is in die selve te wandelen.

Soo zijn de Concommers aldaer mede seer excellent / ende ongelijck beter dan hier te lande. De Balancijes, ofte Water-meloenen sijn mede seer goet ende aenghenaem / ende zijn een goede verversinge. De Cawoerden ofte Calbassen, soet ende suyr zijnder in overvloet; welckers schellen dienen tot Vaten / Kannen ende Schotelen om alles in te doen / soo van spijse als dranck.

Daer wast oock sonderlinghe wel die heerlijcke ende in reuck ende smaeck onvergheliјckelijcke vrucht / den Anas, ofte Ananas, ende dat onghelijck veel grooter ende daer by delicater als in eenige andere gewesten / Jae selver in Brazyl: de Wilden ofte Indianen perssen die vrucht / ende maeckender een seer treffelijcke ende wel-smakende Wijn af / het welcke een van hare beste dranncken is / ende gesont soo wanneer die eerst wel gekoockt is.

Daer groeyen voorts alle hierlandtsche vruchten / mede van Moes en thuyn-kruyden / als Knollen / Peen / Caroten / Boesse-Koole / Rappes / Savoy / ende andere ghemeene Kool / Asperges / Artischocken / Bete / Kervel / Petercelie / Salie / Rosmarijn / Andivie /

vie / Lattouwe / Sterrekers / Sukeray / Venckel/ Sueringh/ Dille / Spinage / Ajuyn / Biesloock / Lavendel / Mariolteyn/ Confilie de greyn / Dragon / de Mostert ghelijck hier te Lande het onkruyt doet/Radijs/Rommelas ende diergelijcke. Doch so zijn die vruchten alle/ ongelijck vele beter/ drooger/ stercker ende gesonder daer te lande/ dan inde koude. Ick hebbe dit/ende vele met nyt door opmerckinghe ondervonden/ dat alle die uytlandt-sche vruchten hier voren ghenoemt / soo wanneer die selve inde Warme Landen, geplant ofte ghezaeyt worden/aldaer vele beter vallen als in kouder Landen daerse selver naturel zijn/ ende dat vermidts de warme en fijne lucht van dat lant / ende het drooge aertrijck aldaer / het welcke selden meer vochtigheyt ontfanght dan het van noden heeft tot een natuerelijcke groeyinge: waer door alsulcke vruchten ende kruyden vele beter zijn / als zijnde vele drooger ende soeter/ ofte nae haeren aerdt scherper/ en geens-sins soo waterich en slap / als wel die gene doen / dewelcke was-sen in Landen gelegen onder een kouder Lucht/ende op vochtige ende natte gronden ghewonnen worden: Want de droogte be-waert seer vele vande krachten der kruyden en vruchten, daer in teghendeel te groote vochtigheyt die selve seer doet consumeren ende verdwijnen.

DAT XVI. CAPITTEL.

Van de Boom - vruchten van Guajana.

ONder den Boom-vruchten van Guajana sal ick den Cattoen-boom / d'eerste plaetse gheven / ende dat ten aensien des selfs vrucht mede eene is van de Capitale ofte Hooft vruchten van dat Lant/ waer mede een grooten en profijtelicken handel wort gedreven: als dewelcke onder de Courantste Waeren mach ge-reeckent worden. Desen Boom wort van een zaet geplant/ ma-kende een putgen met een stockjen inde aerde / ende daer in wort het zaet gesmeten en weer toe-ghedeckt / ende niet regenende op

zijn tijt / soo wordt d'aerde begoten: sy wast schotigh op / doch zijnde van de hoochte van een mans lengte / wordt zy boven afgesneden om des te beter in tacken haer uyt te spreyden / en door te groote hooghte / dewijle den stam ende tacken dunne zijn den arbeyders geene moeyelijckheyt toe te brengen in 't afplucken: aen de Tacken wast het vol knoppen / dewelcke rijp zijnde / open barsten / als wanneer die worden afgelesen en het Cattoen daer uyt genomen. Tweemael des Jaers kan men die vrucht hebben; eenmael door het aertrijck te begieten / ende eenmael door den reegen dewelcke t' zijner tijt valt. In Nova Hispagnia wort die gheplant t' ellekens nae dat het ghewas van 't Koren van 't Lant is: in de Philippynen wort die gheplant nae dat den Rijs in-gesamelt is. In de Honduras nae dat het Koren en de Milho af is: want onder die inwoonderen en worden geene lege landen daer toe gebruyckt; maer wort gerekent voor een by-vallige ofte accessoire saecke.

Van groot profijt is mede den Cacou, ofte Cacao-boom, dewelcke op die Kuste mede wel groeyt gelijck zy in Neuva Hispagnia, Venezuela ende omtrent den Oronoque doet. Den Boom daer aen het Cacao wast / is van groote als een Orangien Appelboom, den grootsten slach als een Olijf-boom, heeft vele groene blaederen / middelmatich / niet seer dun noch oock niet seer dick. Desen Boom wort geplant op de maniere van alle andere Boomen; die selve is seer willich in 't groeyen / ende op dat hy vruchten voort-brenghe is het noodich dat hy gheplant werde in seer vochtige plaetsen / en hoe vochtiger hoe beter / in laege landen en in sachte ende goede aerde. Hy dient wel ghereynicht te worden. Seven Jaren zijn 'er noodich sal hy op zijn saeysoen vruchten geven: die eerder voort-brenghende soo en is 'er geen kracht in / maer tot sijn tijdt ghekomen zijnde geeft die selve alle maenden bloessem ende vruchten / hy vereyscht oock dat eenen anderen grooten Boom by hem geplant worde / dewelcke genaemt wort de Moeder van t Cacao, dewelcke den selven Boom schaduwe

toe-

toe-brenge tot op drie ad vier voeten ontrent hem/ende daer door de te stercke kracht van de Sonne beneme/alsoo die selve gansch teer is. De vrucht van desen boom is een Appel van groote/ghelyck als een Citroen/ eyndigende met eenen dunnen ende scherpen punt/ heeft eenige strepen ofte ribben/ ende tusschen beyden legghen de greynen van welcke 't Cacao omringelt is/ met eene witte Gomme/ uyt welcke den Appel die dun is/ gebroken zijnde/ soo wert het Cacao daer uyt genomen/ende een dach twee ad drie inde Zonne gedroogt/ kan 't selve langhe tijt bewaert ende goet ghehouden werden. Het Cacao is een vrucht wat kleynder doch dicker ende grover dan d'Amandelen/ dewelcke ghebraden zijnde geen quade smaeck en heeft/ gegeten is seer kout ofte koel op de tonge. Dese vrucht is seer geacht onder d'Indianen/ als oock onder den Spaengiaerden/ soo dat het in Nova Hispagnia een van de rijckste ende grootste handelen geeft/ daer wordt van 't Cacao een dranck gemaeckt/ dewelcke Chochelate wordt ghenoemt: desen dranck wordt op verscheyden manieren ende met sonderlinge temperatuyre bereyt ende toe-ghemaeckt: te weten/ heet/ kout/ende getempert/daer onder mengende Suycker ende andere specerye nevens vele Chilos, daer worden oock koeckjes van gemaeckt/ende van die den dranck bereydt; men neemt in een schoonen aerden pot/ boven wel toe-gedeckt met een decksel/ daer boven even een lepel steel deur kan/ goet fonteyn ofte regenwater/ daer in schrapende of raspende die koeckjes/ op het vier geset ende gestadich geroert/ tot dat het een goeden tyt gekoockt heeft ende dickachtich begint te worden/ als wanneer men het van 't vier af-neemt/ ende met wat suycker menght/ ende soo warm drinckt als men kan: die selve dranck ende vrucht is seer gesont/ beneemt de swaermoedigheydt/ ende overtollighe slaep-sucht/ sterckt de maege/ ende verdrijft alle melancholycke humeuren/ ende vervrolickt de geesten; opent de borst ende verdrijft de hoest. Die selve vrucht is alhier te lande noch weynich bekent/ maer geeft aen de Spaensche Provintien in America

voren genoemt / een groot profijt / ende is geensins van de slechste Negotien aldaer: die selve wort van daer na Hispagnien, Portugael ende andere landen vervoert / als zijnde in die selve landen seer ghetrocken ende ghewilt / ende diensthalven oock op een goeden ende hooghen prijs / konnende te mets het pondt van die selve vrucht/in Spangien wel gelden/ drie gulden/ende dat min ofte meer nae dat die aldaer overvloedich komt / nae den aerdt van alle andere Waeren: De Spaensche Juffvrouwen insonderheyt in Indien/ als oock in Spaengien selve / meenen datse niet gesont konnen leven / soo sy daghelicks desen dranck / ende dat in een goede quantiteyt niet en ghebruycken : van die selve vrucht worden mede gemaeckt allerley slach van dolces of drooge Confituyren ende Marssepeynen. Oock staet te ghelooven/ dat soo by aldien het rechte ghebruyck der selver vrucht / haere deugt ende sonderlinge eyghenschap hier te lande/ als wel mede in andere naebuyrige landen/ wel bekendt was/ dat omtrent de selve/ al redelycken aftreck ende vertieringhe soude wesen. Dat apparent is metter tijt alsoo wel te sullen ghescheiden / als het voor desen geschiet is/ met den Toeback, ende andere min noot-saeckelycke Waeren: want al-bereets/is die selve seer in swang/ tot Amsterdam onder de Joodtsche Natie/ende begint oock al in kennisse te komen onder vele Christenen aldaer ende elders.

Daer wast oock in Guajana in't wilde een Boom met steeckelige knoppen / zijnde die selve vol kleyne kerreltjes / welcke in Brazyl wort genaemt Carpatte, die selve kerreltjes ofte zaetjes in een uyt-ghehoolden tronck/ kleyn ende fijn ghestampt/ ende dan met water gekoockt / geeft heel goeden olye omme in de Lampe te branden; zijnde sonder eenige stanck/ ofte quaeden reuck van sich te geven; gelijck wel de Traen doet. Oock so groeyen aldaer noch verscheyden Boomen / draghende verscheyden slach van Nootjens/ seer goet omme olye uyt te perssen om te branden.

Op d' Eylanden ghelegen inde Reviere de las Amazones, ende op eenighe andere plaetsen omtrent die Contreye vallen Wilde-Noten-

Noten-Muscaten/ als mede Wilden-Caneel/ beyde van tamelycke kracht ende smaeck. De Wilden op de voorseyde Eylanden maecken Flambaeuen ofte Fackels om heen in geset door seeckere Gomme vol van die selve Moscaten, dewelcke brandende een seer heerlycken en aenghenamen reuck van haer geven: van die selve siet men dickwils onder haer tegens den avont eenige honderden jae duysenden ontsteecken; het welcke alsoo in 't ronde de Lucht met een seer aengenamen reuck vervult. Haeren Toeback die seer goedt ende excellent is/ die selve vullen zy in de gedrooghde Caneel-pypen/ ende ontsteecken zijnde suyghen soo wel den aenghenamen roock van den Caneel als van den Toeback, verbrandende alsoo de pype t' seffens met den Toeback, soo lecker ende delicaet zijn die Wilden.

Ofte nu alsulcke vruchten/ wordende nae behooren geculti-veert ende geregeert/ daer door niet merckelycken souden konnen worden gheholpen/ ende tot goede vruchten verbetert/ ende oock metter tijt gebracht worden in estime/ altijt tot sulcken gebruyck/ alsse by de Wilden gebesicht worden; daer aen soudemen wel eenichsints mogen twijffelen/ maer een goede neerstigheydt der menschen/ soude nae mijn ghevoelen/ daer omtrent vele helpen uyt-vinden ende te wege brengen. Het is sonder allen twijffel dat alle vruchten voormaels van eenen Wilden aerdt zijn geweest/ eer die selve van den menschen wierden gehavent/ ende dat het havenen alle vruchten t' allen tijden seer vele heeft geholpen/ ende van haer voorgaende quade wesen doen verlaten/ ende in deucht ofte beterschap merckelycken toe-nemen. Ghelijck ons dat selve de dagelycksche ondervindinge ghenoech leert: want daer toe dient het Enten/ in-leggen/ in-suygen/ oculeren/ als anderssins.

My wierdt onlanghs vertoont een seecker dun bastjen, sijnde lanckwerpigh ende in een gerolt/ gelijck een stuckjen dunne ende fijne pijp-Caneel; doch soo wat de couleur van 't selve gelijck de Nagelen van Oost-Indjen zijn. Den vriendt die my 't selve

langden om te proeven/ vraeghden wat ick daer van oordeelde/ ende maeckten: Ick antwoorde/dat het goede Nagelen waren/ van smaeck ende reuck/ soo als d'Oost-Indische Nagelen mogen zijn: soo verstont Ick uyt Hem dat hy dat selve tot Amsterdam hadt bekomen/en dat het met een schip van de Wilde Kuste was over-gebracht/ oock dat het selve in sommighe plaetsen op die Kuste in goede quantiteyt was te bekomen/ ende dat maer een kleyn Cargesoentjen van 't selve was over-gesonden tot een proeve/ om te weten/ ofte het alhier te Lande yets weert te zijn mochte gheoordeelt worden: ende dat verscheyden Herbaristen ende medecijn-meesters/ aen de welcke het om te proberen ghelangt was/hadden geoordeelt/ dat al d'eygenschappen en deughden/ dewelcke inde Oost-Indische Nagelen gevonden worden/ even soo wel in dat selve bastjen ofte Naegel-pijpjen waeren. Dit hebbe ick alleene hier willen verhaelen om daer door aen te wijsen/ dat in alsulcken heerlijcken landt noch vele treffelycke saecken verborgen zijn/ dewelcke ontdeckt en bekent wesende groote profijten t'sijner tijt aen den occupeerder van die Landen/sullen konnen toe-brenghen. Sulcx dat een neerstich ondersoeck/ ende een onverdrietsamen arbeyt/ vele/ dat noch verborghen is/ sal doen uyt-vinden ende bekent worden.

De Boom-vruchten wijders van dat landt zijn Orangien-Appelen, Citroenen, Lemoenen, soet/ suer/ ende wijn-suer: welcke boomen het geheele Jaer door hare vruchten geven: soo datmen van haer mach segghen/ datse drie hondert vijf-en-tsestigh mael des Jaers/ mildelycken den menschen haere vruchten schencken: want die selve voeden veelderhande vruchten te gelijcke/ende dat met graden ofte trappen van rypigheydt: hebbende voor eerst even staegh haer bloeysel/ ende dan vruchten die even geset sijn daer het bloeysel af-ghevallen is: dan weer wat grooter/ ende soo vervolghens/ half rijp/ wat meerder ende gheheel rijp: Sulcks dat die vruchten den menschen daghelicx in den mondt wassen. Hoe hooghgelycken worden Spaengien/ Italien/

Italien / Portugael ende andere landen geroemt / ende dat vermits sy die vruchten aldaer tweemael des Jaers konnen genieten: wat lof sal dan weerdich sijn alsoo een landt daer die selve alle dagen van het Jaer rijp zijn?

Alsoo oock den Cocos-boom (daer van een yeder by den Portugysen wort geacht even soo goet ende profytabel te sijn/als alhier te lande een Koe doet) draeght het gheheele Jaer door sijne vruchten en is noyt sonder Noten; het nat van die selve gedroncken is seer goet ende gesont/ Gort/ Rijs/ Geers/ ende diergelijcke spyse daer mede gekoockt/maeckt die selve seer aengenaem:sijnde die alsoo toe-gherecht vele delicater ende soeter dan of sy in soete melck waren gekoockt. Het pit ofte de kerne van die Note is mede seer soet ende aengenaem gegeten ende soo drooghe ende lieffelyck als hier te Lande eenige Haesenoten mogen doen: tselve kleyn geraspt zijnde/ dient van 's gelycken/ om nevens en by het nat mede gekoockt te konnen werden: als mede kan uyt dat pit een seer goeden en delicaten Olye geperst werden.

Van geen minder deught is den Palmijt-boom, dewelcke den wel-smaeckelycken Palm-wijn, als oock die medicinale Olye de Palme geeft; welcke Olye mede seer bequaem is om te branden / en ontsteecken zijnde geeft een seer goeden reuck van haer/ ende versch wesende / soo is die selve oock niet seer vremt om yets mede te koocken. De Tacken met de Bladeren (dewelcke seer lanck zijn) van dien Boom / dienen / ende zyn daer toe / seer bequaem om Huysen te decken / welckers dack seer cierlyck door de Wilden wort door ende over malkanderen gevlochten/sulcks dat het een fraey ende vermaeckelyck prospect ofte aensien geeft/ ende dat ongelyck netter ende cierlycker als alhier te Lande eenigh stroo ofte rietdack doet: sulcx/ dat daer niets aen dien boom is/ ofte het heeft ende geeft zijn nuttigheyt aen den menschen.

Den Caziou ofte Accaziou-boom geeft mede een heerlycke vrucht; zijnde de selve een Appel als alhier te lande de ribbelinge sijn: voor aen dien selven appel wast een uytermaten delicate

Castanje/

Castanje / de Castanjen van Europa in wel-smakentheyt ende aenghenaemheydt verre te boven gaende : zijnde die selve wel drooge ende soet/ maer geenssins beswaerelycken noch kroppende als die van Hispagnien/Vranckrijck ende andere doen: maer milt / ende vele lieffelycker als selver d' Amandelen doen. Den Accaziou-appel is seer spongieus ende binnen vervult met een wel-smakenden ende aengenamen Wyn : in den selven bytende is het niet anders/ dan/ of men in een Trots-druyven beet;springende den Wyn aen alle kanten uyt den mondt : uyt den selven Appel wordt oock overvloedich Wyn ghepařst / sijnde die selve/ varsch sijnde als by kans nieuwen Mos / seer aengenaem ende oock durabel : maer oudt geworden zijnde soo is die Wijn sterck ende moet alsdan met Suycker gebroocken ende versacht worden : ende kan die selve yemant alsoo wel droncken maken / als eenighe Europeysche Wynen moghen doen : maer soo heeft die selve/ die deugt over haer/ dat wanneer den dronck over is / men fris ende gesont is / sonder dat die selve eenighe Hooft-pyne causeert ofte eenige ontsteltenisse des lichaems achter-laet. Die selve Appelen kan men mede stoven by allerhande Vleesch en Speck en sijn soeter ende aenghenamer als eenige soete Appelen hier te lande : Daer sijnder mede van een roode couleur, daer van sommige suyr, andere weer Wijn-suyr, ende soeter zijn.

Van die Appelen kan men mede maecken ende backen seer delicate Toerten;hebbende die vrucht door hare zarp-soetigheyt/ ende Wynnicheyt / altijt haren eyghenen Wijn en Suycker by haer : ghelyck mede meest alle andere vruchten van dat Landt doen en het welcke een sonderlingen zegen Godts is: Den Wyn van die vrucht is mede seer medicinael voor die ghene / die van vrouw Venus trappen zijn gerolt; ende brengt alsulcke vele gedroncken / een spoedige ende verseeckerde genesinghe toe ; want die Wyn is van aerdt soodanigh / datse geen vuyligheyt en kan laeten in de lichamen der gener/die haer vele/ende continueerlick gebruycken. Den Accaziou-boom geeft haere vruchten noyt te

gelijc-

gelijcke rijpe; maer geeft die selve dagelicks en dat ongeveer drie maenden achter eene gheduerende: sijnde op die selve Boomen van dage tot dage eenige die rijp worden/ende dat oock in groote quantiteyt: daer zijn geheele Bosschen van alsulcke boomen/ dewelcke men Caziou-weeren noemt: Daer zijnder oock onder die Boomen dewelcke tweemael des Jaers vruchten dragen.

Daer zijn oock Boomen dragende vruchten / gelijckende als sy rijp zijn / verrotte Appelen / zijnde die selve wel soo groot als hier te Lande de Schievelinghen zijn: die selve vrucht wordt in Brazyl by den Nederlanders genaemt Rot-appels, om de gelijckenisse wille/als geseyt is; maer by den Indianen Gene-Pappe: uyt welcke vrucht van 's gelijcken mede een wijn geparst wert/ root van Couleur/dewelcke out gheworden zijnde/is vry sterck/ ende bykans als Brandewijn: de vrucht / als oock den Wijn die daer uyt geperst wort is seer goedt voor het roode Melisoen/ofte den rooden loop. Den Appel is redelyck van smaeck / ende heeft een sonderlinge eygenschap by haer / want soo wie sich met het nat/ende voornamentlyck met den Appel selver hoe die groender ende onrijper is / bestrijckt; die selve sal in weynigh tijdts geheel swart worden / ende den Negros ofte den Swarten uyt Africa niet ongelijck sien. Welcke swarte couleur/niet tegenstaende alle het wassen ende vryven datmen doet/ niet/ dan nae den negensten dach af en gaet. Soo dat d' eygenschap van het selve Sap hier te Lande onder de Joffertjes wel bekendt zijnde/by de selve in grooter weerden soude ghehouden worden; als het welcke alsulcke van vele daghelicksche moeyte soude konnen bevrijden: want eens om de acht daghen met een teer ende dun pinceeltjen in dat sap ghedompelt ende nat ghemaeckt / ende hier en daer in hare blancke ende yvoren aensichtjes/ daer mede gestreecken/ so soude haer dat selve de moeyte / van alle dagen eenige uren voor den Spiegel te moeten staen/ om hare Mousjes allenthalven wel te vlyen/ende dewelcke als dan te mets aen de vingheren blyven hangen/ sonder datelyck d'eerste/tweede ofte meer-malen te willen

len klyven / het welcke dien curieusen arbeydt verdubbelt ende moeyelickheyt aen-brenget konnen benemen: ende over-sulcks voor die selve een uur ofte ettelycke / dewelcke zy tot dien dienst besteden / ghewonnen worden / om tot ander werck ende tijt verdryf aen te wenden.

Den Papaije-boom geeft mede een redelycke vrucht / bequaem om met allerley vlees ende speck gekoockt ende gestooft te konnen worden: dient die selve vrucht mede om goede Toerten van te backen, ook wel geel zijnde om uyt de hant gegeten te worden.

Daer wast oock een Boom / dewelcke draeght een slagh van Groote-noten / welcke gheopent zynde / hebben van binnen een vrucht in / niet onghelyck d'Amandelen, maer wel soo soet ende lieffelyck / ende worden in een yeder van die Noten gevonden een goede menichte der selve.

Seer treffelyck is mede de vrucht van sekeren goeden Boom / hebbende binnen in besloten een sekere vochtighe substantie van smaeck Couleur ende vettigheydt / als hier te Lande den Room van soete melck is / wel door-mengt met Suycker.

Den Mangavis-boom draeght mede geensins van de slegtste / maer wel een van de smakelickste vrugten / dewelcke een mensche met monde mach proeven: zijnde die selve vrucht mede seer gesont ende delicaet; soo dat hoe vele ende hoe menichmael dat men oock op een dagh daer van eet / nergens aen schadelyck is. Die selve vrught is mede gansch weynigh ende amper-soet van smaeck: de vrucht gelijckt eenichsins nae d'Apricosen, maer die selve is wel soo groot / doch seer dunne van schale / ende teer / ende de Couleur geelachtich als de Pruymen hier te lande / met bleeck roode vleckjes / van binnen heeft zy eenighe steentjens in gelijck de Mespilen. Daer sijn heele Bosschen van die Boomen ende seer vol-dragende.

De Baccoves is mede een heerlijcke vrucht / welckers Boom noyt meer dan eenmael vrucht en draegt / en dat aen eenen groo-ten Tros, rijp zijnde wort den Boom afgesneden / ondertusschen dat

dat van ter zyden al-weer verscheyden andere jonghe zyn uyt-gesprotrn; daer van sommighe der selver al by-kans weer rype vruchten dragen/ende andere kleynder na advenant. De vrucht is ongeveer ander-half vinger lanck/en drie-kantich vande dikte van een half wassen Concommer/ en zijn dickmaels een hondert/hondert-vijftigh/oock wel twee hondert der selve aen eenen Tros. Den Boom is redelyck dick met seer groote/ langhe ende breede bladeren / sonder eenighe tacken / recht midden uyt den Boom groeyt den Tros/hangt voor aen eenen steel soo dicke als eenen goeden Rottingh. Den Boom in sich selven is gansch voos en spongieus ghelijck de biesen / ende wel soo dicke als een mans Dye. Een wonderlycke speculatie valt ontrent die vrucht: want die selve ryp ende geel zijnde / ende de buytenste schelle die sacht ende weeck is/ met de vingeren af-ghetrocken/ende dan de vrucht aen kleyne schijfjes / ghelyck men een Appel ofte Peere doet/ gesneden: soo vertoont elck schyfjen / en dat aen beyde zyden de gedaente ofte gelyckenisse van een mensche uytgestreckt/ ende hangende aen een Cruyce/ en dat so volkomentlyck en pertinent/ als opt eenich Schilder/ oock van de beste/ met syn Pinceel nae het leven/soude konnen ofte mogen af-tekenen. Daeromme de Portugysen / als sijnde een volck vol superstitie of bygeloovigheydt/ niet geerne en sien datmen die selve Vrucht met Messchen snijdt. Het welcke inder daet wonderlycke is. Dese vrugt is seer lecker en voetsaem / mals / en seer aenghenaem uyt de handt gegeten. Oock so sijn de Toerten daer van gebacken ongemeen delicaet: die vrucht mede inde Boter geroost en Eyeren daer op geslaghen / geeft vele delicater struyven / als hier te Lande/soo goet van geene Appelen ofte Peeren/ oock vande beste/ niet en konnen gebacken worden.

De Banantes sijn de Baccoves, so aengaende de vrucht als den Boom/ seer gelyck/doch vallen die selve langer/en drooger/noch en sijn niet so milt van smaeck.

Voorts wasschen in Guajana Granaet-Appelen, seer schoon en

aengenaem/ doch dewyle die selve alhier te Lande ghenoech bekent sijn / soo is het onnoodigh daer van alhier particulierlyck te spreecken.

De Guajaves, ofte de Granaet-peeren alhier gansch onbekent/ is aldaer een seer goede vrucht; dewelcke rijp zynde / sijn seer goet om uyt de hant te eeten: ende geschelt zynde sijn seer aengenaem wegens haren schoonen rooden Couleur. Die selve opgesneden heeft vele kleyne korreltjes in gelijck de Vijgen / doch wel soo groot. De selve vrucht is mede seer bequaem om by allerhande Vlees/ ende Speck ghekoockt ende gestooft te worden/ ghelijck men hier te Lande met de Peeren doet: geeft oock seer aengename Toerten / ende kan op meer andere manieren delicaet toe-gerecht worden. De Granaet-Pruymen zijn mede redelyck goet/ende amper van smaeck.

De Marquizia-Azzou is een treffelycke ende wel-smaeckende vrucht; die selve wast aen dunne Boomen / by-kans ghelijck den Wijn-stock is / wiens rancken men leyden kan even als die van den Wijngaerdt / ende gheheele galderijen daer van maken/ en die selve loopt voort gelijck de klim/ofte het eploof doet: welcke galderijen dan hanghen soo vol Appelen van binnen als een ryste Ajuyn. D' appelen zijn van gedaente gelijck een groot Ey/ ofte Cytroen / maer harder van schaele: in 't midden door ghesneden zijnde/heeft men in bey de doppen een aenghename vochtigheyt vol kleyne kerreltjes / gelyckende seer nae het gene men alhier te Lande uyt rype Kruys-besyen druckt: ende is het selve van een heerlycken ende Wynighen smaeck / ende geeft een reuck ofte geur van sich / vele geneuchgelycker ruyckende dan eenige Musques ofte Civet. De substantie van elcken van dese Appelen / wort by den Lief-hebbers geacht alsoo goet ende voetsaem te wesen als een Ey.

De Marquiziaez, ofte Ranck-appelen sijn dese in alles seer gelijck / so van Boom als substantie / maer die selve vallen kleynder ende ronder / doch soo is de smaeck van de Marquiziaez-Az-

zous

zous wel soo goet ende aenghenaem / doch zijn dese oock niet te verachten.

Den Vyge-boom groeyt aldaer te Lande oock seer wel / ende geeft schoone vruchten. Noch sijnder verscheyden andere goede vrucht-draghende Boomen meer: dewelcke ick alhier voor-by gae / om teghens mijn voornemen niet te langh te vallen; maer van de welcke ick / inde Beschryvinge van dat lant / soo ick onderhanden hebbe / hier nae elck op sijn plaetse onderscheydelijck sal spreecken.

Alleenelycken so moet alhier noch gedacht worden den besten Boom des werelts / dien soo lieffelycken en aen allen menschen / om haer sonderlinge heerlijcke vrucht / soo aenghenamen Wijnstock: Aen den welcken dat Aerdtrijck, ende die soete Lucht, wonderlijcken wel-gevalligh ende behaghelijcken is: want die selve brengt aldaer hare vrucht buyten allen exempel voort. Gelijck dan nu de gansche wereldt soodanigh een landt voor seer geluckigh acht / 't welcke onder soo een soete Lucht ghelegen is / dat / in het selve / eenmael des Jaers de Druyven ten vollen konnen rypen / om den aen-ghenamen ende vermaeckelycken Wijn (de rechte melck voor oude luyden) daer uyt te perssen / ende hoe dat die selve beter valt / hoe dat oock het selve Landt hooger wort geroemt: Want dit is van alsulcken Lant, in den monde van allen menschen een gewoonelijcken loff, ende wort altijt met verheuginge des herten uyt-gekreten: O! wat heerlijcker Landt! daer in soo treffelijcke Wijnen wassen. Ja / alsulck een lant wort gemeenelijck noch een zegen nae gesproken. Het selve dan so sijnde; wat sal men segghen van soodanigh een Lant / alwaer eenen en den selven Wijn-stock, niet alleenelyck een-mael, maer driemael des Jaers, Jae wel seven-mael in twee Jaren ghemackelijcken / rijpe Druyven draegt? Jae daer men alle daghen des Jaers (soo by aldien men de menichte van Wijnstocken plant / en op sijnen tijt t'elllekens snijt) die gezegende vrugt kan hebben:

alwaer segge ick alle dagen van het Jaer den heerlycken Wyn-oogst mede brengen. Voorwaer/een gezegent/ende over-gheluckigh Lant/ is alsulcken Lant; waer omtrent onlangs seker eerlyck oudt en wel bedaegt man/dewelcke by-na de meeste deelen van America in sijn jonge dagen met den vermaerden Zee-helt Sr. Walter Raleich, ende anderen/ heeft door-sien/ en op de heerlycke Kuste van Guajana sestien Jaren langh gewoont/met versuchten sprack: Godt heeft merckelycken met blintheyt geslagen vele Christenen Princen ende Potentaten / dewelcke om een stuck ondeugendt lants malkanderen dagelycks de keele affsnyden: daer noch soo vele heerlycke Landen ende Koninghrijcken voor haer open en ledigh leggen: waer van eenen voet lants/ beter is / als hondert van die ghene / daer over sy soo vele Christen bloet vergieten/ om die met onrecht te mogen besitten. Voortreffelick sprack dien man / en het is oock ten hoogsten te beklagen/ dat van alsulcke schoone en heerlycke Landen / by vele Staten soo weynigh wercks wort ghemaeckt; maer dese plaghe is vele gemeen/ dat zy niet en willen hebben/ ofte niet en achten/ het gene met weynigh moeyte en arbeyt kan verkregen worden:maer soo haest als dat selve dan/ by anderen/door hare neerstigheyt en wackerheyt is ingenomen ende beseten wordt / soo wil men dan terstont met den Deghen inde vuyst geerne van eens anders arbeyt de vruchten plucken / en het ghene men selver verwaerloost en veronachtsaemt heeft/met gewelt een ander ontnemen. Voorwaer een seer beklagelycke / Jae wel ten rechten beklaghelycke sake daer men sig nae de goede exempelen van anderen / niet en wil richten / nochte nae eens anders welvaren het sijne behertigen ende in acht nemen. Maer ick keere weder tot de materie.

Wie sal twijffelen/ ofte in alsulck een landt sal mede de Syde konnen gewonnen werden? en dat alsoo goet als ergens elders inde werelt:dewijle alreede bekent is/dat den Moerbesyen boom: (zijnde de bladeren van de selve het rechte ende eenige voetsel der Syde-wormen)aldaer te lande seer wel groeyt en wast.

Wie

Wie sal twijffelen dat in alsulcken landt niet sal wassen den profytelijcken ende nootsakelycken Olijf-boom? ende dat alsoo wel als in eenige gewesten van Europa ofte Africa.

Dat den Amandel-boom aldaer seer wel groeyt / dat selve is alreede genoegh bekent; niet minder staet te ghelooven van den Dadel-boom en van meer andere Spaensche en Italiaensche: als oock Hierlandtsche Vruchten; doch dewelcke meer tot playsier dan tot profijt strecken: ende aen welckers wasdom niet seer vele gelegen is / gemerckt dat de naturelle vruchten van dat landt / alle Hierlandtsche seer vele passeren / gelijck het oock niet oorberlyck en is / dat in een Landt alles groeyt / het welcke de Commertie / ende door die / de menschelycke gemeensaemheydt soude afsnyden ende benemen.

Uyt het voor-verhaelde blijckt dan genoegh de sonderlinghe / gezegende vrugtbaerheyt van die Lantsdouwe; en dat in korte Jaren dat selve Lant kan ghebracht en ghemaeckt worden tot een Aerds Paradijs: als daer alles wassen en groeyen wil wat daer geplant of gezaeyt wordt: en dat / soo van 't gene / 't welcke groote profijten op-brengt / als het gene van nooden is tot onderhout van 't menschelycke leven: Jae / alwaer oock de wilde en woeste Bosschen selver / en dat van haer selven voortbrengen / alles wat tot wellustigheydt kan bedagt ende begeert worden. Soo dat het maer alleene gelegen is aen een goede Culture van die Landen; en dat met een behoorlycke neerstigheyt en een onverdrietsamen arbeyt / alles worde by der hant ghenomen ende na den eysch vervordert.

Dat XVII. Capittel.

Van de Genees-Kruyden van Guajana, als mede van de Mel de Pau, ofte den Boom Honigh.

De Warme-Landen, gelijck zy sonderlinge gheluckigh zijn omtrent de vruchtbaerheyt van allerhande ghewassen: soo hebben

hebben zy mede / allesins / overvloet van vele goede ende treffe-
lycke genees-kruyden: Sulcx dat daer van niet minder Guaja-
na, sal voorsien zyn als Brazyl: ghemerckt het soo nae aen mal-
kanderen ende op eene breette des Aertrycks leyt / hebbende alle
Aerdt ende Boom-vruchten ende andere saken met dat selve ge-
lyck: doch alsoo tot noch toe omtrent die selve weynigh onder-
soecks is ghedaen; ten aensien dat die selve Kuste niet vele is be-
varen geworden / ick laet staen datse soude sijn bewoont geweest
by eenige Christenen: waer door men seer weynigh vande Na-
men ende hoedanigheden der Kruyden van dat landt met seker-
heyt kan schrijven. Nochtans / soo en is niet te twyffelen of daer
sullen mede ghevonden werden die menichvuldighe heelsaeme
Kruyden / dewelcke Brazyl in 't gemeen voort-brengt. De voor-
naemste in dat landt vallende / ende dewelcke albereets bekent
zijn / sijn Spica-nardi, Cassia fistula, Senebladeren, Bolum Arme-
num, Terra Lemnia, daer is een Besye ghenaemt Kellete, seer
goet voor den Bloet-ganck: 't sap van de Blaederen van een
Kruyt genaemt Uppeé is goet teghens alle vergift / 't sap van
't bladt Icarí is seer goet tegen de pyne in 't Hooft / ende ontalle-
lycke meer: Ick sal alhier / tot een proeve / alleene verhalen het
geene Jan Mocquet, (naemaels bewaerder van 't Cabinet der
ongemeene aerdigheden van den Koningh van Vranckrijck in
de Tuillerije binnen Parijs) in zyne reyse nae dat landt ghedaen /
daer van getuyght; dewelcke aldaer menichte van planten ende
andere naeukeurige dingen heeft vergadert gehadt: als nament-
lyck; dat op seeckeren tydt / den Neve van den Koningh Anaca-
joury, in het lant der Cariponsen / ghelegen omtrent de Reviere
van Weypoco ofte Tappara, hem vertoont hadde verscheyden
kruyden / waer van hem d' Indianen dienen / ende onder anderen
een kruyt ofte plante gewesen / dewelcke sy ghebruycken tot een
Antidotum ofte tegen-gift / wanneer sy gequetst zijn door vergif-
te pijlen. Ick nam schrijft hy, eenighe Blaederen van dit kruyt,
om een salve daer van te maken, welcke seer treffelijcken is voor
wonden

wonden ende andere quaelen, ende ick wilde oock de wortelen van 't selve uyt-trecken, maer desen Jongeling wilde sulcks niet gedoghen, ende de Indianen selver die by hem waren, toonden moeijelickheyt, dat hy my, dese Plante ghewesen hadde; die zy boven allen anderen waerderen en achten. Dus verre Mocquet; uyt het welcke ghenoegh is af te nemen dat gelyck als Guajana overvloet heeft van vele heerlycke ende voortreflycke vruchten/ dat het niet minder van Godt en is begenadight/in 't voortbrengen van menigerhande seer goede en heylsame genees kruyden. Soo dat het selve lant/den genees meesters en Herbaristen oeffeningh en nuttelick tyt verdrijf genoegh verschaffen sal: oock dat voor die selve/ aldaer mede/door neerstige ondersoeckinghe/ eere ende profyt genoegh tot vergeldinge ende belooninge/ te halen sal zijn.

Aengesien nu dat in Guajana so menigerhande slagh van alsulcke schoone en heerlycke vruchten/ en so veelvoudige goede en heelsaeme kruyden syn/ dewelcke altemale hare bysonderlycke geurige bloeyssems dragen/van de beste en aengenaemste reuck en geur en sonderlinghe krachten/ een yegelick nae synen aerdt/ dewelcke een mensche soude konnen wenschen/ recht voetsel voor de delicate Honigh-byen/ dewelcke daer te lande en voornamentlijck omtrent de Hooge-Landen in seer groote menichte zyn: soo is dat selve landt oock overvloeyende van den alderbesten/smakelickste ende medicinaelsten Honigh vande gansche Wereldt.

O Edele Bytjens die desen Honig vergaderen syn teer ende seer delicaet/ ende van verscheyden Couleur/ sommige syn gout ofte stroo-geel/ sommighe swart treckende op het blaeuwe/ doch beyde zijnse lanckachtigh ende dunne: Eenige der selve maken haren Honigh in holle Boomen/ andere wederom in holen van het aertrijck/ doch sijn altemael sonder eenighen angel te hebben/ gelyck als of het onbetamelick was/ dat soo een wonderlick soet-gevenden diertjen/ by die selve zyne weergadeloose soetigheyt/

tigheyt / soo bitteren angel soude passen / als van te soeten aerdt zijnde.

Den selven Honigh is seer medicinael ende heelsaem/en geensins grof ofte drabbich als den Honigh van Europa doet / maer soo fijn klaer ende helder dat het een vermaeck is die selve te sien in zijne subtyle Honigh-raeten. Soo dat die selve eer een seer door-schynende liqueur ofte vochtigheyt en om beter te seggen een Crystallynen dou dan eenige vettigheyt van Honigh schijnt gelijck te wesen.

Den Honigh-raet daer in die wonderbaerlycke vochtigheydt beslotenleyt/ de selve is inder daet wel Was/ maer mede so dunne / fijn ende helder gewracht dat het eerder rach van Spinnewebben dan eenighe grove materie ghelijck ordinaris het Was hier ende in andere Landen valt is gelijckende. Sulcx dat men dien Honig of eerder Nectar daer in siet leggen/ en bykans qualijck bekennen kan wat dat het is dat dien selven hout ende besluyt: Sijnde niet anders dan een seer dun ende helder vliesken en soo aerdigh door malkanderen ghewerckt ende met casjes onderscheyden / dat een yeder kasjen vol-komen sijn eygen deel van die wonderbaere soetigheydt omvat/ waer van die gene soo geopent worden/ bysonder / haeren soeten dauw gelijck een klaer Roose-water laten vlieten / d' andere het haere gheheel bewarende. Het is voorwaer ten hooghsten te verwonderen hoe dat dat soete Diertjen soo heerlyck ende soo wonderlycken kunstigh toe-stelt het Cabinet daer in het sulcken weerden schat verberght / ghelijck als ofte het te kennen gaf / dat / nae het kleynoodt is / oock d'eele-waer plaetse ghelijck-matigh behoort te wesen.

Den Honigh is wonderlycke wel-smaeckende / en heeft sijne sonderlinge soetigheyt vermengt met een seer aengheuame amperheyt/ die selve treckt een weynigh op het groene.

DAT

DAT XVIIJ. CAPITTEL.

Van de Beesten ende Dieren ofte het Vee, 't Gevogelte soo Tam als Wildt, grof als kleen, 't welcke in Guajana ghevonden wort, ende dat soo wel van 't gene aldaer te Lande van elders gebracht als aldaer Naturel sijnde.

WAt aen-belanghe het Tamme Vee soo grof als kleyn / als daer zijn Paerden, Ossen, Koeijen, Ezels, Schapen, Geyten, Verckens; dat selve wil altemaele in dat Landt uytter-maten wel aerden / ende heeft een seer goeden tier / 't selve wil oock seer wel voort teelen / Jae beter als in eenighe van onse Europeische quartieren: gelyck sulcks bespeurt kan worden aen de Landen omtrent den Oronoque ghelegen: waer dat selve in seer grooten overvloet is. Doch soo is dat voorsz Vee van den Spaengiaerden in die Landen eerst gebracht / ende en is daer niet naturel.

Het Wildt soo grof als kleen / het welcke aldaer te lande ghevonden wort dat selvige is seer goet ende menigerhande. Onder het voornaemste worden gereeckent d' Antes, sijnde van gestalte als een kleynen Os / het selve heeft den hals en het hooft gelijck een Hert; doch breede ende hanghende ooren: het vlees van dat Wilt is seer aengenaem ende delicaet. Voorts soo zijnder Herten groot en schoon / en Rheen van over de hondert en meer ponden gewichts / dewelckers vleesch oock seer wel-smakende is. Wilde Swijnen sijnder van verscheyden slach ende aert / ende dat in een ongelooffelycke menichte.

De Packen, Cotijs, ende Tattous, is een seer goet Wilt / en heeft een smakelyck ende delicaet vleesch / die selve houden haer onder d' Aerde in holen / gelyck als hier te lande de Dassen en Conynen doen.

Daer te lande sijn oock Haesen ende Conijnen van een sonderlinge groote / en is der selver vlees seer goet en aengenaem: noch is 'er seer vele ander Wilt te lang om alhier te verhalen.

Onder het gevogelte van dat landt / ende voor eerst onder dat tam is/ sijn de principaelste / seer treffelyck en van een sonderlinge groote de Calcoenen/ sulcks datse door de banck al wel 30. ad 36. ponden swaer wegen / het vlees is seer vet ende delicaet / mals en niet soo drooge als hier te lande.

De Hoenderen daer te lande / zyn seer groot na d'hierlantsche hoenderen te reeckenen/ Jae wel soo groot als alhier te lande de Gansen zyn : die Gansen willen daer oock seer wel voort / van 's gelycken d'hierlantsche Hoenders; daer zyn oock schoone Enden, Duyven, en meer diergelycke goet. Alle het Wildt en gevogelte dat in Brazyl gevonden wort en by-na door gansch America gemeen is/ (altyt / voor soo vele als aen-belanght de Landen van 't selve / gelegen tusschen den beyden Tropycos) dat is mede in Guajana te vinden. Het gevogelte nu so van een Wilden aert is/dat selve is tweederley: waer van haer dese in de Bosschen en op de Campinies onthouden/als daer zyn de Struys-vogels.

De Moutons zynde van couleur / swart ende bruyn / ende van groote als by-kans een Calcoense Henne : het Mannetje heeft een hooren voor op het hooft / omtrent een spanne lanck en aen elcker vleugel een kleyn hoorntjen / waer mede het teghens zyne vyanden kampt : als het drincken wil / soo steeckt het eerst den hoorn van zyn hooft in 't water en roert dat selve daer mede omme/ het welcke verdrijft alle vergift / soo by aldien daer yets mochte inne zyn.

De Jaccouwen zyn mede swart en bruyn / gelijckende seer na den Bergh-hoenders / die selve konnen seer wel tam ghemaeckt worden jongh zijnde.

D' Arracoans, gelycken seer nae by de Faysanten. Daer zyn veelderhande Wilde Duyven, wit / bruyn/ rootachtich ende gesprenckelt/ groot ende kleyn. De Cheroutys sijn ringel-duyven/ graeuw en wit van couleur De Rolles zyn tortel duyven van diversche soorte/ bruyn/ graeu en root-achtigh De Papegaeijen ende Perkyten sijn veelderhande : van 's ghelycken zyn d' Araras

hier

hier te Lande genoemt West-Indische Raven, welckers Vleesch seer lecker is en soet. D' Inambous is een seeckere soorte van Patrijsen/ de selve sijn schoon gesprenckelt/ vele grooter als de hierlantsche/ jae grooter als de Spaensche Patrijsen/ oock seer delicaet van smaeck.

De Gavians zijn roof vogels van diversche soorte; en diergelijcke gevogelte isser seer vele.

Ick en kan alhier niet laten te ghedencken aen een seer Edel Beesjen in Brazyl ghenaemt Beya-Froule, ende in Guajana Eva Nere, het welcke is een kleyn vogeltjen / dat niet meer vleesch en heeft aen 't lyf als omtrent de groote van een lit van een vinger: welckers hooftjen boven is van een extraordinaris Carmosijn couleur / ende onder sijn buyckjen is het soo uytnemende blinckende/ dat geen goudt/ nochte vier / hoe versch ende glinsterende het oock mach wesen daer by te vergelycken is.

Onder de Water vogels soo sijn dese wel de principaelste dewelcke men in Brazyl noemt de Jaberous, swart en wit en weegt het stuck wel vijf-en-twintigh ponden swaer / het vleesch van dien Vogel is ongemeen goedt en lieffelyck van smaeck. Onder den Reygers zijn aldaer de grootste slagh/ dewelcke men in Brazyl noemt Garsa Real, die selve sijn graeu en wit/ en seer goet om te eten. Daer zijn oock spierwitte Reygers/ groot en kleyn. Desen vogel draeght die over suyvere Veeren in verscheyden plaetsen van Europa soo seer begeert / dewelcke dien Reygher van het Hooft af/ rontom den hals nederwaerts heeft hanghende tot op sijn onder-lijf. Daer is oock een seecker slagh van voghelen/ soo groot als hier te lande de Kraenen zijn: in het beginsel zijn der selver Veren Colombijn van Verwe / doch naederhandt grooter wassende/ soo wordense allenghskens Incarnaet, jae / soo hoog en schoon Incarnaet, als eenigh oogh mach aenschouwen: van dese schoone Veeren soo maecken d' Indianen heele kleederen/ ende behangsels/ oock kroonen op hunne hoofden: het vlees van die vogels is seer goedt ende smakelyck. Van 's gelijcken soo zijn daer

groote Entvogels van diversche slagh seer goedt ende delicaet te eeten: daer is oock een slagh van ghevoghelte by-kans van de groote van een Swaen/ met een langhen hals/ doch swart van Veeren/ dewelcke seer lecker is.

Daer is oock een half slagh van Entvoghels/ dewelcke zijn veelderhande. De Lepelaers sijn vier-couleur-verwich. Daer sijn oock verscheyden soorten van Sneppen, groot ende kleyn: de Moeras-hoenders zijn seer aengenaem gegeten. Noch soo is daer veel ander goet gevogelte meer: het welcke alhier alles van verhalen/ niet noodigh en is/ oock tegens mijn voornemen ende dit werck strydigh; soo dat het gene die materie rakende/ alhier geseyt ende aengewesen is/ genoech sal zijn.

DAT XIX. CAPITTEL.

Van de Wateren, Revieren, Zee, ende hare vruchtbaerheyt.

GElijck dan nu in 't korte vertoont hebbe de gelegentheyt ofte situatie van Guajana, benevens de limiten ofte grensen van 't selve; met de gestaltenisse ende hoedanigheyt der Landerijen: de veelderhande Hout-gewassen van 't selve/ als mede de Gommen, Verwen, Aerdt ende Boom-vruchten en ghenees-kruyden/ van 's gelijcken wat Vee, soo Tam als Wildt, oock gevogelte dat Landt geeft ende voedt: soo is het mede noodigh in dier voegen/ soo veele doenelycken ende de kortheyt van de sake lyden kan/ te spreken. Van de Wateren ende Revieren van dat landt ende der selver sonderlinge vruchtbaerheyt.

Ghelijck dan het Rijcke van Guajana uyt-munt in heerlyckheydt van over-schoone ende treffelycke Landerijen/ in aenghenaemheydt van een seer ghesondt ende vruchtbaer Climaet/ soo heeft het selfde oock menichte van seer schoone ende Vischrijcke Revieren/ Bayen/ Kriecken ende Kullen/ dewelcke het selve alenthalven door stroomen/ ende de vruchtbaerheydt des selven Landts seer vermeerderen.

Onder

Onder die selve is de voornaemste / die over-groote / schoone ende onvergghelyckelycke Reviere Tabò : ofte de las Amazones, scheydende Brazilien ende Guajana van malkanderen / die selve is ongheveer sestigh mylen wijdt in den mondt. D'Eylanden soo in die Reviere leggen / zyn grooter / Jae / ongelijck vele grooter als gansch Engelandt, Schotlandt ende Yerlandt.

De voornaemste Revieren / dewelcke bewesten in die groote revier sijn vallende / en met die selve vermengt sijnde / haer door dien grooten mont met de Zee vereenigen / sijn de Comoes, de Keyvoé, Thaherigo, Oquyare ende Yare : onder de revieren van dat landt / dewelcke haer inde groote Noort-zee door haer eyghen monden ontlossen / sijn de principaelste Machecary, een seer schoone reviere inwendig of binnenwaerts met een schoonen boesem versien / alwaer rontsom seer heerlycke lants douwen sijn gelegen; die selve is in 't inkomen / diep vyf vadem met ordinaris water. Aricary daer aen volgende is mede een goede en bequame revier / tusschen die en Cassepoury leggen noch verscheyden reviertjens / doch van geen sonderlinge diepte / Cassepoury is een redelycke reviere / doch omtrent die selve / sijn so langs strant / als mede te lantwaert in / al laege landen gelegen. Tappara ofte Weypoco is een goede reviere / ghelyck mede Aperwacque doet bewesten die selve ; hebben met ordinaris water 2. vadem en een half in 't inkomen / en zijn binnewaerts dieper : van noch meerder diepte is Rio Wija, daer by gelegen; voorts soo zyn daer de Revieren van Cajani, ofte Cajenne, Macoli, Manamanorij, Marawyna, Soronamme, Soramme, Coppenam, Inikelcke, Coretine, Berbice, Demenari, Essekebe, Paryma, Amacoura, en de laetste dewelcke die Kuste termineert / is die groote ende fameuse Reviere D'Oronoque, zijnde in den mondt wijdt ongeveer dartigh mylen; en doorgaens vol eylanden : dese voorsz Revieren sijn alle navigabel met groote en middelbare Schepen ofte Jachten : tusschen die selve ligghen noch menichte van kleyne Reviertjens bequaem voor Barcken ende Canoes en diergelycke Vaer-tuygen.

De Revieren nu soo uyt Guajana de oosten in den Oronoque komen loopen/sijn de voornaemste/ Aratori, Amachora, Ilondo, en meer andere / dewelcke hare vloeden te gelijcke met den Oronoque door eenen mont in de Zee uyt-storten. Oock so kan men die voorseyde Revieren met alsulcke Schepen ettelycke mijlen opwaerts bevaeren; het welcke een groot gherijf geeft aen den Coopman / en geen minder gemack en profijt toe-brenght aen den Inwoonderen omtrent haren handel/als noch wel een verscheyden anderen opsichte. Onder andere Baijen van die Kuste steeckt uyt/ die/dewelcke besloten is/ tusschen Cabo d'Orange, ende den eersten uyt-stekenden hoeck van Commaribo: zijnde die selve een groote ende heerlycke Bahia, bequaem voor een groote menighte van Schepen. In die selve Baijen vallen drie Revieren komende uyt het Lant / te weten Tamary, Tappara of Weypoco ende Wanary, waer van Tappara den naeme van een Reviere dragen mach / de twee andere sijn eerder Kriecken of kleyne Reviertjens.

De groote Noort-Zee soo die gantsche Kuste bespoelt/die selve is seer visch-rijcke van allerhande soorte van seer groote / vette en delicate Visschen hier te Lande weynich bekent/oock dewelcke onghelyck beter sijn van smake als de Vis hier te lande doet: desgelycks is het mede gestelt met de Revieren / dewelcke allenthalven krielen van alsulcke schoone en heerlycke Visschen. Onder anderen soo worden langs henen die Kuste gevangen seer vele en goede Zee-Koeyen; wiens Vleesch en Speck seer goet ende gesont is/'t selve wort in-gesouten en oock geroockt/en kan lange bewaert worden: het smeer der selve is mede seer goet ende tot alle spyse dienstigh / de Huyt van de selve is Buffels: die van de Eylanden van West-Indien vaeren vele op seeckere tyden aen die Kuste om die Zee-Koeyen te vanghen/ende maecken al vele gelt van die selve. Insghelijcken heeft die Kuste menichte van goede Schiltpadden, wiens Vleesch seer goet is om te eeten/ en smaeckt ongeveer als Kalfs-vlees; de Schiltpadden in de Reviere d' Amazones

zones ende op andere soete Revieren om te eeten/ sijn verre het beste van smaeck: die selve hebben binnen in haer lijf/gedoodt zijnde/ seecker wit vet ofte smeer / het welcke ghesmolten zijnde ende met wat specerije gemengt ende in een pot ghedaen/ kan seven/ acht Jaeren ende meer dueren / ende is alsoo goet om yets mede te koocken ofte te stoven als Boter doet. Onder die Schiltpadden dewelcke haer inde Zee onthouden / ofte voor in de monden van de Revieren / is een slagh genaemt Corett: dese draegen een seer groot schilt/ het welcke boven op vele kleyne ende doorluchtighe ofte heldere schildtjes heeft / dewelcke oock de beste zijn van alle anderen / van deser schiltjes wort het alderfijnste Camwerck en voorts allerley diergelycke goedt gemaeckt. Het pondt van die Schiltjes van den Corett, wort aen de Fransche ende Engelsche Eylanden verkocht tegens een Ryckſdaelder ende oock wel drie gulden: waeromme de Inwoonders van die Eylanden op gesette tijden mede seer vele nae die Kuste vaeren om den Corett te vangen.

Onder de Visschen is een seecker slagh dewelcke in Brazyl genaemt wort Graeu-munninck, zynde een gheheel groote/vette en wel-smakelycke Visch/ vele grooter als een Cabeliau, jae vallen dickmaels wel eens soo groot. Daer valt oock seer goede Cabeljau, Schellevis, Konincks-vis, Snoeck ende Braessem, alle sonder hayr/ hebbende niet anders dan een door-gaende graet/Dolphines Dorades, Corretten, Cerletten, Carpetange, Pampers, Curimaes, Harders, Sagoenen, zijnde een slagh van kleyne Hardertjes seer vet ende delicaet/ verscheyden slagh van Baers, Bagghers, Pirange Tongen, Schollen, Bot, Rogchen ende Pylsteerte zijnde die selve sommige wel soo groot als drie ad vier mannen konnen beuren ofte opheffen/ ende Palingh van verscheyden slagh / ende noch vele andere soorte van Visschen meer / te langhe om te verhaelen. Dit alleene moet niet vergeten worden alhier noch te seggen: dat meest alle den Visch, soo wel die de Zee / als de Revieren van dat landt geven / door de banck soo vet is / dat by de meeste/

voornamentlijck als die selve ghebraeden is / om te eeten gheen Olye ofte Boter tot sausse van nooden heeft: alleenlyck een Lymoentjen / ofte suyr Cytroentjen daer over ghedruckt ende met wat Jacketay ofte ghebrokene Brazylse piement ofte Peper ghemenght met Sout / bestroyt / soo is die selve ongelijck smaeckelijcker / jae delicater als eenighe Visch / oock van de alder-beste alhier te Lande met een sausse van goede Boter toe-bereyt / niet en kan wesen.

Dit is vertellens waerdigh / hoe dat men van het water daer in den Visch gekoockt wordt een Morpiron van Farinha maeckt / gelijck men alhier te Lande in het Hoender / Schapen ofte ander vleesch-nat Witte-broot weeckt ende daer van een Sop ofte Pottagie maeckt / het welcke seer goedt van smaeck is / ende dat overmidts den Visch aldaer soo vet is / ende daer-benevens soo substantieus / dat soo wanneer die selve gekoockt is / een geheelen bodem Vet op het water staet daer in zy ghesoden is ; het welcke geenssins tranigh ofte sterck is / maer seer soet / aenghenaem ende lecker. Onder den Visschen nu / soo excelleert in vettigheyt den Graeu-Munninck, Cabeliau, Schellevis, ende voornamentlyck de Revier-Snoeck, Steen-Braesem ende Curima, dewelcke alle in haer eyghen vet swemmen. Ick en kan alhier niet laeten te verhaelen het geene een geloofwaerdigh Man my voor de waerheyt verklaert heeft / hoe dat hy op dese Kuste van Guajana Visch heeft ghevanghen gehadt / uyt den welcken hy acht Ponden vett schoon wit ende delicaet / gehaelt heeft. Het welcke veele een wonder sal duncken / Jae ongheloofselycken schijnen te wesen / maer my geenssins / nochte oock die gene dewelcke met my in Brazyl die heerlycke vette Rio grandse-snoecken ende Curimaes hebben ghegeten. Dese sonderlinge deught heeft mede den Visch van dat Landt / datse alsoo voedtsaem is als eenigh Vleesch ; Jae / dat schoon men die selve alle daghen van het Jaer eetet / nochtans die selve noyt moede ofte tegen en

wort/ maer altijt weer aen/ even graegh daer nae is: die selve en is oock geensins beswaerelyck maer aengenaem ende licht om te verteeren / ende boven dat/ seer gesont.

De Zee ende oock de Revieren gheven mede veelder-hande slagh van groote en schoone Kreeften ende Krabben: Daer zijn verscheyden soorten van Zee-Krabben, Klip-Krabben, Moeras-Krabben, dewelcke alle seer goedt zijn/ ende oock Lant-Krabben, dewelcke haer inde Bosschen houden ende haere holen inde aerde hebben / gelyck hier te Lande de Conynen doen / dese zijn boven alle andere seer smaeckelyck ende delicaet.

Soo het hier voorén yemandt verlicht ongheloofelijck heeft gedacht / het geene vertelt is van de sonderlinghe vettigheydt van de Visch daer te Lande / die selve sal sonder twijffel/ nu/ noch veele weyniger schijnen met de waerheydt over een te komen / het geene ick alhier verhaelen sal van de heerlycke Oesters dewelcke daer te Lande aen de Boomen wassen: ende sullen my verlicht d'onwetende daer over uyt-lagchen / gelijck sulcx over eenigen tijdt gebeurt is / seecker persoon soo in Brazyl, Angola, als elders was gheweest/ aen het Hoff van seecker Prins in Duytschlandt. Dese verhaelende over Tafel aen den Vorst/ veele vreemdigheden / soo hy in die Landen ende gewesten hadde gesien. Welcke alle inder daet wel waer zijnde / nochtans/ by d'Edelen ende Hovelingen van het Hoff / soo by en omtrent den Vorst waeren/ (ende verlicht niet verre buyten des selfs Keucken waren geweest) voor geen Euangelie en wierden op en aen-genomen: Soo begon die Persoon eyndelyck mede te vertellen van de vliegende Visschen dewelcke vier vleugelen hebben ende met groote menichte in die Zee vliegende gesien worden: ja de welcke dickmaels selver in de schepen tegen zeylen en want komen vliegen ende aldaer gevangen worden: waer op alsdoen eenen van het Vorstelycke Hof-gesinde seer ongheschickt begon te lagchen/ ende met dese woorden uyt te vaeren/ ende d'aenwesene luyt-keels toe te schreeuwen:

Bey meyner Zielen, ich habe alles noch lassen passeren, aber ietsonts so kan ich dem Heren nicht langer helffen! willende daer mede te kennen geven/ dat hy d'andere voorgaende vertellingen voor leugentjens en opsnyderijen/ sonder teghen-spreecken noch hadde konnen aen-hooren: maer doen hy het soo grof maeckten/ dat hy begonde te verhalen dat in die Landen de Visschen vlogen/ so en wasser langer geenen raet met hem; want alsulcke logens waren ghewisse al te grof ende 't onbeschaemt/ om die te doen voor waerheydt passeren/ ende dat by luyden selver soo vol van opsnyderije/ ende dewelcke daeromme die selve so wel kennen: wat sal dien goeden bloet dan seggen van my/ so hy by gevalle dit eens koomt te lesen/ dat ick schryve dat d' Oesters zijnde mede een slagh van Visschen ende sonder vleugelen/handen ofte voeten/ nochtans aen de Boomen sitten ende daer hare woonplaetsen hebben: sal hy licht niet dencken en by hem selven overleggen/ hoe dat die selve sonder vleugelen/sonder handen/ sonder voeten op de Boomen konnen op ende af-komen: Jae/ sal hy niet vreesen/ dat die selve te mets van boven neer konnen vallen ende den hals breecken/ ende sal hy my daer over niet billick uyt krijten voor noch grooter op-snyder als den Vertelder van de vliegende Visschen. Ick geloove gewisselick van Jae! en nochtans soo vertelden die man d'oprechte waerheyt/ ende ick en liege geensins: want millioenen van vliegende Visschen hebbe ick van mijn dagen gesien/ oock verscheydene dewelcke teghen de Zeylen van de Schepen quaemen ge-vlogen ende in die selve neder-vielen met myne eygene handen opgenomen; ende van 'sgelycken duysenden van Oesters selver van de Bomen ghebroken ende gepluckt. Doch op hope/ dat ick by hem en zyns gelijcken/ noch eenichsints voor geloofweerdich moge aenghenomen worden; Soo sal ick alhier/ omtrent myne Boom-Oesters ende haer groeijen den Leser wat naeder onderrichtinge geven: op dat hy daer uyt de waerheyt van dit verhael genoechsaem moge af-nemen ende verstaen: sal oock daer nae van den Boom selver daer

op

op ende aen d' Oesters groeijen en wasschen / noch een grooter wonder vertellen als alle het voor-gaende.

Soo staet dan te weten dat het Aerdt-rijck in de Warme-landen van Godt de Heere met soo een ongemeene vruchtbaerheydt is gezegent / dat aldaer selver de soute gronden in de soute Revieren ende een stuck-weegs in Zee haer Hout-gewas voort-brengen: Jae soodanigh / dat op de meeste plaetsen / alwaer de revieren niet te wijt ofte te diepe en zijn / de Boomen van beyde kanten soo nae zijn aen malkanderen gewassen / dat de Tacken van de Boomen van weder-zijden dickmaels malkanderen bereycken konnen: Soo dat het veeltijts beswaerelijcken valt / selver met kleyne Boots ofte Canoes / oock te midden-weeghs te konnen passeeren / wordende door de dichte der door malkanderen gewassene tacken den Vaert verhindert / ofte ten minsten / seer bekommerlijcke gemaeckt.

Aen de stammen nu van die in het soute waeter-staende boomen / als mede aen de Tacken voor soo vele die het water raken / daer aen wassen ende groeijen de schoonste grootste en delicaetste Oesters van de gansche werelt / dewelcke in leckerheyt en smaeck voorwaer nergens haers gelijcken vinden.

Dese Oesters sijn het geheele Jaer door goet / weynigh tijdts uyt-gesondert: de selve sijn seer aenghenaem raeu-gegeten / van 's gelycken smaken sonderlinge wel gebraeden sijnde / oock ghestooft, in Pasteye gebacken ofte ghekoockt / ghelijck men hier te Lande de Mosselen doet / dewelcke alsdan oock seer goet zijn: De Oesters worden aldaer te Lande op vele en menigherhande manieren seer delicaet bereyt ende toe-gemaeckt: Alsoo kan men in die landen een van de beste maeltyden daer mede doen / sonder yet dat weert is te verteeren / daer aen men hier te Lande so veele gelts kan versnoepen: Sulcx / dat het daer te lande / is een ghemeene mans spijse / daer het hier alleene is een rijcke-mans kost / en dat noch voor die gene eerst dewelcke het herte heeft een weynigh sijnen woecker-lust t'ontrecken / om sijnen smaeck te mets

 te vol

te voldoen; als het vloeyt daer te Lande'/ dan vaert men met Boots, Canoes ofte Sloepen de Revieren opwaerts/ ende met Ebbe ofte vallende Water/ soo wanneer de Oesters aen de stammen ende tacken der boomen bloot sitten/ so pluckt ende breeckt men die selve af/ ende komt alsoo in korter tijt met een volle Scheeps ladinge wederom t'huys.

Dit hebbe ick nu soo naeckt ende bloot aen-ghewesen/dat ick verhope dat 'er weynige sullen wesen / ofte sullen het wassen van de Oesters aen de stammen ende op de tacken der Boomen voor de waerheyt konnen aen-nemen : Ten ware dat yemandt (dewelcke van sijn leven niet vele vremdigheden in vremde landen heeft gesien/) mochte dencken; wie heeft oyt van zijn leven Boomen sien groeyen ende wasschen in het soute Zee-water? Het is waer ende ick bekenne het/'t is hier te Lande noyt gesien / maer inde Warme-Landen soo is het gemeen / ende die sulcks niet ghelooven en kan/ die soude ick raeden/darwaerts henen te trecken/ en dat selve te gaen besien/eer hy ongeloovich storve:Ende voorwaer het is de moeyte en de pyne wel weert : Want sulcx doende soo sal hy mede mogen sien ende voor de waerheyt konnen aennemen een noch vele grooter wonder / dan het voorgaende: het geene ick anderssins vreese/ dat ick hem alhier niet alleen bloot te verhalen/nimmer meer en sal konnen doen gelooven.

Ick hebbe dan geseyt/ hoe dat de Boomen daer aen de Oesters wasschen in het Zoute-water groeyen : ende nu sal ick verhaelen hoedaenich dat die selfde Boomen niet en wasschen uyt de Zoute-gronden opwaerts nae de Lucht / als wel alle andere geboomte doet/ maer hoe dat die selve wassen uyt de lucht/ ofte van boven/ nederwaerts nae de Zoute-gronden toe: daer in zy haer metter tijdt vast maecken.

Dit is te rechte wat wonders / ende my dunckt ick hoore den ongeloovigaert der vlieghende Visschen al-bereets teghens my uyt-krijten / credat hoc Judæus Appella; staet hem by ghy door weynich ondersoeck en kennisse/ongheloovige menschen/als nu

soo ghy meent/ hebt ghy rechte stoffe om te lagchen/ en ick hoore albereets haer verwijt; Istæc tua commemoratio, veri Luciani narrationibus, non absona videtur. Dit u verhael/ soo seggen sy/ is even soo geloofweerdigh; als de vertellingen van den leugenachtigen Luciano, waerachtigh zijn. Ick bekenne het met haer ende het luyt vreemt: want wie heeft oock van zijn leven eenen Boom sien wassen uyt de Lucht: ofte van boven nederwaerts nae den gront toe/ ende nochtans soo is het waer en oock weerdt om te besien: mijne ende veler oogen met my hebben het gesien; maer/ ofte sy alle daer op achtinge genomen hebben/ dat en weet ick niet. Doch/ op dat het den Leser met vergenoeghen moghe verstaen ende vatten; So sal ick alhier de maniere van het wasschen ende groeijen van die Boomen daer benevens verhalen.

Dat Zoute-water-bosch, wort Manges ofte in Neder-duytsch Kreupel-bosch ghenoemt. Het selve Hout af-ghescheIt is Rosachtigh van Couleur. Het wast seer overvloedigh in de Zoute Revieren, ende op der selviger moerassige Kley-gronden.

Den Stam ofte Boom staet hooge verheven op menigte van wortelen/ middelmatigh van dickte/ dewelcke altemale boogsgewyse van malkanderen ghespreyt/ onder inden grondt haer vastigheydt nemen/ ende met laegh waeter/ soo kan men boeckende onder den Stam ofte Boom henen gaen ofte kruypen; en dat tusschen de wortelen door/ daer toe het meestendeel ruymte genoegh geeft. Soo dat de wortelen wel een goede mans lengte van den gront/ ende dat boogs-ghewijse boven te samen komen/ alwaer zy den stam vatten ende onderschraegen.

Boven nu/ ende allenthalven uyt de tacken van dien boom; Jae/ bykans uyt een yeder lidt van die selve wast ofte groeyt een wortel (waer door den boom in 't aensien is/ gelijck als ofte die selve vol Rottingen/ ofte vol lange ende korte Westphaelsche Metworsten hingh/ dewelcke alsoo met 'er tijdt/ d'eene voor ende d' ander naer/ langher groeijen; tot datse haer door het water inden gront vast hechten/ ende also tot nieuwe boomen opwassen.

Waer door oock dat selvighe Bosch / met alle sijne Boomen/ over al aen ende door malkanderen/ghelijck als met Millioenen Ketenen is vast ghehecht ende ghebonden : waer door het een beswaerelycken/ Jae / schier onmogelycken doorgangh heeft ; het welcke in der daet seer seltsaem is om aen te sien.

Eer ick van dese materie scheyde/ soo moet ick noch eerst/ alhier den Thomas van de vlieghende Visschen ende zijne medebroeders een vraege ofte twist-reden voor stellen / om die selve te beantwoorden : dewelcke meesten tijt by den liefhebbers wordt gemoveert : Soo wanneer die selve/dat seltsaeme geboomte komen te aenschouwen/ ende daer over hare speculatie laten gaen : Ende ick vermene dat hy daer toe wel een Alexanders Sweerdt van doen sal hebben voor en al eer hy dien verwarden knoop sal weten los te maecken : De Vraege dan is dese. Dewijle die wortelen van dat geboomte, niet uyt den gront opwaerts wassen, ende door dat middel metter tijt haeren boom ofte stam formeren ende voort-brengen? maer verkeert uyt de Tacken vande Boomen, van boven af, ende als uyt de Lucht nederwaerts nae den grondt schieten, als wanneerse haer in die selve eerst moeten vast maecken, eer sy eenen Boom konnen voortbrengen? waer dan d' eerste wortelen haeren oorspronck hebben van daen genomen, dewelcke den eersten boom van dien aert hebben voort-gebracht ?

Ick geve hem een gansche eeuwe tijdts om dat te raden/ ende soo sal hy hem selven / sonder twijffel / hier mede alsoo seer verlegen vinden als met te gelooven dat er Visschen zijn die vlieghen konnen.

Noch soo moet ick allhier (onder de wonderen geraeckt zijnde) een seer kluchtige ende niet min verwonderens weerdige vertellinghe aen-knoopen / dewelcke ghewisselick in d' ooren van dien Thomas ende sijne mede-broederen / niet min vreemt en leugenachtig sal luyden/ als d' alder leugenachtichste verdigtselen van Luciano, ende dewelcke evenwel inder daet waerachtigh is.

Ick geloove dan / ofte ten minsten / ick verhope dat dien uyt-

(agcher der vliegende Visschen / mede niet soo onkondigh en is/ in dese onse Europeische gewesten / ofte / hy sal ten weynighsten van al zijn leven / wel ergens / eenmael Oesters hebben ghesien/ schoon niet op de boomen wassende; dewelcke hy alsdan wel weten sal/dat (gelijck geseyt is/) immers geene Vleugelen/handen ofte voeten en hebben : waer uyt hy wel sal konnen een besluyt maken ; dat het Oester-dier omtrent zijnen voortgang ende beweginge een seer lancksaem Dier moet wesen / beter gestelt ende geconditioneert zijnde om soetjes ende sachtjes te kruypen / dan om snel te loopen.

Van 's gelijcken soo vertrouwe ick / dat hy d' Apen mede wel sal kennen : dewyle die selve allenthalven inder Princen en Vorsten Hoven / ende voornamentlyck by het Vrouwen-'t simmer/ tot tijt-verdryf/ worden aen-ghehouden : ofte sal die selve wel ergens elders op Kermissen ende Jaermerckten / by den Quacksalvers / Koorde-dansers / ofte Batement-speelders (als zijnde der selver ordinaris geselschap) wel gesien hebben : ende daer benevens zijne oogen geslagen op hare sonderlinge sprongen ende rassigheydt : soo dat hem buyten twijffel / daer door seer wel sal bekent zijn/ de lomigheyt van het eene / en de gaeuwigheyt van het andere Dier. Dit moest nootsaeckelyck met Thomas vast gaen; want buyten die kennisse/soude het onmoghelycken zijn/ dat mijne vertellinghe/sijne ongeloovigheyt/ soude konnen vermeerderen. Ick vaere nochtans daer mede voort/ (luystert neerstich toe Thomas met uwe mede-broederen) ende segghe/ hoe dat lancksaeme Oester-dier, sonder vleugelen/sonder handen/sonder voeten in Brazyl nochtans een soo gaeuwen ende ras-loopenden Aep, kan en heeft gevangen, daer mede ick wedde dat een gansch dosijn Westphaelsche Boeren meer dan genoech te doen souden hebben/ ende noch wel veele tijdt te kort komen/alwaer het oock al schoon van de alder-radste : want Thomas , d' Apen van Brazyl, sijn noch vry wat gaeuwer als d' Eeck-hoorenkens in Westphalen doen.

Doch dit ghelooft Thomas al weer niet/ ick bemercke het wel aen het fronssen van zijn Tronye; ende even-wel soo is het waer/ ende soo hebben vele noch levendighe menschen in Brazyl op het Reçiffe sulcken Oester houdende noch den Aep gevangen / ghesien. Ick soude hier nevens wel konnen vertellen / hoe ende op wat maniere / den Oester den Aep hadde gevangen ghenomen: maer om dat ick daer door/ niet verlicht eenichsints de wan-geloovigheydt van Thomas ende zijne mede-broederen soude verminderen ende verslappen / ende / noch met eenen / aen hem alle stoffe / van hertelijcken over sijne eygene sotte onwetentheydt te lachen/ benemen: soo sal ick dat selve alhier verswijghen/ ende weder-keeren tot het vervolgh van mijn voor-genomen werck: Biddende den goetwilligen Leser / dat hy daer in gheen verdriet wil nemen/ dat ick alhier /soo wat buyten 't spoor/ van mijn eygen voornemen met d'ongheloovigheydt van dien Thomas ende zijne mede-broederen hebbe gezolt.

DAT XX. CAPITTEL.

Van de Naturelle Inwoonderen ofte Natien van Guajana, van hare Zeeden ende Godsdienst.

ICk hadde dan hier voren geeyndigt met het verhael vande gelegentheyt van de Zee ende Revieren van Guajana ende haere vruchtbaerheyt ofte Visch-rijckheydt: Het naeste nu dat daer op volgt in d'ordeninge by mijne afdeelinge gemaeckt/ is het punct van de Wilden ofte Indiaenen, Naturellen van dat Lant ende de verscheydentheyt van die Natien. Waer omtrent het wel noodigh soude zijn een langh ende breedt verhael te doen: Aengaende haeren bysonderlycken Aerdt, Manieren, Zeden, Godtsdienst Policij, ende voorts haer gheheele Leven, Handel ende Wandel: Maer dat selve sal ick alhier als te langh vallende voor-by gaen / dewijle ick daer van in de Beschryvinghe van Guajana wijtloopigh genoegh spreecke / alwaer men genoegh

sal

ſal konnen leſen ende duydelyck bekennen de verſcheydentheyt van die Natien; omtrent dewelcke aldaer al vry wat op-merckens weerdigh wordt verhaelt: ende hoe dat ſommighe van die Volckeren van dat Lant/ wel Wilde menſchen gelyckende ſijn/ ſoo men Wilt magh noemen/ haren uytterlijcken naeckten Staet van Leven: Maer dewelcke anderſins verſcheyden Hooftdeugden/ nae het hoogſte gebodt ende dat uyt een enckele drift der natuere ende als door een aen-geborene eygenſchap/ veele beter involgen dan vele Chriſtenen doen: dewelcke niet tegenſtaende ſy de Ware kenniſſe van Godt ende ſijnen heylighen wille uyt den Euangelio hebben bekomen/ nochtans op verre nae haer ſo yverigh noch ſoo neerſtigh niet en betoonen in de dagelyckſche oeffeninghe dier deughden/ dewelcke ſy ymmers weten dat afſtraelſels zijn van de eeuwige wijſheyt/ rechtveerdigheydt ende goedicheyt Godts.

Inſonderheyt ſoo worden mede by den Caripouſen zijnde een ſeeckere Natie van dat Lant/ ende woonende omtrent de Revieren Tappara, Apurwacque, Cauwo ende Wija: deſe twee ſo groote loffelycke ende nootſaeckelijcke gront-regulen van Staet onberiſpelycken in-gevolgt/ in achtinge genomen ende in practique gheſtelt/ als daer ſijn : Wel-doen ende verdienſten te erkennen, ende nae haere weerde te beloonen: ende quaet-doen te ſtraffen. Waer by alle Staeten voornaementlyck moeten beſtaen ende haren Stant verſeeckert blyven houden. Sulcks dat ſy daer in/ met waerheyt vele van onſe hedendaegſche Princen/ Staten ende Republycken genoeghſaem ſchaem-root maken: alwaer de belooninghen hedenſdaeghs niet nae verdienſten/ maer nae gunſte worden gedaen ende uyt-gedeelt: ende daeromme den beſt verdienenden/ meeſten tijt wordt mis-ghedeelt: ende de ſtraffen volghen ende treffen den ongheluckigen/ ende ſeer weynigh den quaedt-doenders. In het houden van haer woordt en beloften ende onder-houden van haere verbonden nae het alghemeene recht der volckeren/ ſoo zijn die ſelve

vry religieuser dan d' hedendaegsche Christenen, en soo wie met/ en onder die selve/ in ruste wil leven/ die moet voor allen anderen dingen wel in acht nemen / zijn gegeven trouwe ongheschent te bewaeren / ofte sal naemaels by haer weynigh credijts ende by gevolge weynigh ruste vinden.

Dit hebbe ick alleene noodich geacht alhier soo in 't korte aen te roeren/ op dat den Leser daer uyt moge afnemen / dat alle de volckeren van die Lantstreecke / schoon dat sy Wilden genoemt worden / niet evenwel soodanigh Wildt en zijn / ofte zy hebben mede haer natureleyck verstant/ ende geven genoechsaeme blijcken/ hoe dat goede redenen by haer logeren / ende dat sy die selve in haren handel ende wandel alsoo oeffenen; dat men daer uyt moet bekennen / dat aen haer niets en ontbreeckt / dan de kennisse van den waren Godt ende zijn saligmakende Woort. Van alle 't welcke ick breeder spreecke inde korte beschrijvinghe van Guajana voren gheroert / ende soo is mijns bedunckens dit selve alsoo genoech geseydt / voor soo vele als aengaet dese materie / waer uyt men sal konnen sien met wat een aerdt van menschen men in die geseyde landen sal moeten verkeeren. Alleenelijck sal het noch van nooden zijn hier by te voeghen de naemen der principaelste stammen van die Natien/ en waer die selve hare woonplaetsen hebben.

De voornaemste dan so die over-groote menichte der Eylanden/ gelegen in die groote ende onvergelijckelycke Reviere de las Amazones bewoonen / sijn de Marawijns: dewelcke hare woonplaetsen hebben op de Eylanden van Sepanou ende Guariane. Daer aen volghen de Arroas bewesten die Reviere/ welckers Eylanden wel sijn hondert-en-50. Engelse mylen lang: boven die voorsz Arroas woont een Natie ghenaemt Oppihouse, sijnde een seer groot volck / alle woonende op Eylanden / ende streckt sich haer gebiet wel over de twee hondert diergelycke/ mylen verre.

Voorts soo sijn daer de Comoasse, de Thoquihans, Avocahans, Harettians, Myrowes, Olubosse, Omunies, Robuccahans, en d' Ar-

zava-

ravacoffe;dese woonen alle aen de West-zijde inde Revieren. D'Yareijans bewoonen d' Eylanden in die over-groote Reviere ghelegen ten Zuydt-oosten van de Arroas, die selve is mede een seer groote Natie.

De Volckeren ende Natien/soo tusschen Cabo del Norte, ende de Cabo d' Orange woonen/ die sijn niet als te wel bekent / ende worden by sommige genoemt de Coosheberies, het welcke soude een seer goede ende handelbaere Natie zijn; Maer d' inwoonderen omtrent de Reviere van Tappara ofte Weya-poco ghelegen/ zijn vele beter bekent/die selve bestaen voornamentlyck uyt dese volgende geslachten/als daer sijn: De Tapocos, Gamians, Pranaos, Tawaijas, Weypocos, en hebben haere woon-plaetsen aen de Zuydt-oost-zijde: De Mazarijs, Inarijs, Weypos, Carmorijs, ende Capourijs aen de Noort-west-zijde van de geseyde Reviere Tappara. Dese worden alle onder den generalen name van Caripousen begrepen: ende gelijck dese groote Natie haer ghebiedt heeft omtrent de schoonste ende lustichste revieren ende in een uyter-maten vruchtbaere ende heerlycke Lantsdouwe/ ja verre de beste op de gansche Kuste van Guajana, soo is oock die selve van het alder-beleefste ende menschelickste slach van Wilden ofte Indianen dat ergens inde werelt gevonden wort.

Dese Natie is seer strijdtbaer/ beleeft ende mildt/ van een seer vrolycke humeur/ sy en lieven daeromme geen droevige/ melancholycke ofte ingetrockene Persoonen / maer boven allen anderen de bly-geestige: en gelijck sy inder daet seer vriendelick zijn/ soo begeeren zy oock haer vriendelickheyt weder betoont te hebben. Zijn seer gedienstig aen de gene die hun komen besoecken: de mannen zijn seer sorgvuldich over d' eere van hare Vrouwen/ gelijck die oock selver mede doen.

De Caribanen zijn nae-gebueren ende met eenen oock doodtvyanden van dese Caripousen ende hare goede zeeden / ende soo goet ende menschelyck als dese zyn / soo boos ende quaet-aerdig zyn de Caribanen; 't selve is mede een seer groote Natie / nemende

de haer begin omtrent de reviere van Cajani ofte Cajenne, ende streckt haer voorts uyt tot boven de Reviere van Apurwacque, alwaer de Moperwacques en Pawierijs haer gebiet begint. Daer aen volgen de Heconopas, dewelcke woonen op het Eylant Matorwy; D' Yaijos ende Arowacas woonen omtrent de Reviere van Marawyna, welcke laetste haer voorts uyt-breyden tot aen de Reviere van Essekébe; Hoe dat nu de verdere Natien van daer af tot aen den Oronoque toe/ eygentlijck genoemt worden daer van is weynigh sekerheyt; doch worden sommige van die volkeren omtrent den Oronoque woonachtig al mede Arowaccas genaemt. Ende soo zijn dese wel de voornaemste geslachten dewelcke die Landen langhs den Zee-kant bewoonen: Die te Landtwaert in woonen zijn op den huydigen dach noch weynigh aen ons bekent.

Onder alle dese Volckeren/sijn die gene/dewelcke in 't Oosterlyckste gedeelte van Guajana woonen/wel de kloeckmoedichste/mildtste/beleefste/getrouste ende arbeytsaemste/ende tegens alle moeijelyckheden / seer verdraeghsaem ; ende seer dienstveerdigh tegens den vremden. Die van het Westerlijcke gedeelte van dat selve Landt sijn van contrarie humeuren/ wreedt/ gierigh/ luy ende traegh: Daeromme zy oock seer qualick tot eenighen arbeydt konnen ghebracht worden. Daer toe oock veele quaedts doet/ dat veele onder de Christenen / dewelcke die Landen hebben besocht ende aldaer gehandelt / oock 't sedert eenighen tijdt herwaerts getracht om Colonijen/ ofte voort-plantinghen van volckeren / aldaer te legghen / daer toe altijdt soodanighe luyden van weynigh kennisse ende civiliteyt (apparent om de menages wille) hebben gebruyckt / dewelcke qualick genoech haren name leesbaer konden teeckenen: Jae/ dewelcke nae 't verloop van eenighe Jaeren / onder de Wilden aldaer verkeerende selver soodanigh verwilderden ; datse uyt malkanderen niet dan door de Nederlandtsche spraecke, dewelcke haer noch overigh gebleven was / en konden onderkent worden.

Van

Van Weesen/ Gelaet/ ende in manieren anderssins den Wilden volkomen gelyckende: Soo dat in plaetse van die Wilde menschen tam te maecken ende tot een Burgerlyck leven te leyden/ sy selver van tamme Wild / ende van menschen by na beesten waeren ghewordden. Alle het welcke doorgaens henen in die Contreyen geene geringhe ergernisse die natien heeft aen-ghebracht/ ende menigh goet werck ten principalen verdorven: salighe souden zy zijn die haer noch wilden beteren; maer soo worden sommige door een kleyn/ doch teghenwoordigh profytjen/ soodanigh weer-houden/ van betere toekomende dinghen/ datse daer toe geenssins te brengen en zijn: ende soo wanneer alsulcke dat profytien eens sal komen te ontschieten/ (ghelijck dat niet manqueren en kan) dan sal men 't werck eerst willen verbeteren/ wanneer de beterschap te verre sal moeten gesocht/ ende het perijckel soo groot sal zijn/ dat het ongelooffelycken is/ datse opt gevonden sal worden.

So dat die Natien der Wilden op die Kuste noch de beste zijn/ onder dewelcke/ d' Europeische volckeren ende voornamentlyck sommige Nederlanders, het minste hebben verkeert: want d' onwetentheyt der gener die gene grondige kennisse en hebben omme met die Luyden wel omme te gaen/ kan die selve natien seer licht bederven/ dat van haer noch dienst noch voordeel te trecken en is: welck quaet alsoo eenmael begaen zijnde/ kan daer tegens namaels qualyck altijt beswaerelyck genoegh een teghen remedie gevonden worden/ om die quael te genesen. Waer omtrent onder andere dinghen mede/ de ghemeene gierigheydt/ der menschen/ wel het meeste quaet toe-brengt.

De Indianen op die Kuste woonende en moghen gheenssins gheheel voor Slaeven ghehouden worden/ maer men moetse eenighsints haeren arbeydt ende wercken beloonen/ op dat die selve eerder schijnen uyt vrijen wille dan door dwanck te dienen. In welcke Kunst de Spaengiaerden ende Portugiesen verre de ervarenste zijn: dewelcke al-te-mets die selve met

gaet-

goetheyt / somtyts oock met straffigheydt tot den arbeyt weten aen te drijven; ende voorts altijt met sonderlinghe voorsichtigheyt t' onderhouden. Hoc opus, hic labor est.

Wat aen-belangt deser Volckeren Religie ofte Godts-dienst/ die selve (so men bemercken kan) is geheel kleyn of eerder gansch geene. Nochtans soo en zijn sy oock gheenen afgoden-dienst ofte eenige vremde superstitien toe-gedaen: sulcx datse daer door seer licht tot den waeren Godsdienst souden te brengen zijn. Vele onder haer / ende voornamentlyck de Caribanen hebben dese vervloeckte maniere over haer / ghelyck door de banck oock meest alle d' Indianen dat in-volghen / dat sy onder haer Duyvel-besweerders hebben / den welcken hem oock veeltyts (God betert) onder die selve in d' een ofte d' andere ghedaente sichtbaerlycken vertoont / met haer spreeckt / ende haer voldoet op haer begeeren / dat is op eenige vraeghen hem luyden antwoordende / in 't voorseggen van toe-komende dingen / somtyts de waerheyt radende / (nae dat Godt de Heere hem sulcks toe-laet) maer meerendeels die arme menschen met leugenen paeijende / na sijnen aerdt ende eygenschap / ende die selve ellendichlyck verleydende tot onderlinge oorlogen ende bloet-vergieten / met aen die selve hope te geven en toe-segginge te doen / van wederzydts goede succesen haerer oorloghs-saecken teghens malkanderen / dewelcke haer t' ellekens niet dan te laete bedrogen en vinden.

So dat het ten hooghsten te wenschen waer dat het den barmhertigen Godt ende Vader aller genaden eenmael mochte gelieven d' oogen van zijne genade te slaen / over die ellendighe menschen / ende eene deure te openen aen die selve tot de bekentmaeckinge van den eenigen ende waeren Heylandt des wereldts / tot verstooringe van het gewelt ende de macht des duyvels; dewelcken onder die ellendige schepselen tot noch toe in sulcken kracht geheerscht heeft.

Daer toe eenmael verweckende de trage herten der Nederlanderen, dewelcke wel wacker sijn allenthalven om hare winsten

ende

ende voordeelen waer te nemen / maer (Godt betert/) wel leuy en loom in 't betrachten van de verbreydinghe van Godes Heylige Woort onder de Heydenen.

Dat XXJ. Capittel.

Van de ontdeckers van Guajana, als mede van de groote apparentie die daer is, dat het selve Landt vol Mineralen is.

NOyt en is omtrent het ontdecken ende ondersoecken van eenighe Landen in gansch America, voornamentlyck by den Spaengiaerts, oock by andere Natien meerder vlyt ende moeyte aen-gewent/meerder gelts ende menschen gespildert/dan wel alleenig is gedaen om het Rijcke van Guajana of de Wilde-Kuste binnen-waerts te kennen ende te ontdecken: ende dat op de gheruchten en blycken van de menighte der Gouden en Silvere Mijnen/ soo in dat selve Landt zijn: Ende voornamentlyck om uyt te vinden dat Goudt-rijcke El d' Orado; dat/ soo veele vermaerde rusteloose soeckers heeft ghehadt / sonder dat het oyt te rechte uyt-gevonden is geweest. Dat die selve eenigsints vergeleecken moghen worden/ by die gene/ dewelcke nae den Lapidem Philosophorum te soecken/ eyntelycke vermoeyt / haer leven met hare middelen te samen hebben ge-eyndight.

De principaelste onder de Soeckers, nae dat voor de Goudt-begeerige, so fatale El d' Orado, sijn onder de Spaengiaerden voor eerst Don Diego d' Ordas, dewelcke is geweest een van de Capiteyns van Cortez in 't in-nemen van Mexico, dese heeft getracht Guajana t' ontdecken in 't Jaer 1531. Nae hem heeft het selve onderstaen Juan Cortez, ende na die Gaspar de Sylva, Juan Gonzales, dese heeft veele wonders van den rijckdom van dat Landt weten te verhalen / ende om de proeven die hy mede bracht / hebben die gene/die dat selve Lant naemaels hebben ondersocht/ sijne voet-stappen onvermoeyt nae-gevolgt: als daer zijn geweest Philippo d' Uren, Pedro de Lympias, Jeronimo d' Ortal, Ximenez

nez, den Broeder van Don Ximenez de Guesida, Pedro d'Ossuna. Den Monnick Sala, die Arenden van Goudt mede-bracht. Hem zijn naemaels gevolgt Fernandes de Septa, Diego de Vargas, met sijn Sone Don Juan Caceros, Alonso de Berro, Anthonio de Sedenno in 't Jaer 1536. Augustinho Delgado, Diego de Losada, Reynoso, Pedro de Ursua, die selve besocht Guajana in 't Jaer 1560. Den Monnick Francisco Montezines, Nuffle de Laves; en eyndelick Anthonio Berreo, daer van Sir Walter Raleich seer vele spreeckt. Op het laetste Sir Walter Raleich selver/Engelsman/ dewelcke als boven is geseyt/in het midden van zijnen toe-legh/ niet en heeft gemist in sijn gewisse ende ongeluckige doodt / ende naer hem heeft het selvenoch onderstaen eenen Laurens Keymis ghewesene Capiteyn en hooch-bevel-hebber onder Sir Walter Raleich voornoemt.

Dat de Spaengiaerden, ende nae haer d' Engelsen in 't op-soecken van het voorseyde El d' Orado (so het anders immers in wesen is) ofte in 't ondersoecken der voorsz Kuste veele en verscheyden mis-slaegen hebben begaen / den rechten wegh en Methode daer toe noodigh/nergens nae gehouden ofte gevolght/ 't selve is seecker ende gewis genoech: Ende dewyle sy daer omtrent in al haer doen/ sonder eenigh fondament te maken ghetimmert hebben/ soo en was voor haer oock geenen goeden uyt-slagh te verwachten. Gelijck sulcks ghenoechsaem is te sien en af te nemen uyt hare eygene relaessen/ beschreven ende te samen gevoeght by Don Iuan de Castellanos, Clerigo.

Dat de Hooghe landen van Guajana binnen-waerts vol van allerhande Mineralen zijn/ daer aen en is met redenen niet te twijffelen: gemerckt/ dat het selve landt / legt onder een ende het selfde Climaet/ daer onder dat gelegen zijn de Goudt en Silver-rijckste Landen van gansch America; daer-en-boven wordt bevonden/ dat d' Artz van de gebercghten van dat lant/door gaens zijn van een ende die selfde couleur/met die ghene/ dewelcke van de selve natuer in d' andere landen gevonden worden ende Gout

ende

ende Silver voortbrengen. Daer by komt noch/ dat het al-ghemeen gerucht ten allen tyden dat landt heeft uyt-gekreten voor het alder-goud-rijckste dat in gansch America te vinden is: daer van soo veele Spaengiaerden getuygenisse gheven nae de blijcken dewelcke zy luyden daer van hebben bekomen: ende so is selden een algemeen gerucht/ sonder yets van de waerheyt inne te hebben/ bevonden: oock soo en souden soo veele gaeuwe ende doortrapte Spaengiaerden, op bloote en ydele droomen/ so vele moeyten en kosten niet aen-gewent hebben/ sonder op voorgaende genoechsame blycken/ van de waerheyt van de saecke/ gegrondtvest te wesen. Doch dat haere aenslagen haer niet nae wensch of ten besten gesucccedeert en zijn/ daer van sijn sy selver d' oorsake: Eensdeels overmits hare groote ende noyt meer ghehoorde Tyrannije allenthalven in America ghepleeght/'t welcke haer heeft doen verliesen; het eenighste middel/ om tot haer voornemen te konnen geraken/ het welcke is de vrientschap der Indianen; sonder welckers toe-doen het onmogelycken is/in diergelycke saecken in die gewesten/ yets vruchtbaerlicks te verhandelen en uyt te wercken. Anderseels oock/ door haer quaet beleyt ende de directie van hare saken. Noch soo geeft de beste verseeckerthevdt van allen aen die saecke/ het Mynerael, voor eenigen tijt van die Kuste gehaelt/door eenige contractanten van Zeelant/ met den Heere en Ridder Balthazar Gerbier, Baron d' Oûilij, op des selfs aenwijsen/ ende volgens d' onderrechtinge by hem Baron gekregen/ door seeckeren Spaengiaert: waer van door verscheyden vele ende onderscheydelycke proeven zijn genomen:waer onder sijn geweest/ dewelcke gerendeert hebben uyt de hondert-en-twintig ponden myneraeel/vijf loot fijn gout/nevens twee loot silver:andere nae advenant/ wat meerder silvers/ d' andere weer wat meerder gouts: sulcks dat van dat voorseyde myneraeel/ gheene proeven en zijn genomen ofte daer in is gout ende silver ghevonden. Nochtans soo was dat selve myneraeel/niet dan van de bovenste ofte buytenste schorsse van de Myne: zijnde de Graevers

geen knye diepe inde grondt gheweest: gelijck ick dat/ selver/ hebbe verstaen uyt den mondt van eenen Hendrick Harmenssen, dewelcke aldaer ter plaetsen is mede gheweest/ voor Commandeur van de Soldaten. Noch soo en hadden die selve/ oock niet gegraven/ op de rechte plaetse/ soo haer-luyden by den Baron voornoemt: was aen-gewesen. So dat het buyten allen twijffel is/in dat Landt sullen metter tydt ontdeckt ende uyt-gevonden worden/ oneyndelycke schatten ende rijckdommen/ende dat alsoo wel als opt gevonden zijn gheweest in eenige plaetsen van het sonderlycke Gout ende Silver-rijck America. So wanneer maer die voorschreven Kuste/ eerst wel wort bevolckt: Soo sullen mede die Myneralen/ door den arbeyt ende neerstigheydt der menschen/ dewelcke die selve ende hare weerde recht kennen/ metter tijdt allenthalven op-gesocht/ ontdeckt ende ghenoegh uyt-ghevonden worden. Ende schoon genomen/dat in dat selve landt geene Goude/ Silvere/ nochte eenige andere Mynen te vinden en waeren/ nochte te vermoeden: dat uyttermaten/ heerlycke ende onverghelijckelycke Landt geeft van sich selven voordeelen genoegh/ door de pretieuse Vruchten ende Ghewassen dewelcke het voedt ende voortbrenght/ gelijck hier bevorens is geseyt/ ende hier nae noch breeder sal geseght worden/ welcke alle te saemen/ met rechte/ wel voor soo veele ende verscheyden Mynen konnen verstrecken ende gereeckent moghen worden.

Dit is dan alhier genoegh geseyt van het overweerdighe ende onvergelijckelycke Guajana ende des selven Ryckx ende Lants ghelegentheyt ende vruchtbaerheyt/ voor soo veele als noodigh ende dienstigh is om te konnen verstaen ende begrypen het gheseyde Onderscheyt tusschen Koude ende Warme Landen, in voegen ick dat selve nu vervolgens sal aenwijsen.

DAT

DAT XXII. CAPITTEL.

Van de Nootſakelijckheden dewelcke daer vereyſcht worden tot het bewoonen van *Guajana*, als ſijnde een Warm Landt.

HIer bevorens in het tweede Capittel/heb ick geſeydt hoe dat voornamentlyck/ Drie dingen maken een groot onderſcheyt tuſſchen Koude en Warme Landen: beſtaende die ſelve ten eerſten inde Nootſakelijckheden dewelcke daer vereyſcht worden om de landen te konnen bewoonen. Ten tweeden; in de nootſakelijckheden, dewelcke daer gerequireert worden, tot de Culture van beyde die landen. Ten derden; in de profyten, dewelcke die voorſeyde Landen wederſijds, door middel van hare vruchten wederom uytleveren. Van al dewelcke/ick dan hier voren/ achtervolgens heb gehandelt/en dat voor ſo veel aengaet Nieu-Nederlant, als zijnde een Kout Lant; waer benevens ick hebbe vertoont/welcke wel onder die vruchten/ in dat ſelve lant/aen den Inwoonderen ende Verbouweren de meeſte en verſekerſte profijten ſouden konnen geven. Oock ſoo hebbe ick mede vermaen ghedaen/ hoe datmen in een Landt / ende inſonderheyt het welcke eerſt bevolckt wort/ aldaer op wel te degen moet letten: datſe altemael niet een en het ſelfde werck onder handen nemen; Maer hoe dat verſcheydentheyt van werck/ verſcheydentheyt der Waren geeft/ het welcke dan weer den grootſten handel ende by ghevolge oock de meeſte profyten aen-brengt. Van 's gelijcken hoe dat men door middel van het eene veeltyts het andere werck kan en moet te hulpe komen ende daer door beneficeren; om alſoo te ſpoediger op de beene te geraken. Soo reſteerter als nu dat ick van 's gelycken alhier voorſtelle ende aenwijſe/van wat vermogen en weerde/daer en-tegen het Rijcke van Guajana is/ zijnde een Warm Landt, ende dat ick voorts die voorſeyde drie ſaecken in ghelycke ordre/als voren is geſchiet / vervolghe ende af handele. Op datmen daer uyt duydelick ſal konnen ſien ende bekennen het geſeyde onderſcheyt dat'er is / tuſſchen Koude ende Warme Landen.

In het vierde ende darthiende Capittel / en dan soo hebbe ick aen-gewesen hoe dat het rijcke van Guajana, ofte de Wilde-Kuste is ghelegen onder den Zonam Torridam ofte den heeten riem. Waer uyt te sien is/hoe dat het Climaet van die gansche landtstreecke geduerigh even warm is; gelijck dat van Peru, Brazyl, ende andere Landen van America als anderssins. Soo dat het selve Lant/ nimmermeer soodanigen koude onderworpen is/ dewelcke eenichsints aen de tijden van het Jaer aldaer eenighe merckelycke veranderinge soude konnen toe-brengen: Ick laet staen datse eenigen Winter soude konnen veroorsaken. Maer/ so is in dat selve Lant / overmits de geduerighe nae-by-heydt des Sons/ het Jaer een geduerigen / lieffelycken ende aengenamen Somer. Nochtans in soodanigen eenparigheyt des tijdts / sijn aldaer/ altijt teghenwoordigh / de Lente, ende dat voor soo veele als aen-belanght het bloeijen: den Somer voor soo veele als het groeijen ende rijpen aen-gaet; ende den Herfst voor soo veele den Oogst ende het genot der vruchten betreft. Dese drie onderscheydelicke tijden evenwel, als daer zijn de *Lente*, den *Somer* ende den *Herfst*; en heeftmen aldaer niet in even-gelijckmatigheyt der tijden van dese Koude Landen, met vermeerderinge ofte verminderinge van Koude ofte hette, maer altijdt seffens op eenen dagh, in even gelijckmatigheyt van soete Lucht en aengename warmte.

Soo dat daer geene dagen en zijn van het gheheele Jaer/ dewelcke niet en hebben haer Bloeijen, haer Groeijen, ende oock haren Oogst, sulcx dat elcker dagh heeft sijne Lente, sijnen Somer als oock sijnen Herfst: So dat alleenelycken den verdrietigen/ onvruchtbaren ende al-verteerenden Winter in dat Landt gansch onbekent is. Oock soo is dien geduerigen Somer aldaer soodanig getempert/ dat noch de hette des daegs, nochte de koelte des nachts, den inwoonderen van dat Lant / eenigh het alderminste verdriet ofte ongemack toe en brengt. Doch waer van ick hier nae / als mede van de eygentlycke oorsaken van 't selve/ in 't eynde van dit Tractaet besonderlyck sal spreecken; ende als nu

nu voort-gaen tot het eerste lit van het geseyde Onderscheyt van Koude ende Warme Landen: bestaende dat selve/inde Nootsaeckelijckheden, dewelcke daer vereyscht worden om *Guajana*, als zijnde een Warm Landt te konnen bewoonen.

Alsulcke Luyden dan / dewelcke haer nae dat lant sullen willen begheven om het selve te bewoonen; het zy dan een gheheel huys-gesinde ofte een mensch in 't particulier. Die selven moeten voor haer eerste onkosten betalen de transport-gelder: te weten voor Kost en Vracht een seecker tanto geven. Ende wijders dragen alle de onkosten hier nae gespecificeert.

Aldaer te lande gekomen zijnde/soo moeten die selve voor eerst voor-raet hebben om een half Jaer daer van te konnen leven/en dat voornamentlyck voor soo veele als aen belangt het Broodt, ofte de Farinha; want alle andere koock-spijse dewelcke de huyshoudinghe seer stijft / ende oock het Broot mesnageert/ als daer zijn Boonen, Fabesen, Milie of Maijes, Patattes, Pompoenen, Peen, Knollen, kan men aldaer sommige van dien inwendig ses weecken/ andere binnen drie maenden gheplant ende rijp hebben: Voorts alle Thuyn ende Moes-kruyden in korter tijt. Ende overmids den continuelen Somer so kan men aldaer evenstaeg voort planten / sulcx / datmen in weynig tijts volheyt kan hebben van alle lijftocht. Die selve vermeerdert noch dat geduerigh het geheele Jaer door de Bosschen selver en van selfs voortbrengen menichte van schoone vruchten seer goet ende bequaem om voor spyse te gebruycken / daer van de Indiaenen oock by kans alleene leven; want die selve bekommeren haer weynig met het planten ofte zaeyen / dan alleene voor so veele als aengaet de Farinha: Soo datmen aldaer te lande/oock selver in 't begin/ weynigh voor levens middelen behoeft uyt te geven. Daer benevens hebbende een Warre-nett/ Fuycke en Angel-roe/ ende een Roer met zijn toe-behooren: soo heeft men daghelicks volheyt van Visch ende Vleesch. Mede overmids den ghedurighen Somer daer te Lande/ soo heeft alle Vee/ sijne geduerige voort-teelinge/

waer

waer door het selve in korten tijt seer vermenichvuldicht: voornamentlyck het kleyne Vee / als Hoenderen, Kalckoenen, Enden, Gansen, Duyven, Verckens, Schapen ende Geyten; Sulcx dat de Hoenderen in 17. ende 18. daghen hare Eyeren uytbroeijen / ende nae datse een weecke ofte twee met de Kieckens hebben geloopen / terstont weder legghen / twintigh / dertigh ende meer Eyeren nae malkanderen / ende meest alle daghen een / waer nae sy haer dan wederomme terstont aen 't broeden begeven / ende so geduerigh voort. De Duyven, hebben alle maenden precijs jongen ende Eyers / ende dat Jaer in Jaer uyt / sonder rusten / ende soo doet alle ander Vee / nae advenant: De Verckens Bigghen tweemael des Jaers / jae wel vijfmael in twee Jaren. Het welcke in korten tijt een grooten overvloet van alles veroorsaeckt / en mede geene geringe profyten den menschen toe-brengt.

Ende naerdemael Guajana een Warm-Landt is / gansch gene verdrietige Koude onderworpen / maer daer het altijt Somert, soo kan men het geheele Jaer deur in een Linnen ofte licht Stoffen Kleetjen / aldaer gaen: waer mede men genoechsaem teghens de Koude van dat landt / als mede de hette der Sonne versien ende versorgt is.

Waer uyt blijckt / hoe licht ende gemackelick dat het is / voor alle soorte van menschen; ende voornamentlick voor arme en onvermogende luyden / dat selve lant te konnen bewoonen / by datmen de koude doet. Welck voordeel / omtrent de kleedinghe ende redinge der menschen / wel groot is / maer echter noch vele grooter omtrent het timmeren ende opbouwen van de Huysen / alsoo die selve niet anders en behoeven te wesen / als decksels ende beschutsels voor de Sonne ende den Regen: dewelcke soodanig in een dagh ses ofte acht en minder tijt konnen werden toe-bereydet ende gerichtet / ende dat bequaem ende groot ghenoegh / om oock selver al een groot Huys ghesinde daer in met ghemack te konnen logeren: Want goet ende schoon Hout is aldaer te lande in allen overvloet; ende een weynigh middelbaere stijlen ende

Balc-

kens zijn haest ghehouwen ende verveerdicht / oock over-eynde geset / ter zijden met pallissaden bekleedt / en boven op de sparren met pindoves gedeckt / 't selve geeft een veel cierlijcker aensien en dichter deckinge / als wel hier te lande stroy ofte rietdack doet / en soo is dit dack over al ende ten allen tijden inde Bosschen genoeg te bekomen. Ende soo haest kan een onvermoghendt Man ende huys-gesinde aldaer onder het dack ende aen een redelijck goet huys geraken. De fortuyn nu met'er tijt beter wordende / so kan die selve mede nae weynigh Jaren / met gemack ende sonder eenige merckelijcke onkosten te doen / een cierlijck ende aensienlick huys timmeren; aenghesien aldaer te lande geen stof om goede steenen te backen ende Kalck te branden en ontbreeckt / maer allenthalven te bekomen is.

Tot het Bouwen van alsulcke Somer-huysen / soo heeftmen aldaer geene werck-meesters veele van doen / maer kan men dat selve alles met een Slave ofte twee lichtelijcken verrichten ende beschicken. Stallen ofte Schuyren voor Paerden en Koe-Beesten en zijn daer gansch niet van nooden: ende dat ten aensien dat het selve Vee aldaer te lande / het gansche Jaer door / overmidts den gestadigen Somer in het gras gaet. Een Packhuys alleenelijck om de schoon ghemaeckte Vruchten ende Waeren ('t welcke meesten tijt buyten in 't veldt geschiet) kan op de selfde maniere haest ende sonder verlet verveerdicht worden.

Noch soo en zijn selver de Koeijen ofte Paerden in 't beginsel aldaer mede soo nootsakelijcken niet voor de huys-houdinghe ende den landt-bou; gemerckt daer vele vruchten zijn dewelcke het geheele Jaer door die plaetse konnen vervullen / ende maken dat het Suyvel daer te lande soo noodigh niet en is / als het wel in de Koude Landen doet: te meer men aldaer aen gheen Knechten of Maegden onderhout en behoeft te geven / welckers plaetsen en dienst de Slaeven vervullen en waer-nemen: dewelcke oock omtrent den lant-bou het werck verrichten / het geene men inde Koude Landen met den Paerden moet doen: gelijck dat selve hier

ve hier nae op sijn plaetse breeder sal aen-gewesen worden. Soo dat die twee kostelycke saecken voor den onvermoghenden / aldaer te Lande / in het begin konnen gemist worden / het welcke voor alsulcke Luyden een groot behulp is.

Het gheene nu meer van nooden is / om de Huysen in Koude Landen, te konnen bewoonen / ende dat voornamentlick in den Kouden Winter / ende 't welcke dient tot stofferinghe van de selve/gelijck daer zijn warme bedde-steden/ bedden/ deeckens ende laeckens als anderssins/ dat selve is in een Warm Landt mede niet soo nootsaeckelijck/maer kan seer wel gemist worden:want een Hamack ofte hangh-bedde sijnde een redelijck breet en langachtig Net van Cattoen ofte Basten van Boomen cierelycken gebreyt / en aen twee stylen ofte paelen vast ghebonden / vervult dat alles/ ende soo is het selve een seer bequaeme bedde-stede / en t' evens een seer goedt ende ghemackelyck bedde/sonder dat daer toe yets meer vereyscht wort ofte van nooden is: ende voorts een Ketel en Pot/met een Schotel of twee / is huys-raets ghenoech/ ende soo kan sich een huys-gesinde/in voegen als geseyt is/daer mede in dat Lant/fatsoenelycken behelpen/tot dat zijn spoet beter wort Ende soo is dit het alles dat een onvermoghendt huysghesinde van nooden heeft om een Warm Landt te konnen bewoonen: Ende voorwaer/ in dese ende andere Landen/gaet met de winsten van een arbeydts-man/ambachts-man/winckelier ende van die soorte meer oock selver van een middel-matigh rentenier de huys-huer/vuyr en ligt henen strijcken: het welck men alles inde Warme Landen so licht en als voor niet kan hebben.

DAT XXIIJ. CAPITTEL.

Van de Nootsaeckelijckheden dewelcke daer vereyscht worden tot de Culture of den Lant-bou van *Guajana*, sijnde een *Warm Landt*.

NAe dat verhaelt zijn de Nootsaeckelijckheden, dewelcke daer vereyscht worden om Guajana te konnen bewoonen; soo sal

ick

ick voort-gaen ende wijsen aen die gene/dewelcke daer gerequireert worden tot de Culture ofte den Lant-bou van dat selve lant.

Hier boven dan in het seste Capittel is vertoont/ hoe dat tot d'Ordinaris Culture der Landen veler-hande saecken in 't ghemeen van nooden zijn: maer hoe dat 'er noch enghelijck meer vereyscht worden/ om alsulcke Landen/ dewelcke als noch Wilt en Woest leggen/ overtrocken met dicke Boscagien van swaer-hout/ heggen en struelen, tot bequame Culture te brengen: waer toe inden beginne een meer dan dubbelden arbeydt van nooden is/ dewelcke dat selve werck oock seer kostelyck maeckt. Dit selve heeft Guajana voor een gedeelte met Nieu-Nederlant gemeen: te weten/ voor soo veele als aengaet het af kappen der Bosschen/ Haegen en Struellen: maer soo heeft dat selve landt daer benevens geensins van nooden het uytroden der stobben en wortelen daer aen wel den meesten arbeyt vast is: aengesien het in die landen niet nootsaeckelyck en is den Ploeg te ghebruycken; dewijle het Aerdtrijck aldaer met Houwelen door de Slaeven tusschen de Stobben door wort om-ghehackt/ zijnde dat selve ghenoech voor de vruchten van dat landt: soo datmen den tijdt/ dewelcke men anderssins van nooden heeft tot het uyt-roeijen der stobben ende wortelen/ het welcke insonderheyt een langsaem en swaer werck maeckt/ daer te lande gheheel kan besteden in het af-kappen der boomen: ende op die maniere kan men alsoo wel tweemael soo veele wercks beschicken met het schoon maecken ende het verveerdigen der Landerijen/ dan men doen kan omtrent die ghene alwaer men tot den verbou der vruchten den ploegh nootsakelycken van nooden heeft: want de Stobben of Wortelen zijn den verbou der vruchten van die landen geensins schadelijck ofte hinderlyck/ gelijck sulcks terstont gheseydt sal worden.

Oock soo kan alle het Landt/ dat men alsoo schoon maeckt/ geheel ende al gebruyckt worden tot den verbou van profytelijcke vruchten: sonder datmen van nooden heeft een ghedeelte van

't selve tot Wey of Hoylant te moeten laten leggen / en dat overmits den gheduerigen Somer aldaer te lande veroorsaeckt dat het Vee het geheele Jaer door in het velt ter weyden gaet; sonder dat men 't selve t' eeniger tijt behoeft op te stallen/ gelijck men in Koude Landen des Winters ghenootsaeckt is te moeten doen/ daeromme men oock voor die selve geen Hoy en behoeft te winnen: Soo dat men alle dien tijt mede vorderen ende uptwinnen kan / met andere Landen vervolgens als geseydt is toe te bereyden: want aldaer te lande so zijn Campinhes ghenoegh; zijnde Landerijen sonder Boskagien ende bequame Weyden voor het Vee / en soo dragen mede de Bosschen selver allenthalven Gras in overvloet tot genoechsaem onderhout der Beesten.

Om nu die Landerijen in Guajana tot hare Culture te brengen / daer toe zijn principalick van nooden / dese ghereetschappen: als namentlijck Axen, Bijlen, Houwelen, ofte Enschoides, Kapmessen, Schoppen ofte Farre de Coves, zijnde redelycke breede gekromde Schoppen/ daer mede men d' Aerde/ door de Houwelen los ghemaeckt/op hoopen haelt/ het welcke voornamentlyck wort gedaen omtrent het planten van de Manives, daer aen dat de Maniocken wassen/ waer van de Farinha wort gemaeckt: zijnde het Broot 't welcke daer te lande by den ghemeenen man gebruyckt wort.

Gelijck dan Guajana ende de Warme Landen een groot voordeel hebben boven Nieu-Nederlant, ende andere Koude Landen omtrent het schoon-maken en 't bereyden der Landerijen tot de Culture, so hebben die selve oock geen geringh voordeel/ wegens de gemackelyckheyt en de lichtveerdigheydt van de Culture selver ende al het gene dat daer aen dependeert: want den toe-stel tot dien Lantbou en is nergens nae soo groot ende kostelyck als die van Nieu-Nederlandt doet: gemerckt aldaer in het beginsel geene Paerden van doen en zijn voor den Ploegh om het lant en de Ackeren te bouwen; maer dat alles wort ghedaen door Slaeven/met Houwelen/ het welcke oock geheel rasch en gheswinde

voort-

gaet / ende dien volgens soo en is daer oock niet van nooden / al/ wat anderssins tot alsulcken lantbou nootsaeckelyck vereyscht wort. Ende naedemael daer verscheyden vruchten worden ver-bout/ so heeft oock een yeder vrucht/haer besondere maniere van het lant toe te bereyden / nochtans alles door de voor-verhaelde materialen: Want om de Manives te planten soo wort het aerdrijck langhs ende tusschen de stobben deur/ by de Slaeven/ wel diepe op gehackt/ ende soo voorts by de selve ofte wel by andere de los ghemaeckte Aerde op ronde hoopen/ omtrent een voet ofte anderhalf hoog en omtrent soo breet op de Kruyn/op-gehaelt/en soo hoop aen hoop gemaeckt zijnde/ en dat dickwils tot het ghetal van 20 à 30. duysent toe/na gelegentheyt dat men Slaeven heeft; op een yeder van welcke hoopen/ alsdan/ drie à vier stockjens van de lengte van een hant worden gesteecken/ de helft van de selve stocrkens in de gront / d' andere helft boven d' aerde blyvende uyt-steecken. Dese stocrkens schieten uyt een sap of vochtigheydt soo wit als soete-melck: welcke het zaedt is daer aen de Maniocquen ofte Farinha-wortelen in de Aerde groeijen / in ghelijckenisse van wortelen/ghelijck het oock inder daedt zijn/ doch sommige wel van de dickte van een mans dije/ oock minder/ ende dat/ na het aerdtrijck goet ende vett is: ende daer van so wort de Farinha ofte het Broot aldaer te Lande gemaeckt: ende vier/ vijf/ ses à seven ende oock wel meer van diergelijcke hoopen/ nae dat het landt vet is / leveren ordinaris uyt een Alqueer Farinha zijnde een mate van twee-en-twintigh Kannen Hollants. Boven d' aerde nu soo schieten die selve geplante stocrkens ofte botten uyt een lang ende dick hayr / ten naesten by van ghedaente als alhier te lande is het hayr van het Willighen-Hout,doch anders van bladt: dit selve wordt alsoo tweemael des Jaers gheplant/ ende is in 9. à 10. maenden rype / ende den wortel op-ghetrocken zijnde/ soo wort dat Hout/als voren is geseyt altijts weder aen sulcke stocrkens gesneden ende boven op alsulcke hopen gesteecken: zynde dat selve Hout het eygentlycke zaedt van die

vrucht: het moet alsoo negen / thien elf en twaelf maenden blyven wasschen eer het getrocken wort / ende hoe langer hoe beter: doch in tijt van noot/kan men 't selfde wel op de 6. à 7. maenden trecken/ doch niet met soo vele profijts/ want hoe dat het langer staet/hoe het dicker wascht ende dien volghens hoe dat het meerder quantiteyt van Farinha ofte Meel uyt levert.

Tusschen die voorseyde Coves nu ofte Farinha hoopen in/worden t' seffens de Milie, of Maijes, oock Bonen, Fabesen ende Pompoenen geplant / sonder dat het selve aen die vrucht in 't groeijen eenige schade of hindernisse toe-brengt. De Milie wort inwendig in drie maenden rijp / en alsdan getrocken: de Turcksche-boonen in ses weecken en d' andere vruchten nae advenant.

Wanneer nu also het Broot-koren op die maniere in d' aerde is gebracht/so gaet een yegelick voort met het lant verder schoon te maken ende te verveerdighen tot den anderen Lantbou / 't zy dan om Suycker-riet, Indigo, Cattoenen of Toeback te planten/ nae dat een yeder van macht ofte middelen is / soo neemt hy tot den eersten verbou oock soodanige vruchten onder-handen/daer van hem den toestel niet te beswaerlyck en valt.

Met het planten van het Suycker-riet gaet het mede aldus toe: 't selve riedt wordt aen stucken gesneden omtrent de langhte van een halfelle / en het aerdtryck daer toe in voren opgehackt / so worden die stucken daer in geleyt/schietende t' ellekens d'eynden een weynigh verby malkanderen/ende wort als dan de aerde daer over wederomme toe-gedeckt: het selve heeft voorts niet meer van nooden dan dat men het lant van tijdt tot tijdt schoon hout van gras ende onkruyt: 't selve Suycker-riedt is alle Jaer ryp / noch en behoeft niet alle Jaren op het nieuwe gheplant te worden; maer eens geplant zijnde / soo wort het Jaerlicks afgesneden ende loopt dan van selver wederomme uyt/ende na dat het lant goet is/ kan het ten alderminsten 40. à 50. ja dickmaels 70. à 80. Jaren ende meer genooten worden. Dese eygenschap heeft het Suycker-riedt mede by sich selven / dat het zijn eyghen

Mest mede brengt/ want als het gesneden wort / soo streoptmen de bladeren ofte het loof af ende stropt dat selve over de gront/ het welcke een sonderlinge vettighept by hem heeft/ ende dient-halven een goede mestinge voor de Riedt-velden geeft. Sulcks dat oock wel de gronden / dewelcke door den Toeback ende andere vettighept roovende vruchten upt-gemergelt zijn/ met Suycker-riedt worden beplant / om daer door tot haer verhael te komen/ ende wederomme verbetert te worden : daer van men vele exempelen siet inde Caribische Eylanden / hebbende d' ervarentheyt sulcks aen die Luyden geleert / hoe dat háre landerijen aldaer/ door het Toeback planten/ schrael ende mager geworden zijnde/ teghenwoordigh door het beplanten met het Suycker-riet wederomme gemest worden.

De Cattoenen hebben de minste moeyten in / omtrent haere plantinge ; want de Campinhes ofte Hooge-landen sijnde sonder geboomte/en inder daet wel magere ende sandige landen/die selve zijn bequaem voor de Cattoenen, willende den Cattoen-boom in sandighe landen wel groeijen : soo dat tot den verbou van die profytelicke vrucht / seer weynigh arbeyts van nooden is ; dewelcke nochtans een groot en versekert profyt toe-brenght aen alle die genen dewelcke haer werck daer te dege van maken: jae die selve is een van de profytabelste vruchten en ghemackelickst om te winnen/ dewelcke luyden van kleyne macht in weynigh tijds/ redelick op de beene kan helpen ende vermogende maken : want omtrent dat gansche werck sijn weynigh onkosten vast/ en hoe een Vader des huysghesins in die landen meerder kinderen heeft/en hem geheel tot dat werck wil begeven/hoe hy geluckiger is; ende het geene alhier te lande voor de Ouders een belastinge is/ dat selve is aldaer een gerijf/ ende grooten zegen : ghelijck ick hier nae de redenen daer van sal by-brengen.

So heeft mede den Indigo en Toebak haer bysonderen aert van planten en regeren / doch alles op de selve manier/ sonder dat er den ploeg met sijn toe-stel van noden is : maer dat alleene over-

mids de commoditeyt van de Slaven/dewelcke men in de Warme Landen sonder beswaernisse kan hebben / welckers arbeydt alleene/de nootsaeckelyckheyt van 't andere beneemt/ sonder dewelcke het oock even beswaerlycken voor den Bou-luyden soude vallen.

De stobben nu / daer van hier voren is gemelt / in een Jaer of twee vermolssemt ende vergaen zijnde / worden alsdan seer licht uyt-ghetrocken / ende de plaetse voorts met het in-planten van vruchten vervult / ende het landt alsoo sonder versuym van tijdt van selfs geheel klaer geworden zijnde/ so kan men alsdan oock seer wel den Ploegh in 't selve gebruycken.

Uyt alle dit voorseyde kan dan genoegh bekent ende af-genomen werden/hoe licht dat het is/ de Warme Landen tot hare culture te konnen bequaemen / ende wat al moeyten daer aen vast is/ omtrent die van de Koude Landen, ende dat meest ten aensien dat den Ploegh daer alles moet verveerdighen/ sonder dewelcke dien Land-bou seer manck gaet / en hoe een lanckſamen werck dat selve is / voor soo vele als aen-belangt d' eerste toe-bereydinge der Landerijen op dat den Ploegh daer door gaen mach / is licht af te meten.

Even ghelijck als daer nu menschen van nooden zijn tot het schoon-maecken der Wilde ende Woeste-Landen, in Nieu-Nederlant, soo sijn daer mede tot het selfde werck nootsaeckelycken menschen van doen / in Guajana: maer tusschen die selve en haren arbeyt is alsulcken grooten onderscheyt/ als 'er selver is tusschen haer-luyder beyde uyterlyck wesen ofte gedaente/als sijnde d' eene wit ende d' andere swart. Want die Swarten of Slaven konnen inde Warme Landen tweemael soo veele lands ende meer tot de Culture van die lant-vruchten verveerdigen dan gehuerde blancke knechten in Nieu-Nederlandt doen: en dat eensdeels/overmids die selve stercker ende arbeytsamer van naturen zijn/ dan de blancke knechten: anderſ deels/ om dat / gelyck geseyt is/ de Warme Landen nergens nae soo vele schoon makens

ende

ende suyverens van nooden hebben / terwijle men aldaer den Ploegh niet en behoeft te gebruycken/ ende dat / soo ten opsichte van den aerd van die vruchten/als ten opsichte van de gelegentheyt van de Slaven selver/ dewelcke alles doen wat inde Koude Landen den Ploegh ende de Paerden moeten verrichten. Ende boven dat noch/soo maeckt dit wel het grootste onderschept tusschen Knechten en Slaven; te weten/dat de Knechten inde Koude Landen ende voornamentlick in die gene/dewelcke de regeeringe van dese Vrije Republijck onderdanigh zijn / alwaer alle Christen menschen even vry zijn/ en by de welcke gansch geene schaduwe van dienstbaerheydt / oock niet tot een gelimiteerden tijdt van weynigh Jaren toe/ bekent/ veel min in 't gebruyck is: gelijck sulcks wel gedaen en getolereert wort / onder d' Engelschen ende Franschen in die Landen / dewelcke sy besitten in America, alle voor groote dach-loonen moeten worden gehuert / dewelcke men noch daer en boven kost en kleederen moet verschaffen. Het welcke voor een yeder van die selve des Jaers al een goede ende groote somma van gelt komt te bedragen/ tot grooten laste van de Heeren ende Meesteren / dewelcke alsoo met de grootste ende meeste profyten henen gaen: ende dat meer is 't ghene noch alle Jaren moet gecontinueert ende dickmaels vergrootet worden/ soo by aldien men sich gansch en gaer niet en wil verleghen vinden; ende moet alsoo den Meester veeltyts hem voeghen nae den wille van zijne Knechten / in-gevalle hy daer van noch maer redlycker wijse/ wille van wil hebben.

In tegendeel/so worden inde Warme Landen de Slaven voor eenen civilen prijs erffelick gekocht ende in eygendom beseten so lange als die selve leven / ende al het gene dat door haer wort gewonnen/oock selver van haer voort-geteelt/ te weten van de slavinnen/ nae Keyserlicke Rechten / dat selve alles is ghewin ende behoort den Heere ofte Patroon toe. Sonder dat men aen die selve meer dan d' eerste drie à vier maenden de kost behoeft te verschaffen / ick laet staen / dat men aen die selve des Jaers eenigh

loon behoeft uyt te reycken. Aen de selve dan / soo geeft den Patroon eenen dagh vry inde weeck / in de welcke sy rijckelycken hare kost voor d' andere daghen konnen beschaeren: ende soo byaldien de noodigheyt van den arbeydt omtrent haer onder-handen hebbende werck / de vryjigheyt van eenen dagh inde weeck / te geven / niet toe en liet / soo kan evenwel den Patroon of Meester die selve seer licht onderhouden op weynigh kosten. Ende genomen nu / dat in Nieu-Nederlandt een knecht des Jaers / soo met loon / kost ende kleederen konde onderhouden worden voor hondert-en-vijftigh guldens / 't welcke niet moghelycken en is / soo kan men in Guajana voor dat selve gelt ende minder een slave koopen in eygendom: ende so vele als men van die selve koopt voor contant geldt / soo vele kan men daer by noch bekomen op credijt / volgens de goede conditien / so by d' Ed. Heeren Regenten van de Steden Middelburgh, Ter-Veere ende Vlissingen worden gepresenteert en oock gepresteert aen die van haer Ed. Colonije, op de Revieren van Paurooma ende Maruga, in Guajana.

Boven dat nu de Culture van dat selve landt vele lichter ende vaerdiger valt / als die van Nieu-Nederlant, en alle andere aengeroerde voordeelen / dewelcke daer meer aen vast sijn: Soo hebben de luyden aldaer te Lande noch mede dat groote voordeel van de verscheydentheyt der vruchten ende gewassen, waer door alsulcke luyden / dewelcke van weynigh vermogen zijn / in d' eerste beginselen aldaer te Lande / soodanige vruchten konnen verbouwen / tot dewelcke geen groote ofte kostelycken toestel / so van instrumenten als werck-tuygh van nooden en is / om die selve te konnen winnen ende toe-bereyden / en daer uyt nochtans goede winsten ende profijten konnen ghetrocken worden: als daer zijn de Farinha, het Maijes, Cattoenen, Indigo, en Toeback, als andersins. Waer nae sy allengskens en van tijdt tot tijdt konnen voort-gaen met het planten van het Suycker-riet, ende ondertusschen mede onder de hant het Hout verveerdigen / 't welck nodig is tot het oprechten van de Mole / en hebbende alsoo in een Jaer

drie

drie ofte vier Landt genoegh met Riet beplant/ so sal het alsdan/ alsulcke noyt manqueren aen Luyden van middelen/ dewelcke haer verschot sullen doen/ van alle het gene/ dat sy van nooden sullen moghen hebben/ soo tot den in-koop van het Yserwerck/ als de Coperen/ Ketels/ ende alle de rest ghehoorende tot het voltrecken van soo een voor-treffelycken ende heerlycken werck/ en dat teghens een redelycken interesse/ verwachtende die selve hare betalinghe/ wederomme uyt de eerste Saffren, dat is uyt den eersten Oogst: Want alle die gene dewelcke een goede quantiteyt van goedt ende bequaem Landt hebben/ ende dat selve wel beplant met Vruchten/ die selve hebben onder-pandt genoegh; ende wie dat heeft/ die selve vindt altijt credyt/ om soodaenigh verschot van penninghen/ te konnen erlanghen ende machtigh worden/ om een goet werck ende dat wel begonnen is/ volkomen in effecte ende wesen te brengen.

Want tot het rechten ende op-stellen van een Suycker-molen behoort al vry een goedt ende groot Capitael/ soo by aldien men alles wel ende na den eysch wil verveerdigen. Doch soo konnen die selve wel mede in 't begin kleyn begonnen/ ende allengskens van Jaer tot Jaer vergrootet ende verbetert worden. Oock soo konnen twee drie à vier te samen spannen/ ende het geene dat eenen alleene niet en vermach/ konnen zy te saemen doen: Veele handen maecken een licht werck.

Op dese maniere dan/ soo worden de Landerijen van Guajana, tot hare Culture ghebracht: waer by het niet ondienstigh sal zijn/ een weynigh mede te verhalen/ hoe dat de Vruchten/ soo in dat selve Landt ghewonnen ende verbout worden/ in haeren Oogst moeten toe-bereydt ende ghehandelt worden/ en wat daer toe eygentlick al van nooden is: Op dat men soo wel de maniere van die te verveerdighen als van die te verbouwen/ hier uyt moge leeren bekennen ende verstaen/ ende wat daer van doen is/ om beyde wel te konnen doen.

Tot het maecken ende bereyden van de Farinha, is dan voor

 eerst/

eerst/ van doen een groot ende breedt radt/ om-slagen met Koper ofte wel dubbeldt Blick, ende dat selve al-vooren over al door-slagen met gaeten/ sulcks dat de scherpe zijde van buyten rondtom dat Radt komt/ op de maniere van een Raspe. De Manniocques nu/ zijnde de wortelen daer van de Farinha gemaeckt wordt/ nu op-getrocken/ af-gewasschen ende de swarte korste buyten afgeschrapt/ soo worden die selve alsdan van buyten tegens dat selvige beslagen Radt aen-gehouden/ ende door de geswintheyt van het omme-draeijen op die scherpe pickelen/ geheel gebroken ende kleyn gemaeckt/ gelijck men Mireer-wortelen ofte yets anders kleyn raspet/ het welcke onder het Radt in een Back valt; ende een goede quantiteyt alsoo kleyn gemaeckt zijnde/ soo wort het selve in een Persse wel te degen uyt-gheperst/ (overmids het nat van de meeste part van die Wortelen seer vergiftigh is/ hoe-wel-der oock sommig slagh van die selve gevonden wort/ dat gansch geen fenijn by hem en heeft/ ende soo is de Farinha oock niet soo goedt/ nochte duersaem/ de welcke van de Wortelen sonder vergiftigh sap ghemaeckt wordt/ dan wel dese andere met fenijn gemengt) soo wort het op een groote Coperen ofte Aerden Panne/ door 't onderstoocken van vuyr op sijn pas ghedrooght: Dese Farinha nu/ versch gegeten/ knerst inden mont ende is alsoo soet als geraspt Witte-broodt. Daer worden oock van 't selve verscheyden slagh van Koecken gemaeckt/ seer goet ende smaeckelyck/ de welcke ghelijck oock de Farinha Jaer ende dagh en langer des noot zijnde goet en frisch konnen bewaert worden. Dese Maniocques worden wel mede in het versche Water gheleydt om het vergiftigh sap daer uyt te doen trecken/ ende als dan soo gheheel inde Lucht ende de Sonne gedrooght/ als wanneer zy mede lange konnen goet blyven; ende t' elckens als men die van doen heeft soo worden die selve seer fijn tot Meel in een Mortier ghestampt/ ende van dat Meel wort Mingau ofte Pap ghekoockt in Water/ Melck ofte ander nat/ ende daer wat Suycker by ghedaen/ is die seer gesont/ voedsaem ende smakelyck/ Jae also goet als

als alhier te Lande eenighe Bloem-pap: Ende dit is het alles 't welcke tot het bereyden van de Farinha van nooden is.

De Milie getrocken zijnde/ ende wel gedrooght/ soo wordt die selve maer met de handen uyt-gewreven. Bonen, Fabesen en diergelijcke vruchten worden gehandelt als hier te Lande; De Patattes, daer van wert het loof/ maer in een Kuyle geleght/ ende te midde-wege d' aerde daer weder over toe-ghedaen/ blyvende de eynden beyder-zijds uyt-steecken/ brengt alsoo die vrucht voort onder d' aerde gelijck Knollen ofte Wortelen, dewelcke soo delicaet ende voetsaem is: ende heeft anders geen bereydinghe van doen/ dan het op-trecken.

De Cattoen-boomen zijnde op-ghewasschen tot omtrent een mans langhte/ soo worden die selve boven de kruyn af-ghesneden/ als wanneer zy haer des te breeder uyt-spreijen in Tacken ende des te overvloediger vruchten draegen: oock so wordt daer door aen die selve alle moeijelickheydt benomen omtrent het afplucken van de knoppen daer den Cattoen in groeyt: want soo gekort zijnde konnen gemackelyck op den gront staende af-gepluckt worden/ daer zy te hooghe ghewassen zijnde/ omtrent het selve vele ongemackelyckheyt souden veroorsaken: dewijle den Boom dunne ende de Tacken seer fijn sijn/ dewelcke geen klimmen en konnen verdragen: die Boomen worden t' ellekens van een kerxeltje gheplant/ twee-mael des Jaers/ ende hebben alle ses maenden haer Cattoen rype. Om nu de Cattoene knoppen af-gepluckt zijnde/ schoon te maken/ daer toe is van nooden een Molentjen/ dat met een groot radt met een voet-treede/ wort om gedreven/ zijnde van binnen met twee instrumentjes dewelcke die selve knoppen breecken ende de vuyligheyt daer buyten doet blyven/ ende de Cattoenen schoon aen d'andere zyde uytkomen: met welck werck kleyne kinderen van ses à seven Jaren ryckelycken haren kost dagelycks konnen winnen; Jae meerder verdienen als alhier te Lande menigh arbeydts-man met swaeren arbeydt niet en kan doen: want die selve konnen also des daegs/

al eenighe ponden/ suyveren ende schoon maecken.

Tot het maecken van den Indigo zijn van nooden steenen ofte houten-backen/daer in den Indigo, vol water sijnde/ wordt ghe-worpen om te rotten en den slijm zijnde de vettigheydt van die selve te gronde sinckt: daer sy haer als een pap vergadert/ dat water wort met polssen eerst wel geklopt/ende gesoncken zijnde/ 't water af-getapt; den Indigo in sackjes gedaen en inde Sonne gedroogt ende daer nae in Kasjes ofte Vaten ghepackt/in 't ma-ken ofte kloppen van den Indigo dient seer nauwe toe-ghesien dat die selve niet en wort overslagen/soude andersins niet willen strijcken/nochte eenige neerslagh van substantie doen / maer al-les vergeefs sijn/daer over de Meesters die het werck onder han-den nemen /hare correcte proeven hebben ende weten moeten.

Tot het maecken van den Taback is insonderheydt van noo-den een goet Spinner / dewelcke met eenen het op-sicht heeft op het droogen der selve ende het verveerdigen of toe-bereyden van de Sausse noodigh tot het spinnen.

Omtrent het maecken van de Suyckeren vallen wel de meeste ende de swaerste onkosten/ want aen dat werck een groote moei-jelickheyt vast is/het welcke wel alleene een bysonderlick Trac-taetjen van nooden hadde/ om alles pertinent ende nae vereysch van dat treffelycke werck te vertoonen:het welcke alhier te lang soude vallen. Doch dit alles en beswaert het werck in sijne eerste beginselen omtrent den verbou ofte de Culture geensins: en wie maer so verre is gekomen dat hy vruchten heeft verbout/ dewel-ke kostelyck zijn/ende over al even-willigh vande handt willen/ die selve heeft al-bereets sijnen noot overwonnen: want dewelc-ke hier te Lande op sijn eyghen Landt Koren ghenoegh verbout heeft/ die selve sal licht raedt vinden om het te laeten maelen/ en-de soo hy geen eygen Mole en heeft dat hy het dan brenge op een andre: ende die Vlas ghenoegh heeft kan licht het spinnen ende Weven betalen.

Dit is het dan voornamentlyck dat daer van nooden is/ tot

de

de Culture ofte den Lant-bou van Guajana, als mede tot het bereyden der vruchten / soo in die Landen verbout ende ghewonnen worden: waer uyt ghenoechsaem blijckt / met hoe een gheringhs een verlegen huys-ghesinde sich in dat selve Landt / niet alleene wel kan erneren / maer oock des Jaers noch tamelycke overwinsten doen / ghelijck ick dat selve hier nae op sijn plaetse klaerder sal aenwijsen.

DAT XXIV. CAPITTEL.

Onderrichtinge aen de onkondige menschen, nopende den dienst ofte de dienstbaerheyt, der Slaven inde Warme Landen.

By dese gelegentheydt / dat ick hebbe ghesproken van de Slaven / welckers dienst in Guajana ende allenthalven inde Warme Landen soo nootsaeckelycken is / ende sulcke groote profyten den Meesteren toe-brenget / vinde ick het geraden / alhier in't korte aen de onkondige menschen / een nae-richtinge te geven / wegens der selver meer-maels geseyde dienstbaerheyt / ghelijck die selve in die geseyde Landen in't gebruyck is; ghemerckt dat vele naeu-gesette ofte veel eer neus-wyse Luyden het daer voor houden / dat het is een harde ende den Christenen ongeoorlofde sake / als stryende met ende tegens de Christenheyt, Menschen tot Slaven te gebruycken: waer op dient tot antwoorde in voldoeninge van alsulcke menschen: Voor eerst dat het gebruyck der Slaven in't Oude Testament, was toe-gelaten.

Ten tweeden: dat het in't Nieuwe Testament niet verboden is.

Ten derden: dat het inde Keyserlicke wetten is gepermitteert:

Waer uyt ick besluyte dat het een saecke is / dewelcke geoorloft is / ende dienthalven in haer selven geensins soodanigh quaet / dat men die selve niet en soude mogen daer het den noodt vereyscht / in-volghen / ende dat gantschelyck sonder beswaernisse van sijn ghemoet. Jae dat meer is / soo achte ick het in teghendeel een seer goedt werck te zijn : want soo wanneer die

die menschen in verscheyden quartieren ende plaetsen van Africa gehandelt worden / ende alder-eerst onder den Christenen komen te verkeeren / soo zijn die selve alsdan in haer eerste aensien / ende dat omtrent haer leven / manieren / handel en wandel / meer den plompsten / onredelickſten en botsten beesten / dan eenighe redelycke menschen gelijckende / anders dan van gedaente. Over-sulcks de sprake ende de gedaente wijsen aen / dat het menschen zijn: maer haren vervloeckten duyvels dienst: (want sy meest alle door de banck den duyvel offerhande doen /) hare Barbarische wreede en Beestelycke manieren / maecken dat sy eerder den beesten dan menschen gelyck zijn. Soo dat die selve eenigen tijt met den Christenen omghegaen hebbende / daer door ten eersten / van beesten tot menschen / ende van menschen metter tijdt tot Christenen gemaeckt worden: ende alsoo uyt het gewelt / ende de dienstbaerheyt des duyvels getrocken worden van de macht des Satans tot Godt over-gebracht / ende van dienstbare Slaven des duyvels vry-gemaeckte knechten Christi: ofte nu die selve voor die ontfangene geestelycke weldaedt en vrymaeckinghe nae den lichame dienstbaer worden / des hebben sy haer veele eerder te verheugen dan te beklagen. Soo is oock der selver dienstbaerheyt geensins soodanighe onverdraghelycke slavernye / als wel die is van de Christenen, dewelcke onder den Turck ofte andere Heydensche volckeren gevangen sijnde / by die selve in harde slavernije gehouden worden; maer zy is veele eerder te vergheltjcken / by de dienstbaerheydt sommiger lyf-eyghene Boeren / in Duytschlant / Polen / ende andere gewesten: Ja daer zyn in vele nae-buyrige Landen / Boeren en Boere-knechten / dewelcke haren dagelykschen arbeyt (en dat sonder oyt vele meerder voordeel te doen / dan het sobere kostje daer uyt te hebben) vele swaerder ende lastiger valt / als den slaven haren arbeydt in de Warme Landen doet: altijts zy en behoeven noyt te arbeyden / in Hagel, Sneeu, ende Koude; maer dat geschiedt by haer / altijt onder een Warme, Gesonde en Getemperde-Lucht. Sy leven t' eenemael

buyten

buyten sorge ende zijn veele vetter ende gladder/ende eeten al vry wat beter als vele Boeren / oock wel Jonckeren / in sommighe Europæische landen niet en doen: dewelcke/ indien sy altemets maer sulcke Confitueren op hare Tafelen kregen als d' ordinaris vruchten van de Bosschen in die Landen zijn/ ende 't welcke een dagelyckschе spijse der slaven is/ sy souden alsdan wel meenen/dat haer tafelen / t' ellekens als haer dat ghebeurden / op de maniere der Prinçen gestoffeert waren geweest / Ja dat sy selver met Anthonius aen de Tafel van de leckere Cleopatra hadden gebancketteert.

Hoe bot en dom dat oock die menschen in het eerste zijn/ nochtans zy hebben een goet verstandt/ende soo haest dat selve maer begint geoeffent te werden/soo begint het allenghskens te blincken als een Yser dat den roest wort afgeslepen/ ende betoont sich tot alles bequaem: Jae zy sijn seer leersaem / ende in weynigh tijts slim ende argh genoegh om selver haren Meester te bedriegen; Maer den slaefachtigen aerdt is in haer soodanigh geworteelt / ofte vele eer naturel / datse van vry te sijn weynigh gedachten hebben: het is oock veele beter voor haer / dat sy in dat haer eygen Element van slavernije blijven / dan dat sy van conditie veranderen: want soo het schijnt ende oock de waerheyt is / soo is het voor haer het beste onder dwanck te blyven / de vryheyt en is haer niet wel nutte.

Eene saecke is aenmerckens waerdigh en hooghgelycken te verwonderen omtrent dat slagh van menschen; dat is: hoe slim ende argh zy oock worden in alle dingen te handelen ende te verrichten/ soo blijft haer echter geduerigh by een rechten ende kinderlycken aerdt/ omtrent den onderlingen ommegang met malkanderen / verscheyden van alle mannelycke achtbaerheydt: want soo wanneer zy haren vrijen-dagh hebben ende los zijn van haren arbeyt / so sullen zy met ende onder malkanderen allerhande Kinder-spel hanteeren / selfs met Knickers als andersins speelende / ende dat oock hoe groot ofte oudt zy gheworden

zijn: ende om eenigh ongelijck / even ghelijck als den kinderen / daer over met malkanderen kyven ende knibbelen / als ofte het een saecke waere daer merckelycken veele aen-gelegen was. En nae dat sy op alsulcke vrije daghen / weynigh tijdts hebben toegebracht in 't besorgen van het geene haer van nooden is / tot onderhout voor d' andere dagen; soo sullen sy de rest van den tijdt voorts met malkanderen door-brengen / met singhen / krioelen / danssen / springen ende op allerhande snorre-pypen te speelen / in somma in allerhande vrolickheydt; als luyden dewelcke ganschvan geene bekommernisse ofte swarigheydt en weten: ende dat selve continueren sy alsoo tot laete inden nacht; Jae dickmaels soo langhe / tot dat zy van den dans met vrolycke herten wederomme aen haer werck ende tot haeren arbeyt gaen.

Dese menschen leven inder daet geheel onbekommert en buyten alle sorghe / soo dat men haer met recht voor geluckig mach achten: want in hare herten / soo en heeft nochte de eer ofte staetzucht / nochte de hovaerdye / nochte de gelt-gierigheydt / nochte d' afgunst ofte diergelijcke hert-quellende quaelen / eenighe de minste plaetse: maer zy schijnen alleene tot den arbeydt gheboren / dewelcke zy altijt met vrolickheyt doen / ende zijn voorts met de dagelyckshe kost wel vergenoeght: Ende in der daedt soo is het contentement oock den eenighen rijckdom. Te geluckigher souden zy wesen in die haeren staet / soo by aldien haere Meesteren maer genoechsamen vlijt ende neerstigheyt aenwenden / dat sy die selve nae behooren inden waeren Godsdienst lieten oeffenen: daer omtrent het noodigh is / dat de Regenten nevens de Dienaren van Godes Heylige Woort in alsulcke Landen haer te dege evertueren / ende sorge dragen dat de Vaederen der huys-gesinden het pondt dat haer aen bevolen is / niet inde Aerde begraeven / maer op woecker uyt doen; ende daer omtrent een goede ordre ende reglement formeren.

Soo dat ick besluyte (sulcks alles geschiedende) dat de conditie / van die menschen / nerghens nae soo rampsaligh en is /

dan

van wel veele luyden wellicht souden meenen ende haer konnen ofte moghen in-beelden. Ende voorwaer in veele quaede ende armelycke Landen / hebben het veel Boeren ende oock Boeren-knechts / arbeyders ende andere hantwercks-luyden / vry wat ongemackelycker ende quaeder als de Slaeven in de Warme Landen doen: dit eenighe alleen tot haren troost hebbende / dat sy quansuys van gheboorte vry zijn / daer alsulcke Luyden in der daet / ten aensien van haren noyt ghedaenen arbeydt ende weynigh verbeteringhe van hare conditie; meerder slaven zijn als de Swarten in de Warme Landen: Jae dewelcke slaeven ende sloven van haer gheboorte aen tot in haer graf; maer dit is een vryjigheydt voorwaer / de welcke de Slaevernije der Swarten in de Warme-Landen niet seer ongelijck en is / en jae / vry wat erger.

DAT XXV. CAPITTEL.

Specificatie van de onkosten, dewelcke sullen moeten ghedaen ende ghedragen worden, by alle die gene, soo Guajana sullen willen gaen bewoonen ende de Landen in 't selve gelegen tot hare Culture brengen.

D'Onkosten soo daer moeten ghedaen / aen-ghewendt ende gedraghen worden by die geene dewelcke Guajana willen gaen bewoonen ende de Landeryen in 't selve geleghen tot haere behoorelycke Culture brenghen / die selve zijn in de voorgaende twee-en-twintigh ende drie-en-twintighste Capittelen aengewesen ende verhaelt: als nu is het noodigh / die selve / alhier so nae by als het ymmers doenelycken is / nae behooren te pryseren ende hier nevens uyt te trecken.

Ghelijck ick oock sulcks mede hebbe ghedaen in het sevende Capittel hier voren / omtrent de onkosten dewelcke alle die geene moeten doen ende draeghen / wanneer zy Nieu-Neder-

 lant

lant willen bewoonen ende den Lant-bou aldaer onder-handen nemen. Op dat een yeder omtrent sijnen toe-legh ghewis ende verseeckert moge gaen / ende hem naemaels in sijne rekeninghe niet bedrogen en vinde : als wel mede om voor een gedeelte des te beter te leeren kennen het onderscheyt / dat 'er geseydt is te zijn/ tusschen Koude ende Warme Landen.

Gelijck ick dan hier bevorens omtrent Nieu-Nederlant hebbe gedaen/soo sal ick alhier daer toe mede voorstellen/ als tot een exempel/een verlegen huys-gesinde/soo derwaerts met'er woon ende om den Lant-bou te oeffenen sal willen gaen.

Een soodanigh huys-gesinde dan/als Man/Vrou en Kinderen moet voor eerst/ voor 't Transport/als Vracht/en Kost/hooft voor hooft / gerekent op veertigh guldens / ende dat teghens seven stuyvers op den overloop des daeghs betalen : maeckt voor

Man ende Vrou - - -	80 - 0 - 0
Voor een Kindt - - - -	12 - 0 - 0
Ende soo daer meer zijn nae advenant.	
Voor Knechte en behoeft niet te betalen ; de Slaven worden aldaer te lande gelevert. Die selve moet voorts hebben tot onderhout voor het eerste half Jaer voor hem/ Vrou ende Kint aen Broodt ofte Farinha ter weecke/ ses Kannen ; dat bedraegt ter maent een Alqueer ende twee Kannen:d'Alqueer zijnde twee-en-twintigh kannen/ghereeckent op 2 guld. 10 stuyv. d'Alqueer, en voor 26. weecken te samen - - - -	16 - 5 - 0
Ter weecke een kanne Gort à 6. stuyvers / een Kan Erwitten ende een kanne Boonen/de kan gherekent op 4 stuyvers/maeckt te samen ter weke 14. stuy. des maents 2 gul. 16 stuyv. en in 26. weken	18 - 4 - 0
Aen geroockt ofte gesouten speck des weecks twee ponden/gesouten Vleesch 4 ponden/'t Speck het Pont gerekent tegens 8. stuyv. 't Vleesch tegens	

ses

ses stuyvers het pondt/maeckt des weecks twee guldens te samen/ende in 26 weken - 52 - 0 - 0

Des weecks een halve kanne boom-olije/de kanne gerekent à een guld. vijf stuyvers, maeckt in 26. weecken/ 13. kanne: ende aen gelt - 16 - 5 - 0

Voor twee Slaven in-koops 't stuck gherekent op 125. guldens voor diese by Anticipatie konnen kopen/ moeten anders geven op Credijt in vijf Jaren te betaelen 250. guldens voor 't stuck: 't welck dient alhier voor memorie: maeckt voor twee Slaven ad 125 - - 250 - 0 - 0

Tot onderhoudt van de twee Slaven aen Farinha in drie maenden (want nae die tijt soo hebben sy de Milie, Bonen, Fabesen ende Patattes, en diergelijcke vruchten meer selver al verbout ende rijp:) Jeder Slave gerekent ter weecke op drie en een halve kanne/ maeckt seven kannen ter weecke voor de beyde/ ende in 13. weecken 91. kanne/ dewelcke beloopen 4. Alqueer, yeder à 22. kannen/ ende noch drie kannen/ d' Alqueer gerekent als voren ad 2. guld. 10. stuyv. beloopt - 10 - 10 - 0

Hier toe aen die selve dagelicks wat Visch ghegeven dewelcke men aldaer selver seer licht kan vangen: en daer voorts by/ Oesters/ Crabben/ ende de vruchten uyt de Bosschen/ dewelcke daer gestadigh te bekomen zijn/ is genoech tot der selver onderhout.

Twee Linnen Rockjes en Broecken voor de Slaeven met twee Hoeden - - 9 - 0 - 0

Voorts so en behoeftmen geen huer/ kost/ ofte kleederen aen die selve meer te geven.

Voor Saey-zaedt/ soo en behoeft men geen of weynich gelt uyt te geven: want de Cattoenen was-

sen inde Bosschen: Indigo en Toeback-saet/soo kan men met een vierendeel-ponts/om planten van elcks te hebben/heel vele landts bezaeyen: Het Suycker-riet is wel het meeste/doch soo kan men met eene Karre Riedts of twee al vele doen/ en dat selve geplant zijnde/tot dat het volgroeyt is/so kan men ondertusschen ander lant schoon en klaer maken/ende het selve volwassen zijnde weder afsnyden en voort-planten: alleene de zaden so uyt dese Landen voor het eerste aldaer mede ghebrocht moeten worden/te weten: van alle Moes ende Tuyn-kruyden die sullen wel het meeste geldt bedragen: stelle voor het eene en het ander een somma van - - 20 - 0 - 0

Aen Brandewijn/ alsoo die nootsaeckelycken is voor de menschen in die Landen: voor Man ende Vrouwe des daegs een half Mutsjen ofte ter weecke een Pint/ de Kanne ghereeckent op 25. stuyvers/maeckt in 26. weecken 13. Kannen/ ende aen geldt - - - 16 - 5 - 0

Dewelcke maer een Disteleer Ketel heeft/ kan aldaer selver spoedigh sijn eygen Brandewijnen branden/dewelcke ook goet sijn/so van sap van suycker-riedt, als velerhande andere Wijnighe vruchten een tamelicken Brandewijn geven.

Voor Schuppen of Farre de Coves, Spaden/Aren/ Bylen/Houwelen of Enschades, Kapmessen/Hamers/Saegh/ en wat Spijckers/tot een Huys ende den Lant-bou noodigh - - 30 - 0 - 0

Voor een Farinha-vat met Koper of dubbelt-blick beslaghen ende een Koperen ofte steenen Panne om de geraspte Farinha daer op te drooghen sal ongeveer bedragen - - - - 25 - 0 - 0

Doch

Doch soo hebben twee à drie huys-ghesinden in haer eerste beginselen te samen genoeg aen sulck een gereetschap.

Voor een Pot / Ketel / ende Panne ende eenigh ander Huys-raet - - - -	20 - 0 - 0
Voor een Warre-net ofte twee - -	15 - 0 - 0
Voor een Koer / Kruyt ende Loot - -	15 - 0 - 0
Voor een Hamack of twee / dewelcke lige voor wat snuysterije van de Wilden konnen ghehandelt ende geruylt werden. - - -	6 - 0 - 0
Maeckt te samen een somma van	611 - 9 - 0

Dese somma van penningen dan hebben die gene van noden / dewelcke (gelijck geseydt is) Guajana willen bewoonen ende den Lant-bou aldaer voort-setten.

Hier van moeten nu alsulcke Luyden ofte by haer selven versien / ofte 't selve moet haer by de Heeren Patroonen van de Colonije verstreckt worden: Ende hoe haest dat nu die selve somma van penninghen wederomme aen de Patroonen sal konnen voldaen ende betaelt worden / sal ick in 't volghende Capittel aenwijsen.

Ick hebbe het alhier allso ghenomen / als ofte de Swarten / Slaven eygentlick t' eenemael soo nootsakelicken waren in die Landen / datmen sonder die niet en soude konnen aen de kost geraken / of eenigh voordeel doen: 't selve is voor een groot gedeelte wel de waerheyt / soo zijn die Slaven den boulieden niet alleen / maer allen anderen menschen / van wat conditie die sijn, seer noodigh; maer evenwel / een huysghesinde de macht niet hebbende om die selve te konnen koopen / ende den Heer ofte Patroon van de Colonije / die by verschot / niet willende crediteren: So soude een huysgesin noch niet verlegen wesen / dat sy diesshalven in die Landen niet en souden konnen raken: ja vry beter dan in Koude Landen.

Soo

Soo by aldien dat selve maer in de Warme Landen wil arbeyden gelijck zy inde Koude genootsaeckt zijn te moeten doen/ende konnen alsoo oock wel ende gemackelyck aen de kost gheraken/ ende noch wel des Jaers een slave overwinnen. Soo dat alsulcken eenen/ willende twee/ ofte ten hooghsten drie Jaren/ arbeyden/ghelijck de meeste arbeyders hier te Lande haer leven lanck moeten doen/ende dat alleenelyck om de kost ende weynig meer/ nae die Jaren arbeyts/ van haren meesten en grootsten arbeydt sal konnen verlost ende bevrijdt zijn : als wanneerse twee of drie Slaven konnen over- gewonnen hebben / en voorts met ordonneren ende neerstigh toe sien/op der selver werck/ seer wel vaeren ende van tijt tot tijt prospereren/ tot meerder inkoops van Slaven. Soo dat in allen gevalle d' onkosten van de Slaven in t begin mede konnen gespaert worden.

Maer/ om des te eerder/ in postuer / ende op de beenen te geraken : daer sijn de Slaven wel het ghereetste ende het grootste behulp toe. Ende inder waerheyt/ vele menschen / aensiende de gesegende vruchtbaerheyt van die Landen / den geduerigen dagelickschen aenwas der vruchten/ hoe ghemackelycken en vermakelijcken het aldaer te leven is; hoe de Wilden, ten naesten by/alleene haer onderhoudt nemen / van het geene haer de Bosschen voort- brengen/ sonder veele te zaeyen of te maeyen / en hoe weynigh zy aldaer/overmits dat soete ende aengename Climaet tot Huysinge/deckinge/kleedinge ende reedinghe van doen hebben; ende het welcke alles inde Koude Landen, ten deele gebreeckelycken is/ ende ten deele noot saeckelycken vereyscht wordt/en oock soo/ dat het geensins gemist kan worden/ die selve meenen in die Warme Landen gekomen zijnde / terstondt in het Paradijs te wesen/ ende datse gansch niet en behooren nochte en behoeven te arbeyden : doch alsulcke bedriegen haer selven seer : want sommige van haer verleuijeren oock soodanigh/dat haer dickmaels de lust vergaet / om selver het wercken te mogen sien ende yets daer omtrent noodigh te ordonneren. Het welcke de oorsaecke is / dat vele/

vele/ haer leven lang/onder de voet blijven/ ende dat haer werck nae behooren/ geenen schick nochte goeden voort-ganck neemt. De neerstigheyt is over al prijsselijck ende vorderlijck, daer in tegendeel de leujigheyt, allen den genen die haer besitten, hatelijck ende schadelijck is. Ende soo wie/ inde Warme Landen, behoorelijcke neerstigheydt omtrent sijn werck wil aen-wenden/ die selve heeft de gelegentheyt ende de middelen genoegh/schoon dat hy niet en heeft; om metter tijdt van een arm een rijck man te konnen worden: waer toe voorwaer alle Landen niet even bequaem en zijn.

Hier omtrent dient mede vermaen gedaen/ hoe dat het niet alleene dienstigh is voor den Coloniers: maer oock voornamentlijck ten hooghsten geraden voor de Heeren Patroonen/ den voorseyden Coloniers te voorsien/ met Slaven: aengesien de meeste krachten/ dewelcke daer konnen contribueren tot de spoedichste profyten/ ende dat/ in die Landen/ (naest Godt) alleene bestaet in den dienst der Slaven: sonder dewelcke alle werck aldaer/mede lancksaem valt/soo wel voor den Patroonen als voor den Coloniers: sulcx dat het een verkeert oordeel is by den Patroonen, dewelcke alsulcke Colonijen willen establileren/ te meynen dat het besparen van het geldt/ om daer door by verschot/ den Coloniers met Slaven te versien/ haer voordeelich soude wesen: geenssins; maer; alwaer een werck wert aen-gevangen om voordeel daer uyt te trecken: soo behoort dat selve, terstont alsoo begonnen te worden, dat men daer door, stracks in 't begin, tot de ghereedste ende spoedichste profyten kan indringen ende voortgaen: want onkosten, soodanigh aenghewent, datse sonder ofte buyten spoedighe winsten blyven; die selve beswaren seer: Ja, verdubbelen haer metter tijt, ten verscheyden insichte; ende dat eygentlijck ten laste van haer Meesteren: daer ter contrarie, de spoedige winsten seer veele uytwinnen, en oock geduerigh een nieuwe lust tot het aengevangen werck, den menschen toebrenghen, ende inscherpen; 't welcke, insonderheyt, den Meester en oock den knechten seer vorderlick

 is:

is: Want soodanigh is het met den aenvangh van alle werck gelegen, dat men voor henen, nootsaeckelijcken dient een goede ende vaste resolutie te nemen, oock die selve onverdrietsaem ende punctuelijcken te achtervolghen: Soo by aldien men sijn eyghen welvaren meer dan sijn schade soeckt: Want, de Slaven sijn, inde Warme Landen, oock, tot alle werck, dat 'er bedagt kan worden, Soo nootsaeckelijcken; dat, sonder die selve, geen werck, met hope van haestighe winsten, en kan onder handen ghenomen worden. Oock / soo zijn mede even soo wel van nooden in die landen de persoonen / om die selve Slaeven wel te konnen commanderen / ende onder bedwanck ende ontsagh te houden / dan die Slaven selver zijn: want d'eene buyten d'andere weynigh vermach. Sed hæc tanquam per parenthesin: Ick keere weder tot de materie.

Hier voren dan in 't sevende Capittel hebbe ick verhaelt / hoe dat de hueren ofte loonen / ende het onderhout der knechten ende dienstboden / in Nieu-Nederlant twee Jaren sullen voort loopen tot laste van de Meesters / voor ende al eer zy wederomme yets / uyt den verbou van de landerijen aldaer / tot vergoedinghe van die selve sullen konnen genieten: waer over zy voor henen in die geseyde twee Jaren schult / van huer ende onderhout / vervallen sullen zijn; tegens dat sy een Jaer vruchten van haren arbeyt / uyt den Acker / konnen treeken: Voor welcke onkosten van twee Jaren huer ende onderhout / sy in Guajana twee slaven eeuwich ende erffelyck souden konnen koopen: oock soo moeten d'Inwoonderen van Nieu Nederlant, in die voorseyde onkosten / van Jaer tot Jaer continueren / ende nae gelegentheyt die selve hueren ende loonen / noch dickmaels merckelycken verhoogen ende verbeteren. Daer in tegendeel de luyden in Guajana nae den omeganck van de eerste drie ofte vier maenden / selver van het onderhout der Slaven / t'eenemael bevrijdt zijn / sonder dat zy opt huer ofte loon aen die selve behoeven te geven.

Soo sal het alhier veele menschen vremt duncken / en dat niet buyten redenen; hoe dat een slaeve / in eenen dach ter weecke / de-

welcke

welcke hy vry en tot zijnen verdoen heeft / voor d' andere ses sijn kost kan winnen / gelijck sulcks hier voren is geseydt: 't is waer 't selve luydt vremdt / gemerckt een neerstigh arbeyder / dewelcke niet anders heeft dan dat hy daghelicks met zijne handen wint / alhier te lande ses dagen neerstigh arbeydende / dickmaels ghenoech te doen heeft / dat hy soo vele kan overwinnen / om mede den eenighen sevenden dagh / met zijn huysghesinde daer van te konnen leven.

Het soude sonder twijffel in een Koudt Landt de swarte slaven niet veel beter gaen: want / in soodanigh een landt / souden die selve even soo wel alles van nooden hebben / wat daer nootwendigh is / om tegen te staen d' injurie ende violentie van het koude Winter saysoen / ende dat alles nae advenant / soo wel van Huysinge / deckinge / kleedinge ende redinge: Jae noch vele meer / als wel die gene / dewelcke de Koude lucht / gelyck haer Element / altyt ghewoon zyn. Maer alle dat selve hebben zy voor eerst inde Warme Landen niet van doen. Alwaer alles is ende dient tot vermaeck ende verlustinge van de menschen, het welcke inde koude Landen die selve is, ende streckt, tot ongemack ende verdriet. Alsoo is voor die Slaven in het Warme Landt een Hutjen met een Hamackjen daer in / Huysinge ende bedde genoech / ende een linnen broeckje om het gat / hare kleedinge; aengesien de huysinge maer alleenich dient om den reghen / ende de Sonne buyten te keeren / ende de kleedinghe omme de schamelheydt te bedecken: want de naturellen van het landt gaen altemael selver naeckt / sonder de minste kleederen aen haer lyf te hebben. Voorts dewijle de vruchten aldaer te Lande het gansche Jaer door groeijen / als oock dat van selver goede ende aenghename in de Bosschen wasschen: Soo en hebben die slaven niet meer van doen / dan op de dagen van hare vryheydt voornoemt haer selven wat landt te bereyden / om dat te beplanten / met Manives, daer aen de Farinha wortelen groeijen / Milie, Boonen, Fabesen, Patattes, Jeremoens of Pompoenen; sulcks dat zy de broot-kost hebbende / voor de rest

weynigh behoeven te sorgen ende seer licht en oock wel konnen leven; want dat selve lant/ is over al/ vol van allerley Wildt en Gevogelte, de Wateren zijn Visch-rijck, ende den Visch is licht om te vanghen; ende allerhande slagh van seer goede en delicate Krabben/ Kreeften en Oesters. En soo wanneer een Swart wat suycker-riet mach kauwen/ het welcke hem aldaer te lande niet en manqueert/ so wort hy in 't kort so vet en glat als een Ael: Het welck Paerden/ Koeyen/ en 't gantsche vee/ tot verckens inclusys wel weten en waer nemen. Daer benevens so queken de Slaven daer te lande wat Hoenderen / Duyven en diergelycke Vee aen/ het welcke 't gansche Jaer door voort-broeyt/ ende so hebben die selve/ in weynigh tijts/ al vele beter leven/ als wel vele Boeren in sommige gewesten van Europa niet en doen.

Maer indien de levens middelen in die Landen niet alle dagen voort en groeyden/ en meest alle daghen niet wederom nieu aengeplant ende voort ghesaeyt en wierden (het welcke een grooten overvloet van alles causeert) maer dat 'er een half Jaer Winter saysoen (zijnde een tijdt dat alles inde Koude Landen stil staet en rust) Jaerlicks tusschen beyden quam: soo soude het aldaer mede meer dan beswaerlyck genoegh voor de slaven vallen om aen de kost te geraken. Daerom in de Koude landen, alwaer die selve alles van doen hebben/ het welck andere menschen nootwendich is/ en alwaer men maer eenmael des Jaers vruchten heeft/ en temets door een mis-ghewas geen-mael: alwaer den toestel om de Landen te bouwen so groot is/ en de manier om de vruchten/ na vereysch te innen en te schoonen so swaer en kostelick/ en daer en tegen de gewonnene vruchten so sober en van soo kleynen prijs: en in somma/ alwaer niets so gering en is/ het gene dat tot smenschen onderhout gerequireert wordt/ of het moet aldaer voor gelt gekocht worden; waer door die slaven nootsakelycken altijt uyt des meesters handen souden moeten leven/ so en konnen die selve in alsulcke Landen weynigh voordeel doen/ en zijn daerom inde Koude Landen niet veel nut.

Dit selve dachte my goet ende geraden hier soo by te vermaenen/ om twee oorsaecken; eensdeels/ om dat d' onwetende menschen/ niet lichtelyck en souden dencken/ dat het een groote wreetheyt was/ dier menschen arbeyt te ghebruycken/ sonder aen die selve eens de kost te geven: anderdeels dat die selve mede niet en mochten meenen/ dat men door middel van die Slaven/ even soo veel voordeel in de Koude Landen soude konnen doen/ als men doet in de Warme. Waer mede ick also vertrouwe/ dat ick alle alsulcke Luyden alhier contentement heb ghedaen/ van 't gene/ dat sy billicklyck omtrent die twee poincten souden konnen desidereren.

DAT XXVI. CAPITTEL.

Verhalende de profyten dewelcke Guajana van tijdt tot tijdt wederomme sal konnen geven: ende waer inne die selve eygentlyck bestaen.

NAe het verhael der nootsakelyckheden/ dewelcke daer vereyscht worden/ so tot de bewooninge selver/ als tot de Culture van Guajana, ende den daer uyt ghemaeckten overslagh der onkosten/ soo alle die gheene sullen moeten doen ende draghen/ dewelcke haer ten dien eynde nae dat selve Landt metter woon willen begeven: so moeten als nu mede aen-gewesen worden (gelijck voor henen omtrent Nieu-Nederlant is geschiet) de eygentlycke profyten en voordelen so al sodanige luyden uyt haren arbeyt aldaer te lande/wederom hebben te verwachten. Op dat een yegelick soo wel voor henen grondig mogen bekennen en weten wat hy uyt zijn arbeyt tot vergoedingh en vergelding sal hebben te profiteren/ als hy weten moet wat voor onkosten/ hy/ om daer toe te komen/eerst sal moeten aenwenden. Op dat daer uyt het geseyde onderschept der Koude en Warme landen duydelick en volkomentlyck by een yder moge verstaen worden.

Hier voren in het achtste Capittel heb ick geseyt hoe dat twee saecken insonderheyt wel staen aen te mercken en in goede achtinge te nemen/om daer uyt te mogen bekennen/ d'eyghentlycke profyten dewelcke die landen sullen konnen geven. Dewelcke zijn dese: Eerstelyck/ datmen voor henen moet ondersoecken en weten/hoe vele Morgen lants van alsulcke Wilde/ Bossige ende onbereyde Landen / een man met twee knechten des Jaers wel soude konnen tot den Landtbou verveerdigen: op datmen door de kennisse van 't selve / ten naesten by soude mogen af-meten en uyt-reeckenen / hoe groot een quantiteyt der lant-vruchten wel des Jaers souden konnen verbout en ghewonnen worden. Ten tweeden hoe ende waer die ghewonnen vruchten / met het meeste voordeel sullen konnen vertiert en verhandelt worden: waer nae men nootsakelycken de profyten moet reeckenen / dewelcke anderssins niet te rechte en konnen bekent worden.

Aldaer heb ick mede verhaelt/ hoe dat vermits den Landtbou in Nieu Nederlandt en alle andere koude en noch onbereyde landen/meerder toestel tot de bereydinge der Landerijen vereyscht / een man selfs derde in een geheel Jaer qualyck thien Morghen Lants en dat nae den eysch en maniere van de Culture ende den aerdt van die vruchten van dat landt/ soude konnen schoon maken en voor den Ploegh verveerdigen. Daer van hy alsdan noch vier Morghen lands tot Hoy ende Wey-landt soude moeten behouden / daer uyt geene profyten voor soodanighe boulieden te trecken en zijn/als hebbende die noodig van doen tot onderhout van Koeijen en Paerden / soo alsulcken Bouman aldaer te lande geensins missen en kan. Sulcks dat hy maer ses Morghen Lants van 't eerste Jaer sal behouden om daer uyt op het tweede zijn profijt te konnen trecken tot vervangh van zijne gedane onkosten / ende tot dagelicks onderhout van knechten en meysjens en voor 't geheele huys-gesinde. Waer by blijckt hoe ghering en oock onseker alsdan noch op het tweede Jaer de profijten en winsten van een Bouman in Nieu-Nederlant sullen zijn.

Al

Al 't welck ick hier voren in eenige verscheydene Capittelen daer en tegen heb aenghewesen/ dat in Guajana en de Warme Landen niet nootsakelyckenen is: sulcks dat alle schoon gemaeckte landen aldaer in 't geheel terstont tot profijt van den Bouman connen gebruyckt/bezaeyt of beplant worden. Van 's gelycken heb ick aldaer vertoont/ hoe datmen in de Warme Landen, een slave in eyghendom kan koopen/ voor minder geldts/ dan men in de Koude Landen aen een knecht des Jaers voor kost/kleederen en loon moet geven; ende hoe men dat selve in die landen alle Jaren moet continueren; daer men voorts aen een slave niet meer voor al dat en geeft dan eenen vrijen dagh in de weeck: oock hoe een Slave in de Warme Landen meer wercks sal konnen spoeden omtrent het schoon maken en bequaemen der selver Landeryen nae den aerdt van dien Lantbou / dan wel twee blancke knechten in Nieu-Nederlant sullen konnen doen ende dat na den eysch van de vruchten en den lantbou van dat selve lant. Soo is daer by mede aen-gewesen hoe dat in Guajana en al de warme landen, de luyden van weynigh vermoghens met een gherings konnen leven / en met weynigh onkosten en toestel soodanighe vruchten verbouwen / dewelcke evenwel van groote profyten sijn: waer door metter tijt op de beene geraeckt wesende/ zy alsdan van tijt tot tijt tot grooter en saken van meerder voordeel konnen voortgaen en also hare gelegentheyt in korter tijt merckelycken daer door verbeteren. Gelijck nu de Culture van Guajana en de Warme Landen doorgaens soo verscheyden is van die van Nieu-Nederlant ende van de Koude Landen; soo verscheelen oock mede de vruchten van beyde die landen seer vele van malkanderen: welk onderscheypt der vruchten alhier niet so seer en moet aengemerckt worden in hare gestaltenisse / als wel in der selver weerdigheydt. De vruchten soo in Nieu Nederlant verbout ende gewonnen worden, die selve sijn altemael grove vruchten, bestaende in een grove ende groote maete. Daer en tegen / So sijn die Vruchten van Guajana altemael fyne vruchten, bestaende in gewichte, daer van dik-

maels

maels weynigh ponden soo veele waerdig sijn als een geheel mudde ofte Sack, oock der beste Vruchten, vallende in Nieu-Nederlandt.

Daerom oock de profyten van die selve vruchten nae haere waerdije op een ander manier / konnen en moeten uyt-gerekent worden / by dat hier vorens met die van Nieu-Nederlant is ghedaen. Uyt dit voor-verhaelde dan / kan genoechsaem af-ghenomen worden / hoe dat in Guajana, uyt een Morgen Lants / meerder profyten ende winsten konnen ghetrocken worden / als uyt thien ende meer Morgen Lants in Nieu-Nederlant.

Groot zijn dan de voordeelen dewelcke d' Inwoonderen van Guajana, ende de Warme Landen in 't ghemeen hebben boven die van Nieu-Nederlandt, ende andere Koude Landen, ten aensien van de nootsaeckelyckheden ende behoeften / dewelcke daer gerequireert worden / soo tot de bewooninge als wel tot de Culture van de Landen. Noch soo hebben die van Guajana ongelijck meerder en grooter avantages en profyten omtrent den verbou van hare vruchten dan die van Nieu-Nederlant doen. Welcke profyten alhier tweesints konnen geconsidereert en ghereeckent worden: Ende dat / Eerstelijcken, ten aensien van de waerdigheyt van de vruchten selver. Ten tweeden, ten aensien van den geduerigen Somer / die aldaer te lande onveranderlyck is: en dewelcke maeckt en veroorsaeckt dat aldaer te lande de vruchten meer dan eenmael of tweemaels des Jaers verbout en gerostet worden: het welcke insonderheyt seer veel uyt-wint.

Aengaende nu het eerste: So zijn de Vruchten, Waren, Hout-gewassen, als anderssins / dewelcke in Geajana konnen verbout / gewonnen en geprofyteert worden / veel en menigerhande: als te weten / de Farinha zijnde het Broot-Koren daer te lande / de Milie of het Maijes, Rys, Boonen, Fabesen, Erwitten, Patattes ende dierghelycke meer: voorts alle hierlandtsche Thuyn ende Moes-Kruyden: benevens verscheyden Verwen / Gommen en Balssemen; allerley kostelyck Hout.

Boven

Boven alle 't welcke het noch geheel apparent/ ja wel buyten allen twijffel is: dat men in Guajana mede sal konnen winnen/ de Sijde, den Olye van Olijven, goede schoone/delicate en heerlijcke Wijnen: Jae oock selver het Vlas, Kennep, ende meer andere soo buyten als oock hier-lantsche vruchten: ende dewelcke men oock wel meer als tweemael des Jaers aldaer sal konnen verbouwen ende winnen/ gelijck dat selfde hier voren is geseyt.

Een yegelick nu van die vruchten geeft zijne besondere profyten / d' eene meer d' andere min nae eens yeders weerdigheydt: doch om niet te langh te vallen met die selve alle / alhier / op het naeutste uyt te reecken en/ 't welcke oock niet wel doenelycken en soude wesen: als mede / om niet te schijnen alhier eenighe vaste reeckenschap te willen maken/ op saken/ dewelcke noch by sommige als onseeckere dingen mogen gehouden en aengesien worden: (hoewel daer ghenoechsaeme preuven al-bereedts van zijn) 't welcke vele onwetenden belachgelycken soude duncken te sijn: soo sal ick / verby-gaende alle die voorseyde mindere vruchten/ oock niet tegenstaende dat die selve aldaer te Lande / met een redelyck goet voordeel konnen verbout worden/ ja met vry meerder profyt / dan de beste vruchten in Nieu-Nederlant wassende (daer van hier nae noch geseyt sal worden) en sal ick alhier van het teghenwoordighe beginnen en spreecken van de vijf Capitale ofte Hooft-vruchten van dat landt / waer op een gewissen en verseeckerden staet te maken is / ende dewelcke een goede en profitabele Negotie geven: Dewelcke sijn Suycker, Indigo, Cattoen, Toeback ende het Cacao ofte Cacou.

Dese vijf Hooft-vruchten dan / sijn alle fijne / pretieuse en kostelycke Waren/ dewelcke altemael met groote winsten verbout konnen werden en een goeden en seer profitabilen handel geven/ aen de welcke met waerheyt ongemene winst en voordeelen vast zijn. Tot bewijs van 't welck (eer ick voortga) so sal ik alhier/ alleene by brenghen / de Portugesen ende haren grooten handel op Brazyl: welcke meest alleene bestaet in die vruchten/ en wat voor

oneyndelicke profijten die selve/uyt die Negotie/des Jaers tree-ken/dat is eenen yegelicken ghenoechsaem/ maer voornament-lick die geene kennelyck/ dewelcke in Brazyl hebben verkeert. Hoe een menichte van Schepen nu wel 's Jaerlicks uyt Portugael nae Brazyl afvaren/ hare mede genomene Coopmanschap-pen aldaer rijckelycken vertieren/wel en noch rijckelycker gela-den met de Waeren van dat landt te rugge komen/dat selve kan bekent worden uyt de Vloten soo 's Jaerlicks derwaerts gaen/ ende dat somtijts in 't ghetal van hondert en meer schepen t ses-sens; behalven noch die gene/dewelcke buyten de Vloten/dage-licks affonderlycken gaen ende keeren.

Billick soo versterckt en vermeerdert dit noch het bewijs van de weerdigheydt van die vruchten: dat die selve daghelicks met alle Retoer-schepen/selver uyt Ooft-Indien, in dese ende andere na-buerige landen werden over-gebracht/en dat met winst. En soo by aldien die selve Waren nu voordeel konnen geven/ aen de eyghenaers en de Cooplnyden/op sulcke verre reysen/dewelcke sy niet dan eenmael in 't Jaer derwaerts/ of herwaerts en kon-nen voltrecken/ hoe onseylbaer grooter sullen dan de profijten zijn van die selve vruchten/ in de Landen van Guajana, dewelc-ke men in 't Jaer gemackelijck ten minsten driemael gins ende we'er sal konnen bevaren. Ende al-hoe-wel dese winsten alhier verhaelt/ eygentlick schijnen te raken den handelaers: soo moet men weten dat alwaer den Koopman winst kan doen in 't inko-pen (dewelcke vermidts d'Equipage der Schepen/ als anders-sins/ meerder lasten moeten draghen/dan de Verbouwers in die landen omtrent den Landtbou doen) dat 'er oock also nootsaec-kelijcken meerder profijt te doen moet zijn voor den verbouwers in 't uytkoopen/ gemerckt dat ordinaris of door de banck d' eer-ste profyten wel de meeste zijn.

Maer dewijle de weerdigheydt van die vruchten allen men-schen genoechsaem bekent is/soo sal ick omtrent die selve/ alhier niet verder particulariseren; maer voort-gaen tot het tweede poinct/

poinct/ ende daer omtrent aen-wijsen in wat voegen d'inwooners van Guajana profijten hebben te verwachten/ ten aensien van den gedurighen Somer dewelcke daer te lande is/ ende by gevolghe eyndelijcken mede vertoonen de voordeelen/ dewelcke/ uyt het welvaren der Coloniers en onderdanen/komen te redonderen en te vallen inden schoot der Patronen en Meesteren van de Colonijen/ in die Landen.

Onder de voordeelen ofte profyten dan/ dewelcke de bewooners van Guajana ende de Warme Landen, hebben en ghenieten/ en is geensins van de minste/ dat het aldaer/ het gheheele Jaer door Somert: ende dat niet alleenich ten opsichte vande weynich onkosten die men van noden heeft/ omtrent kledinge en redinge/ den lichten en onkostelijcken Lantbou/ ende wat daer meer aen vast is. Maer voornamentlijck om dat het ghestadighe Somer saysoen aldaer te lande altijt in 't een of het ander/ een gheduerigen dagelijckschen Oogst mede-brengt: sulcx dat de Velden aldaer 't gansche Jaer door geduerigh groenen/ de Boomen bloejen/ de Vruchten groejen/ ende t' evens rijp zijn: Waer onder den heerlijcken Wijnstock drie-mael des Jaers/ jae ghemackelijcken in twee Jaren sevenmael rype druyven geeft/ en so wanneer men de menichte van die selve geplant heeft/so kan men alle dagen van het Jaer die selve rijp hebben; ende soo is het voort met meest alle Boom-vruchten daer te lande gelegen. En wat aengaet de Capitale vruchten; onder die selve soo kan het Suycker-riet meest alle dagen gheplant worden; ende nae dat het een Jaer gestaen heeft/soo kan men dat selve vijf/ ses seven/ ja somtijts wel acht maenden achtervolgens/ en nae dat de Riet-Landen gelegen zijn/ afsnyden en maelen/sonder dat men des Jaers niet meer dan vier à vijf maenden behoeft stil te staen: in welcken tyt van stille staen men hem terstont begeeft tot de Culture ofte den Oogst van andere vruchten/ dewelcke mede haer profyt geven. Ende soo wanneer het Suycker-riet eenmael is gheplant/ is het selve ghenoegh voor veertigh/ vijftigh/ sestigh ende

meer Jaeren: Soo dat men niet van nooden en heeft dat selve alle Jaeren wederomme op het nieuwe te planten/ ghelijck men de vruchten van Nieu-Nederlant ende andere Koude Landen alle Jaeren moet doen.

Den Toeback, kan aldaer mede twee-mael des Jaers gheplant worden/ende t'ellekens/drie-mael afgeblaedert/ voor ende al-eer men die behoeft te veranderen.

De Cattoenen konnen van 's gelijcken twee-mael des Jaers verbout worden.

Den Indigo kan men meest het geheele Jaer door planten/ende alle ses weecken ende dat tot drie-mael achter een af-snijden/ als wanneer die van selven wederomme uyt-loopt: ende tegens dat men die selve driemael gesneden heeft/ soo kan en moet men altijt maken dat men wederomme nieuwe voor de hant heeft.

Van een sonderlingh profijt is mede het Cacao of den Cacou, welckers Boom op die Kust mede seer wel groeyt ghelijck zy in Nova Hispagnia ende omtrent die Kuste doet: desen Boom moet seven Jaeren geplant zijn ghesweest/ eer dat de vrucht/ dewelcke hy voort-brenght behoorelycke kracht heeft: maer die Jaeren verstreecken zijnde soo geeft die selve alle maenden bloessem ende vruchten: d'eygenschappen ende deuchden van dien Boom ende des selfs vrucht zijn verhaelt in het 16. Capittel hier voren van de vruchten van Guajana: alwaer gesien kan worden d'apparentie die daer is/ dat die selve vrucht/ met 'er tijt/ hier te Lande in kennisse gekomen zijnde/soo wel onder de Luyden sal ghewilt ende geestimeert worden/ ende dat om des selfs sonderlinge deughden; als zy tegenwoordigh in Spaengien en de aengrensende Rijcken doet.

Soo worden van 's gelycken mede/ alle andere ende mindere vruchten/ twee-mael ende meer des Jaers verbout/ als daer zijn de Farinha, Rijs, Milie, dewelcke in drie maenden rijp is/ ende een Koren soo gereet ende profijtelyck voor het onderhoudt van menschen/ ende voornamentlyck van allerhande

de Vee / dat'er in die / en veele andere Landen geen profytelic-ker en kan verbout worden: Turckſche Boonen en diergheljc-ke / daer te lande naturel / Fabeſen, dewelcke men in veertigh daghen rijp heeft / ende de naturelle driemael kan af-plucken / eer men het ſtroo behoeft op te trecken / voorts Erwitten, Faiſoens zijnde een ſlagh van kleyne Erwitten, Patattes ende diergelycke nae advenant.

De Pompoenen, ('t welcke in die Warme Landen, ſo een voortreffelycke vrucht is) Meloenen, Concommers, Balancies ofte Water-Meloenen, allerhande Colen, als daer ſijn/Bouſſe-kool, Kappes, Savoy, Bloem, en ander gemeene Kool, Peen, Witte, Geele, Roode of Caroten, Radijs, Rommelaſſen, Bete, Kervel, Petercelie, Vetticke, of Veldt-Salade, Lattouwe, en allerley Krop-Salade; ende diergelycke ſlagh / kan men hebben het gheheele Jaer door / dat is alle dagen.

Sulcx datmen in Guajana alle de de dagen van het Jaer / kan verbouwen en ooghſten: even dat ſelve dat alhier van de Aerdtvruchten is geſeght / wort mede gevonden omtrent den Boom en andere vruchten. Hoe verre dat nu dit ſelve de profyten in die landen vermeerdert / ende hoe veel het omtrent den Lant-bou uyt wint / kan licht elck een / ende voornamentlyck den Lant-bebouwers, bekennen.

Hier by komt noch / dat de Warme Landen niet ſoodanigh de mis-gewaſſen onderworpen zijn / ghelijck wel de Koude Landen doen / ende dat overmidts verſcheyden toe-vallen / dewelcke die ſelve ſeer ſubject zijn: ende ſoo by aldien het mochte ghebeuren ('t welcke nochtans ſelden geſchiet / ende dat noch meeſt omtrent de mindere vruchten /) dat het geplante ofte gezaeyde niet te wel voort en wilde / door al te grooten drooghte / ſoo kan ſulcx in een weeck drie à vier genoegh bekent ende gheſien worden / als wanneer het met een Nieu toe-zaeijen ofte planten ordinaris te helpen is: Soo dat men in die Landen / met een Mis-gewas, geen geheel Jaer over-ſtuer en drijft / gelijck ſulcks in de Koude Landen geſchiedt.

Den gestadigen Somer-tyt/geeft van 's gelycken/geen kleyn voordeel aen de inwoonderen / omtrent het aenfocken en op-queken van allerhande Vee/ ende gevogelte/ende dat/ overmids dat selve/geenen tijt van ruste en heeft/sijnde dat in die Landen altyt genegen en doende met voort te teelen: waer door dat selve in korten tijt/ boven geloove aen-wint en vermenichvuldight: want by exempel / de Hoenderen sullen aldaer vyfmael des Jaers broejen/ Enden en Gansen twee ende driemael; de Duyven hebben alle maenden jonghen en Eijers: de Verckens werpen tweemael hare Bigghens/ja wel vijfmael in twee Jaren: alle ander Vee nae advenant.

Gelyck nu alle Vruchten ende Waeren soo in Guajana wassen vele ende verscheydene profyten den inwoonderen toe-brengen: soo is mede de verscheydentheydt van die vruchten selver / aen den menschen aldaer/ niet minder voor-deeligh: ende dat ten opsichte zy luyden haer altemael niet en behoeven omtrent een ende het selfde werck besich te houden; maer dat elck een daer door/ nae gelegentheydt van zijn macht ende middelen / al soodanigh werck kan onder-handen nemen/als hy bevinden sal/het meeste profijt voor hem te sullen geven/ende dat hy vermoghens sal zyn uyt te voeren.

Want tot den verbou van de Farinha, Rijs, Milie, Fabesen, Boonen, Patattes, en diergelycke vruchten meer/ wort weynigh toestel vereyscht / ende zyn dien-volgens weynigh onkosten daer mede vermengt: soo dat alsulcke luyden dewelcke van weynig middelen zijn / haer selven / door 't verbouwen van die vruchten eerst met gemack konnen op de been helpen; aenghesien dat aen die selve al goede en redelycke profyten vast zyn. Want alsulcke vruchten konnen eensdeels aldaer te lande selver met mooy profyt verhandelt worden / ende dat aen die gheene / dewelcke van meerder macht sijnde / enckel haer werck maken / met den verbou van sodanighe vruchten; dewelcke wel van grooter toestel/ maer oock wederom van grooter voordeel ende gewin zijn. Ander-

der-deels / soo konnen die selve Vruchten met goedt profijt ver-voert en vertiert worden / nae ende aen de West-Indische Eylanden, alwaer die selve seer gewilligh zijn: ende dat overmidts die selve aldaer weynigh verbout worden/altyt sober genoegh/ende dat meest door gebreck van Landt: als hebbende d'inwoonderen van die Eylanden weynigh verschot van 't selve; daeromme zy dat selve oock gebruycken meestendeel tot den verbou van de Vruchten van meerder profyt ende voordeel.

Soo konnen mede in Guajana aen den Inwoonderen/ de Gommen, Balsemen, Verwen, ende verscheyde soorten van schoone Hout-gewassen/hare bysondere profyten toe-brenghen: oock soo en sullen die gene niet qualick vaeren/ dewelcke daer van eygentlyck hun werck maken/ende daer mede generen sullen.

Boven dat alles soo is het ontwyfelbaer / dat het Ryck van Guajana op verscheyden plaetsen seer rijck is van allerhande Myneralen: soo van Goudt/ Silver/ als anderssins / daer uyt met 'er tydt geen geringhe winsten en moghen verhoopt worden voor die gene/dewelcke dat Landt sullen occuperen: Soo by aldien die selve maer den rechten wegh/ ende om daer toe te gheraken alleene bequaem / in-gaen en ten eynde toe achter-volghen. Dat is / dat sy daer te Lande eerst een goede Colonye oprechten ende vast stellen; om/ door middel van die selve/alles by der hant te hebben/ het welcke alsulcke ten hooghsten noodigh is / tot het uytvoeren van een soo grooten ende swaren werck: want / buyten het legghen van een Colonije in die Landen / schoon dat yemant van te voren/soodanige sekere en ghewisse kennisse hadde/ oock van de beste ende rijckste Goudt ofte Silver-Mijnen, dewelcke aldaer ofte elders konden uyt-gevonden worden: So en konden alsulcke / sonder voorgaende Colonye / daer mede niet alleenich weynigh voordeel doen/ maer soude hem die selve t' eenemael ondienstigh zijn. Daer van vele ende verscheydene bondighe redenen konnen werden gegeven: doch dewelcke ick alhier / als niet te passe komende/ sal verby gaen; Dit alleenich tot een waer-

schou-

schouwinge daer noch by voegende: dat alle die gene/ dewelcke professie maken/ van hare saecken (volghens den stijl van wijse luyden) meer door voorsichtigheyt ende goeden raedt/ dan door onbesinde lossigheyt/ te verhandelen; daer op altijdt behooren te letten/ datse haer werck/ 't welck sy onder-handen nemen/ allesints soodanige verseeckertheyt toe-brengen/ om dat selve eenen goeden ende gewenschten uytslagh te doen bekomen/ als eenigsints/ nae begrijp van 't menschelyck verstant/ haer mogelycken en doenelycken sal zijn: ende dan voorts de reste Godt bevelen: Daeromme/ alle die gene/ dewelcke sulcke heerlycke en overtreffelycke Landen/ Landen van alsulcke groote apparentie ende hope met voordeel willen bevaeren ende frequenteren: moeten dit/ als het hooghste ende verseeckerste Hooft-poinct/ wel in achtinghe nemen/ dat is dat sy alle werck/ dat sy aldaer/ wel beginnen willen/ met het leggen van een Colonije aen-vanghen: als het eenighste en ontwyffelickste middel (naest Godt) van haerluyden welvaeren: alsulcke dan moeten haer oogmerck nemen op de gheseyde Hooft/ ende mindere vruchten ende Waeren van dat Landt/ want alsoo procederende/ sullen sy-luyden/ als wijse mannen hare saken verhandelen: door dat middel haer aen-gewende Capitael altijt versekert hebben ende houden; ende daer van Jaerlicks een goeden en grooten interest konnen trecken: ende so by aldien haer daer-en-boven yets van Goudt of Silver-Mynen komt te ontmoeten/ dat selve alleene nemen als eenen toe-val ofte accessoir/ daer op sy geenen vasten staet en hadden gemaeckt/ ende in dier voeghen sullen zy haer selven noyt bedrogen vinden.

Ick bekenne het/ dat veele menschen niet grondigh en weten, noch en verstaen wat dat het is een Colonije te leggen inde Warme Landen. Dat veele noch minder weten wat het is een Colonije wel te leggen, ten aensien van plaetse ende gelegentheyt. Maer dat seer weynige weten het voort-planten van *Volckeren*, soodanigh te beginnen dat het selve haer in korten tijdt, tot een groot ende merc-

kelick

kelick voordeel kome te ghedijen, ende noyt tot overlast te wesen. D' onkonde van welcke drie grondt-regelen/doet vele menschen dwaelen ende voor die saecke schricken / ende daer door menigh goet werck achter-wegen blyven/ ende vele groote winsten ende profijten versuymen. Maer ick keere weder daer ick af-gebroken hebbe.

Dit is dan alsoo in 't korte genoech geseyt van de Hooft-mindere vruchten ende Waeren vallende in Guajana ende der selver weerdicheyt. Nu resteerter in t korte te vertoonen / waer henen die selve met het meeste voordeel sullen konnen vertiert ende verhandelt worden : want het heeft weynigh te beduyden, dat men in een Landt Vruchten ende Waeren kan verbouwen en winnen, so men die selve met voordeel niet en kan quijt raecken.

Daer omtrent staet dan aen te mercken/ hoe dat al die vruchten over al noodigh zijn/ wel ghewilt/ende voor al hier te Lande ongemeen/dat is/ dewelcke geenssins hier te lande/ ofte op plaetsen nae-by ofte omtrent gelegen / verbout ofte ghewonnen worden : soo dat die selve Goederen ende Waeren daer door alhier te lande/ende omme heen altijdt een goede merckt vinden: Sulcks dat die Waeren / soo wel in dese landen/ als van hier elders nae toe/ altijt met goede winst/ konnen vervoert en verhandelt worden. En aenghesien die selve zyn fijne ende kostelycke vruchten/ oock geenssins op verre ende lange reysen/ het verderven soo seer onderworpen / als wel het Koren doet / soo verswaeren oock de vrachten ofte huyren der Schepen het risigo der Zee/ende andere lasten/die selve nergens nae soodanigh/dat de profyten der eygenaers daer door sonderlinge komen te verminderen / veel min ten eenemael vernieticht te worden ; als dat selve hier voren is aen-ghewesen / dat sulcks alles seer licht gheschieden kan / altijt grootelicks te vreesen staet / omtrent de vruchten van Nieu-Nederlant. Want of de vruchten en Waeren grof en van geringhen prijs / ofte fijn ende kostelyck zijn / de vrachten ofte huyren der Schepen sijn even hoogh : het zy dan dat een Schip met Gout

ofte Hout/ Silver ofte Loot, Suycker, Indigo, ofte Koren ghELADEN wort: ende hoe veele nu het eene boven het andere uyt wint ende voornamentlyck op langhe ende verre reysen/ dat is bekent ghenoech/ ende en heeft geen bewijs van nooden: Oock soo konnen die selve mede alle andere lasten/ beter verdragen en tegen-staen/ dan wel die grove Waren vermogens zijn te doen.

Ick heb nu alsoo verhaelt/ wat daer al voor vruchten/ in Guajana verbout/ ende wat voor Waeren aldaer ghevonden worden; oock hoe dat de profyten/ dewelcke die selve sullen geven/ tweesints ghereeckent konnen worden: en dat eerstelick/ weghens de weerdigheyt van de Vruchten selver: ten tweeden/ wegens den geduerigen Somer/ dewelcke aldaer te Lande by kans een geduerighen Oogst veroorsaeckt: Als mede wat voordeel de verscheydentheyt der Vruchten selver toe-brenght; ende eyndelyck waer nae toe die selve met profijt konnen verhandeldt worden: Daer-benevens is vermaen ghedaen/ hoe dat de verscheydentheydt der Vruchten van Guajana, maeckt/ datmen der selver profijten op een andere wijse ende maniere moet uyt-reeckenen/ dan als hier voren met die van Nieu-Nederlandt is ghedaen. Het soude oock een over-groote moeijelyckheyt toe-brengen/ soo by aldien men op die selfde manier even juyst die selve soude willen uyt-vinden: want dat selve en is omtrent die Vruchten niet wel doenelycken.

Dit is wis ende seecker genoech/ dat vermids de weerdigheyt dier vruchten/ een Mergen Lands in Guajana meer sal konnen op-brengen/ dan thien ende meer Mergens in Nieu-Nederlant sullen konnen doen. Maer overmids ick in dit werck maer spreke omtrent de gelegentheydt van alsulcke luyden/ dewelcke van geen groot vermoghen ofte Capitael en zyn: Om aen te wijsen hoe veel te eerder ende beter dat die selve in de Warme dan Koude Landen op de beene/ ende in een goede en redelycke posture konnen geraken. So sal ick oock voor eerst alhier maer voorstellen/ als tot een exempel/ wat al-soodanighe Luyden voort in 't begin

wat

uyt haren arbeyt konnen profiteren; sonder te raken ofte te specificeren als nu wat voor winsten het groote werck/als namentlyck van 't Suycker ende Indigo maecken/metter tijt sal konnen op-brengen: sijnde dat selve een werck voor luyden van meerder macht; ende nochtans geensins soo beswaerelycken/ ofte selfs d'onvermoghende konnen in weynich Jaeren/door goede neerstighept tot dat selve werck voort-gaen ende met goedt voordeel vervolgen. Gelijck sulcks hier voren in 't Capittel van de Culture van die Landen is verhaelt ende aen-gewesen ghewordent.

Ick sal dan alleene alhier de rekeninghe der profijten/soo uyt de Vruchten van die landen konnen getrocken worden/begrooten nae het gemeene gebruyck aldaer: dat is/nae het ghetal der Slaven/ dewelcke een yeder heeft: ende daer by vertoonen/ hoe veele dat een Slaeve door de banck/des daegs ende vervolgens alsoo des Jaers voor het minste/ aen zijnen Heere kan en moet op-brengen; want/soo worden ordinaris de profijten in die landen daer na gerekent. Ende dewijle ick nu voor henen hebbe calculatie ghemaeckt/wat dat een Bouman in Nieu-Nederlandt met twee knechten wel des Jaers soude konnen overwinnen;so wanneer die selve nevens die knechten/neerstigh zijnen arbeydt tot het werck toe-brachte: daer ick hebbe aen-ghewesen/dat op het tweede Jaer al-sulcken eenen in dat landt sal over-gewonnen hebben (ten hooghsten gerekent) eene somma van twee hondert ende tseventigh guldens (soo als ick het aldaer neme/ hoewel onmogelycken/) daer van hy als dan tot loon van sijn twee knechten/ ende dat voor twee Jaren dienst/moet betalen/ twee hondert ende veertigh guldens: behoudende alsoo tot afegginge van sijne verdere gemaeckte schulden/ de somma van dertigh guldens. Nu sal ick alhier in gelijcke voeghen vertoonen wat dat een Man door den arbeyt van twee Slaven op het eerste en tweede Jaer in Guajana gemackelyck sal konnen overwinnen: ende soo die selve zijnen arbeyt daer nevens wil voeghen/nae advenant meerder.

Hier voren dan is gheseyt / hoe dat een man ofte huysgesinde/ hebbende van hem selven gansch geen macht / soo dat hem twee Slaven en alles/hier voren gespecificeert omtrent de noodtsakelyckheden beyde om die landen te konnen bewoonen/ als om die selve tot Culture te brengen/ by de Heeren Patronen vande Colonije op credyt wort verstreckt; de Slaven voor den tijt van vijf Jaren om binnen dien tijt uyt de winsten wederom betaelt ende voldaen te worden: Het stuck alsdan ghereeckent teghens twee hondert en vyftigh guldens: met conditie die selve des Jaers thien ten hondert mach rabatteren/ ende dat soo menich Jaer/ als hy die selve eerder dan de vijf Jaeren/ sal komen te betaelen. Ende hoe haest dat nu alsulck een Bouman die geseyde gecrediteerde Slaven sal konnen voldoen / dat selve moet men sien ende afnemen uyt de winsten soo een yegelick van die slaven hooft voor hooft sijnen Meester dagelicks ende by gevolge des Jaers/ sal konnen in-brengen.

Overmidts dan alle vruchten soo in Guajana verbout worden/ zijn vruchten van een goeden en hoogen prys: als oock dat die selve des Jaers ordinaris ende ten minsten twee-mael worden gewonnen: soo is het buyten alle tegenspreken/dat die selve/ den verbouwers/ daeromme oock groote en te gelycke dubbelde winsten sullen toe-brenghen. En op dat een yegelyck volkomen moge sien/hoe licht dat het is in Guajana in korten tijt/overvloet van levens middelen te hebben: soo sal ick de maniere van die te verbouwen wat naerder hier aen-wysen / op dat men daer uyt mede mach onderrecht worden / hoe haest dat men daer door in dat selve landt kan voort-gaen tot den verbou van vruchten dewelcke eyghentlyck zijn om winst en profyt daer uyt te trecken: waer nae men eerst te rechte sal konnen staet maecken / wat dat een yeder dagelicks uyt den arbeyt zijner slaven sal konnen profiteren / ende verbolgens des Jaers: 't welcke nootsaeckelycken dient voor te gaen/ende wel verstaen te worden/so by aldien men wil recht uyt reeckenen de profyten ende winsten dewelcke d' in-

woon-

woonderen van Guajana uyt haren lantbou sullen konnen treccken. In twee maenden tijdts soo konnen dan de luyden daer te lande komende/met de hulpe van twee Slaven gemackelycken soo veele landts verveerdighen als zy van nooden hebben om te beplanten met Manives, tot het winnen van haer broot; als mede Milie, Rijs, Boonen, Fabesen, Patattes, ende Pompoenen ofte Jeremoens: alle welcke vruchten voornamentlyck dienen tot onderhout van het huys gesinde.

Maer soo men 't daer eygentlyck op aen wil leggen/kan men met die selve oock wel profyt doen: welcke vruchten dan geplant ende ghesaeyt zijnde: soo kan een Bouman aldaer daghelycks voort-gaen met het schoon maken en suyveren van Nieu Landt, daer op hy voor eerst verbouwen kan Toeback ende Cattoenen, hoewel de Landerijen voor dese laetste vrucht bequaem niet vele schoon-makens van nooden en hebben / ende ondertusschen dat die Vruchten groeijen / soo kan hy van 's gelijcken dan wederomme voort-vaeren met het prepareren van andere landerijen/ omme in tijdts veerdigh te zijn teghens dat het tweede saysoen aen-komt/ om de Farinha, Milie, ende andere Vruchten in d' aerde te brengen.

Die voorsz. vruchten nu alsoo tweemael gheplant zijnde / soo heeftmen voorts alle Jaer tweemael zijne Farinha ofte Broodt / en dagelycks zijne andere vruchten voren ghenoemt/ tot versorginge van sijne huyshoudinge: ende dien verbou tyt alsoo gedurigh wel in acht nemende/gelyck sulcks is aen-gewesen / soo sal alsulcken huysgesinde noyt gebreck / maer ghenoechsaem overvloet van levens middelen hebben. Dat selve alsoo ten tweedenmale versorgt en verricht zijnde/soo treedt een Bouman terstont weder aen 't suyveren van andere Landerijen / om als voren geschiet is; wederomme andere Vruchten van ghewin te verbouwen. Soo vele doet/ voorwaer/ den gestadigen Somer ende altijt bequaemen tyt tot planten / voordeel aen de menschen inde Warme Landen.

Ondertusschen dat den Lant-bou alsoo met groot voordeel wort geoeffent / soo en staet het Vee geensins mede stille / maer Hoenders, Enden, Gansen, Duyven, Calcoenen, Verckens, Schapen, Geyten, ende voorts alle ander Vee ende gevogelte/ teelt aldaer gestadigh voort / nimmer ende nimmer sonder ruste: waer door een huys-ghesinde aldaer nae ommegangh van een Jaer soodanigh in postuyre is / dat het selve wel ende ghemackelyck kan leven.

Daer by komt noch / den overvloedt van Visch / ende allerhande Wildt Vee en Gevoghelte / waer van d' Inwoonderen van Guajana dagelicks gerijst konnen worden: 't zy dan dat zy lust hebben om haer selver omtrent de Jacht ende Visscherije te vermaken: 't zy dat sy het door hare Slaven willen laten doen/ dewelcke sulcks alles / sonder eenigh verlet van haer principale werck / seer licht konnen waer-nemen ende verrichten / ende dat selve in voegen als volght. De Slaven konnen des avonds als zy uyt haer werck scheyden eenighe Fuyken ofte Warre-Netten in 't Water setten / ende dan die selve wederomme wat voor den dagh lichten / ende alsoo daghelycks Visch ghenoegh hebben : oock soo maecktmen Camboes in Slencken ofte Kriecken, dewelcke men doorgaens henen met stocken af set / ende daer langhs op oude Netten hanght / die selve met wassendt Water op licht en met hoogh Water / laet neder-vallen/ soo dat de Visch wanneer het Water wederom af-geloopen is/dewelcke daer met het wassende Water in-gegaen is / alsdan op de drooge te blijft leggen / ende alsoo gevangen wordt 't welcke meest alle tijt geschiedt in een goede quantiteyt / doch d' eene tijdt meer als d' andere; ende selden mis.

Van 's gelycken soo konnen de Slaven also visiteren de Mondees, zijnde diep gegraven Kuylen / met Loof ende Gras looselyck bedeckt / ende gemaeckt ende toe-ghestelt inde Paden en op de advenuen vande Plantages; waer nae toe haer het Wildt begeeft ende voornamentlyck de Rheen, en dat overmids de Luchte van

van de versche groente/ waer inne die selve also komen te vallen/ ende alsdan gevangen worden. Ende dit kan alsoo een Slaeve/ een uur voor dage verrichten / sonder verlet van zijn werck. Het ander Wildt ende Gevogelte kan mede seer licht gevanghen ofte geschoten worden: Sulcks dat men van Wildt en Visch aldaer te lande / niet alleene nootdruft / maer door den tijdt overvloedt kan hebben. Soo dat het seer licht valt in die Landen / nae een Jaer tijdts / aen de kost te komen; wanneer men maer soo verre eerst gekomen is/datmen de Farinha, Milie, ende andere Vruchten maer eens rijp heeft.

Daer benevens doet seer veel tot gerijf ende verlichtinghe van de mesnage in die landen/ dat den continuelen Somer aldaer altijt de Bosschen / niet seer delicate ende voetsame Boom-vruchten ver siet ende versorgt/ dewelcke gheen geringh behulp en zijn voor de huyshoudinge/en voornamentlyck voor de Slaven. Aldus dan voor de kost gesorght hebbende/soo kan men t' elleкens weder-keeren tot de Culture der Vruchten van meerder profijt.

Maer om nu te komen tot het verhael vande winsten/ dewelcke eygentlyck de Slaven hare Heeren ende Meesteren dagelicks konnen inbrengen/ sal ick die selve alhier reeckenen / nae dat een Slave/aen zijnen Meester in Brazyl, gewoon was des daegs op te brengen/ende gelyck noch die van de Caribische Eylanden dagelicks moeten doen. D' ordinaris winst dan/dewelcke een slave des daegs sijnen Meester in Brazyl in-bracht; soo wanneer hem die in den Lant-bou ofte ander eygen werck selver niet besich en hielt / dat was een teston of 15. stuyvers / boven het welcke een slave noch voor sijn eygen kost moeste sorgen. Aen de Caribische Eylanden voornoemt/konnen de Slaven/des daeghs/verhuyrt wordende/verdienen een gulden. t Is nu seker dat den Heer ofte Patroon zijn eygen-lant verbouwende veel meerder profijt kan doen met sijn slaven: namentlick die selve gebruyckende aen den verbou van soodanige Landeryen/ dewelcke noch nieu zijn / en dienthalven vett en in haer volle kracht; gelijck de landeryen in Gua-

Guajana noch zijn / in welcke gelegentheydt die selve niet alleene overvloediger hare Vruchten voort-brengen/maer oock veel beter/ en ongelijck treffelycker van Greyn ende substantie dan die landen doen/dewelcke langhe tijt bebout zijnde / daer door uyt-gemerghelt/ schrael en magher bennen/ als de meeste bewoonde Caribische Eylanden doen / als wanneer het met de Vruchten gaet nae advenant. So dat sonder twijffel seer heerlycke vruchten te verwachten staen uyt den verbou der Landerijen in Guajana, dewyle die selve niet alleen nieu en zyn/ maer oock de gronden van aert seer veth : sulcks dat die selve / seer goedt Suyckerriedt ende Toeback sullen voort-brengen / also de monsters daer van daen al-bereets over-ghesonden / beloven dat den Toeback alsoo goet sal zyn / als die/ dewelcke omtrent den Orinoque valt. Ende ghelyck als nu die twee Vruchten ende voornamentlyck den Toeback, vette grondt vereyschen/ soo zyn de middelmatige Landen voor den Indigo, ende de maghere voor de Cattoenen bequaem : soo datmen daer uyt wel vastelycken staet mach maecken dat de Slaven in die Landen ghebruyckt wordende tot den verbou van eygene Landeryen/ vry ongelyck meer sullen konnen winnen / dan daer op ick die selve alhier / nae haer huyr ofte daghloon taxeren sal.

Ende op dat het geseyde profijt/ noch des te versekerder moge blycken / soo sal ick alhier noch voor henen verhalen / hoe veele Ponden Toeback ordinaris de Serves (sijnde de blancke knechten / ende dewelcke d'Engelschen ende Franschen aen de Caribische Eylanden ghemeenlyck voor den tijdt van 5. à 7. Jaren tot den Lantbou/ gelyck als of het Slaven waren/gebruycken) als oock mede de Swarten des Jaers wel konnen verbouwen ende spinnen/ ende wordt het ghereeckent / dat een yeder van die selve hooft voor hooft Jaerlicks alsoo kan verveerdighen ruym vier duysent Ponden Toeback. Elcker pondt Toeback, ghewonnen op die uyt-gemergelde ende schrale Landen / wordt verkocht tegens drie stuyvers : soo dat een Slave / nae die quantiteyt ende

nae

nae den Valeur van dien gerekent / noch des Jaers soude konnen winnen voor zijnen Meester ses hondert guldens. Alsoo nu die Toeback seer slecht valt / vermidts de gronden op de meeste Eylanden van selver schrael / ende door den langhduerigen bou noch meer vermagert zijn / ende dat goeden Toeback niet dan op goede Vette landen wasschen wil / als oock dat op de meeste bewoonde Eylanden / overmidts de menichte der Inwoonderen / gansch geen verschot van landt en is / ende evenwel den bou van die vruchten noch soo merckelycke profyten des Jaers aen den Meesteren kan geven / soo kan licht af-ghenomen werden / hoe veele grooter dat de winsten sullen sijn / dewelcke uyt den verbou van die vrucht op goede vette Ackeren / genooten sullen worden: want dat selve / sal ongetwijffelt maken ende veroorsaecken / dat den Toeback alsoo verbout / ongelijck hooger van prijs sal zijn / als die vande Eylanden voornoemt; 't welcke seer veele sal uytwinnen: ende dat eensdeels ten aensien van den Prijs selver / anderſdeels ten aensien van 't gewichte / want hoe dat den Toeback vetter is / hoe dat die selve swaerder is / ende het ghewichte vermeerdert / ende het kost even veel arbeyt en is oock even licht te doen / het spinnen van een Pondt goeden en vetten / of een pont quaden en mageren Toeback: Ende so den Toeback, (het welcke een vrucht is in die Landen van maer een middelmatigh gewin) noch soodanige profyten kan uyt-leveren / wat sullen dan konnen doen d'andere Vruchten van Suyckeren, Indigo, Cattoenen, ende soo daer noch de Sijde by-komt. Maer om alhier niet te willen schijnen / boven aller menschen geloove te gaen: ende insonderheydt by die Luyden / aen dewelcke de Culture van die Landen noyt en is bekent geweest / ende dewelcke dien volghens / alsulcke profyten noyt en hebben gesmaeckt / maer in een quaet landt met over-suyren arbeyt te ploeghen / haer Jaeren hebben versleten / met sobere winst te doen / soo sal ick dit voor verhaelde / alhier soo redelycken uyt-reeckenen / nae de Capaciteyt van een yeder / onwetende / dat sy sulcx volkomen geloove sullen konnen en moeten geven.

Ick sal het dan alhier also nemen; dat/ overmidts de Slaven in den aenvangh alder-eerst de Landen moeten schoon maken/ ende al-eer zy te dege in 't verstant konnen komen van den lantbou en het regeren en havenen der vruchten; want tusschen oude en nieuwe Slaven is een groot onderschept/en schoon sy den arbeyt wel konnen doen/nochtans so moeten zy het toe-bereyden/ verveerdigen en hanteren der vruchten eerstelijck leeren: soo dat over-sulcks die selve / in het eerste Jaer / niet meer dan een half jaer konnen besteden inden verbou der meest profijtelickste Waren/ ghemerckt zy d' andere helfte van het eerste voorseyde Jaer (gelijck geseyt is) in twee onderscheyden reysen haer besich sullen moeten houden met den verbou der eet-waren/ en dient-halven voor het eerste Jaer oock niet soo veele winst konnen doen als namaels: sulcks dat ick alleene voor dat eerste halve Jaer/ haer-luyden winsten niet googer sal reeckenen / als een yeder op thien stuyvers des daegs: nemende dan vijf dagen also voor een weecke/vermits daer moet afgetrocken worden/ den Sabbathdagh/ ende den geenen den welcken de Slaven vry hebben om voor haer selven den kost en onderhout te bescharen: het welcke dan maeckt in 26. weken of een half Jaer een hondert en dertich dagen/en des daegs gerekent tegens thien stuyvers/so bedraegt de winst van yder slave/voor den halven tijt van het eerste Jaer vijf en tsestigh guldens / ende voor de twee Slaven een hondert en dertigh guldens; op het tweede Jaer nu van haren arbeydt/ ende nae haren gemaeckten toestel; soo sal ick die selve reeckenen het gansche Jaer door/ op vijftien stuyvers des daegs/een yder/ het welcke haerluyden winst alsdan sal zijn voor hare Meesteren; het Jaer gereeckent tegens twee hondert ende tsestigh daegen / nae de voorgaende Calculatie; ende dat overmidts zy alsdan / het Landt tot den verbou der vruchten al-bereets klaer en schoon sullen hebben/ ende dat voor soo veele/ als zy / met haer tween sullen konnen bearbeyden en de vruchten daer van procederende waer-nemen ende regeeren. Op dat Jaer dan soo sal

den

den Meester voor sijn profijt hebben 260. daghen / ende sal de winst / voor hem / van een yeder Slave / beloopen dat selve Jaer / een somma van een hondert-en-vijf-en-'tnegentich guldens / en alsoo voor twee slaven dat Jaer drie hondert en 't negentig guldens. Dit is nu de winst dewelcke den Patroon in den tijdt van de twee eerste Jaren / van zijne twee Slaven sal konnen profiteren / bedragende dat selve te samen een somma van vijf hondert en twintigh guldens. Indien den Meester nu / nevens die selve zijne Slaven / eenichsints sijnen arbeyt daer by wil voegen / soo sal hy selver in die voorsz tijt daer by wel hondert Rijcksdaelders rijckelyck en hebben konnen verdienen: Ende schoon hy hem met het swaerste werck / als daer / is het Bos af-kappen / 't landt schoon-maken en om hacken / niet wil bemoeijen / kan hy zijn arbeyt aenwenden en besteden in 't planten en zaeyen / dat mede nodig is / en even so veel profijt kan geven: sulcx datmen hier wel staet mach maecken / dat inwendich twee Jaeren / een neerstigh man met twee Slaeven in de Landen van Guajana, sal konnen overwinnen een somma van 770. guldens En aengesien nu dat den Heere ofte Meester / ghelijck hier voren verhaelt is / aen zijne Slaven gansch geen huer ofte loon en behoeft te geven / ghelijck men aen de knechten in Nieu-Nederlant genootsaeckt is sulcks Jaerlicks te moeten doen / soo kan die selve / die geseyde winsten geheel besteden tot aflegginge van zijne ghemaeckte schulden / ende kan hem alsoo binnen die twee voornoemde Jaeren / van alle die selve los ende vry maecken: Maer / beter sal hy doen / betaelende die zijne schulden voor een ghedeelte / ende voor de rest weder een Slave ofte twee aen-koopende; aengesien dat alle het voordeel het welcke aldaer te Lande te doen is / alleene in de Slaven bestaet / ende naest Godt / soo moet het al van haeren arbeyt voort-komen.

Uyt dit voor-verhaelde / soo blijckt klaer genoeg / hoe een arm huysgesin inde Warme Landen, in 2. jaer tijts sijn noodt sal konnen overwinnen; en hoe dat selve / so wanneer het t' ellckens zijne

winsten/ wederom tot het inkoopen van Slaven aen-legt / daer door in 4. à 5. Jaren/ in soodanigen goeden staet sal konnen wesen/als menich rijck man / dewelcke alhier te Lande een Capitael van 30. à 40. duysent guldens heeft/jae al meerder inkomen des Jaers sal konnen hebben : ende daer- en- tegen gansch weynigh ofte niet behoeven te verteeren. Want soo wanneer alsulck een man soo verre komt dat hy een aen-tal van ses à acht slaven heeft / soo kan die selve ghemackelycke van drie tot drie Jaren zijn Capitael verdubbelen : ende alsoo in korte Jaren grondtrijcke zijn. Doch soo is het hier alles aen geleghen (naest den zegen Gods) dat de Heeren Patroonen van de Colonije aen haere Coloniers de slaven leveren tegens een redelycken ende oock lydelycken prijs / ende dat niet hooger als hier voren is aen-gewesen / daer omtrent allen anderen tot een goet voor-beelt behooren te wesen/ d'Heeren Patroonen van de Colonije van Zeelant aen Paurooma ende Maruga, dewelcke volghens haer-luyden conditien aen de Coloniers noch so veele Slaven daer nevens op credyt geven / als die selve voor contanten van haer kopen. Oversulcks en konnen niet alleenigh de Coloniers als schuldenaers/ maer oock de Heeren Patroonen als Crediteurs/altijt ghewisse rekeninge maken/ d'eene wanneer zy ongeveer haer schuldt sullen konnen voldoen / d'andere wanneer sy sullen konnen voldaen ende betaelt worden : ende alsoo beyder-zijdts / omtrent de winsten die sy sullen konnen doen / ten naesten by op een sekeren tijt/staet maecken : Het welcke voorwaer weder-zijts een goede ende troostelycke saecke is.

Boven dit staet alhier noch wel aen te mercken als een sonderlingh voordeel van d'inwoonderen van Guajana, hoedanigh zy-luyden / vermidts de spoedighe groote winsten / niet alleene/ uyt die hare ghemaeckte schulden sullen konnen in korten tijdt geraecken : maer hoe dat zy/eer dat die Jaren van hare Vryheden : te weten / gheduerende de welcke zy vry sullen zijn van alle lasten ende ongelden/ verstreecken sullen zijn; hare saken alsdan

alreede

alreede in soodanighen goeden staet sullen wesen en soo verre geadvanceert/ dat soo wanneer haer die voorseyde lasten aen-komen/ die selve gemackelycken sullen konnen draghen: daer ter contrarie inde Koude Landen, gelijck sulcks omtrent Nieu-Nederlandt is aen-ghewesen/ noch nerghens nae hare ghemaeckte schulden sullen hebben voldaen ofte af-geleght/ soo wanneer die hare Jaren van Vryheyt sullen sijn geexpireert/ende de gemeene Heeren lasten haer begin sullen nemen. Het welcke den Luyden voorwaer insonderheyt beswaerelycken valt/ende oock ghemeenelycken onder de voeten hout/ sonder dat sy opt te rechte op de beenen konnen geraecken.

Dit is nu tot een exempel voor-gestelt omtrent soodanige persoonen/ dewelcke gansch geene macht ofte middelen van haer selven en sijn hebbende/ maer dewelcke alles by verschot/ door d Heeren Patroonen moet werden gesuppediteert/daer uyt ghesien kan worden/hoe dat nochtans die selve/ in so weynigh Jaren uyt hare groote armoede konnen geraken/ende luyden werden van al vry wat goede ende redelycke conditie: gelijck sulcx vertoont is.

Ick weet niet in wat lant dat yemandt sulcx so licht/ende dat door de banck/soude mogen gebeuren: Ja so sijn daer toe alhier als mede in andere Landen/al vry veele Jaren van nooden/ jae onder duysendt qualick een dewelcke in al zijn leven van zijnen sueren arbeyt soodanigh een geluck verkrijgt: want wat alhier ende elders/ den Arbeyds-man/ Acker-man/ Winckelier/ Kramer/ Tapper en diergelijcke Luyden waken ende slaven/ 't is al meest om de kost dat het gedaen wort/ ende gaen voorts de huyshueren ende de loonen der dienst-boden met de winsten henen/ en siet men dagelicks onder veelen/weynige die het beter gaet: Jae meerder/ die het hare daer by verteeren/ dan yetwes overwinnen: ten zy dan/ dat het Luyden zijn/ dewelcke het even veel gelt/ met wat practijcque sy omme gaen/ ende door wat middelen zy hare middelen winnen ende conquesten doen: van welck

slag/(Godt betert/) meer dan van de vrouwen/men hedensdaegs allenthalven inde werelt vindt/ aen dewelcke / de winsten / uyt woecker en quade practijcquen verkreghen/op verre nae de beste reuck geeft.

DAT XXVII. CAPITTEL.

Naerder aenwijsinge van de ongemeene profijten, die de Inwoonderen ofte Coloniers van Guajana konnen trecken uyt den verbou der vruchten van dat Lant, en den dienst harer slaven.

Uyt dit voor-verhaelde soo kan genoech bewesen worden / hoe dat Luyden / welckers macht maer soo groot is / dat zy een Capitael van 5000 guld omtrent den lantbou/in Guajana konnen aenleggen;en indien sy dat selve werck alsdan met voorsichtigheyt willen aenvangen/ ende met alle gerequireerde neerstigheyt waer-nemen en vervolgen/inden tijt van 4. à 5. Jaren van dat selve Capitael / vry wat meerder inkomste des Jaers sullen konnen genieten/als hier te lande van een Capitael van 100000 gulden: Jae wel ruym eens soo veele en meer; Maer op dat dit selve/den menschen/(dewelcke ten eenemael onwetende / of eerder onkundigh sijn omtrent de ongemeene voordeelen / dewelcke de Warme Landen konnen geven/ soo by aldien maer het werck daer nae wel aen-geleyt ende gericht werdt/) niet ongelooffelick en moge schijnen/soo sal ick die selve ten gevalle/en tot nae-richtinge / dit alhier wat naeder demonstreren; ende met eenen mede daer by vertoonen/in wat voegen alsulcken eenen/ dat zijn gheseyde Capitael van 5000. guldens / nae behooren sal besteden. Eerst ende voor al sal die selve moeten koopen / een aen-tal van dertich Slaven/ ofte Negros, dewelcke in-koops sullen komen te kosten een somma van drie duysent seven hondert en vijftigh guldens; het stuck van die gereeckent teghens hondert vijf-entwintich guldens. Sulcks dat die selve alsdan van het gheseyde Capitael / noch sal overich hebben een somma van twaelf hondert en vijftich guldens; hier van/sal hy besteden tot inkoop van werck-tuyg ende gereetschap/soo tot den Huys als Landt-bou noodich;

noodich; een somma van twee-hondert-en-vijftig guldens/ende dat voor Axen/ Bylen/ Houwelen/ Capmessen / met Schoppen en Spaden/een Farinha Kadt en Panne/als mede een Timmermans gereetschap/en wat Nagelen of Spijc kers van verscheyden soorte. Voor de resterende duysent guldens/nu/sal hy kopen Viveres/als namentlijck Meel/ ofte in plaetse van dat Farinha, Gort/Erwitten/Boonen/Vleesch/ Spek/Boom-olye/en Brandewijn/ van 's gelucken een Warre-net of twee/ Fuycken/ ende een middel-matigen Zeegen/voorts wat grove Linnen Broeckjes en slechte Stoffen of Pyen-Rockjes/tot deckinge vande Negros,met al 't welcke hy zijn Slaven rijckelyck 3. à 4. maenden en hem selven daer benevens een geheel Jaer kan onderhouden/ gelijck dat selve nu hier voren genoech is aen-gewesen.

Den toestel dan aldus veerdich ghemaeckt zijnde/soo wort'er voor-henen een goeden en neerstigen arbeyt vereyst/ eer datmen aen 't genot van eenige profyten kan komen/waer toe een gaeuwe en naeuwe toesicht vanden Meester/seer vele goets kan contribueeren/nae het Italiaensche spreeckwoort/ 't welck seydt dat het ooge van den Meester het Peert vet maeckt: 't welk voorwaer omtrent alle andere saken mede seer dienstig en profijtelijck is: want soo doet des meesters continuele ooge over sijne dienstboden/ vele wercks spoeden / dat anderssins by ghebreck van dien/ veeltyts een lancksamen voort-ganck heeft. Het is wel inde warme Landen seer gemackelijk voor de leuye luyden/ indiense maer soo leuy niet en sijn/dat sy moghen sien arbeyden/en haer werck alleene willen maken van toesien: oock so konnen alsulcke luyden in die Landen/ wanneerse maer eerst soo verre zijn gekomen datse 5. à 6. slaven hebben; toesiende / veele meer winnen/ dan de menschen hier te Lande/met selver neerstig te arbeyden/ konnen doen. Na het voorgaende sal ick dan alhier een rekeninge maecken/van 't gene alsulcken eenen/dewelcke een aental van dertich slaven heeft/en nae behooren op sijn werck wil letten, uyt den arbeyt van die selve 's Jaerlicks sal konnen profiteren.

Hier bevorens hebbe ick geseyt/ hoe dat de Slaven hooft voor hooft/ in de laetste helft van het eerste Jaer/ dagelicx soude haren Meester konnen in brengen/ thien stuyvers: alhier sal ick nu het eerste Jaer noch geheelick toe-geven/ ende nemen het in dier voegen/ als of het selfde geheel met schoon maecken der Landeryen en den verbou der mondt-kosten ware ten eynde ghebracht/ ende niets anders over-gewonnen van eyghentlyck tot de huyshouding van nooden waer geweest.

Soo sal ick derhalven dan de winsten dewelcke daer sullen konnen genooten worden, hier eerst rekenen op het tweede Jaer: ende dat soo vervolgens; oock daer by elck Jaer aen-wijsen hoe dat die selve sijne voorseyde winsten wederom sal moeten aen-leggen, om daer uyt van tijt tot tijt de meeste profijten te mogen trecken; waer in ick de Methode nae-volgen sal vande woeckeraers hier te lande/ dewelcke Jaerlicks de verschenen renten/ by het Capitael voegen/ door welcken middel die selve/ in korte Jaren haer Capitael weten te verdubbelen. Maer dit groote onderscheydt is 'er tusschen beyden/ ghelijck terstont blijcken sal; dat die maniere van doen gebruyckelick in de Warme Landen, ende dewelcke ick al-hier voor-stelle/ alsoo redelyck sal zijn/ als d' andere onredelyck ende goddeloos is.

Hier boven is mede verhaelt hoe dat een Slave dagelicks aen sijnen Meester sal konnen in-brenghen en dat op het tweede Iaer een winst van vijftien stuyvers; maer op dat niemant moge menen/ dat ick die winsten alhier te hoogh reeckene/ en over-sulcks te breedt uyt-mete; so sal ick die selve alhier/ voor het tweede Iaer noch niet hooger nemen/ dan des daegs op thien stuyvers: reeckenende vijf dagen voor een weecke/ ende dien volghens twee hondert sestich alleene voor een Jaer; aftreckende alsoo den Sondagh/ als mede den dagh/ dewelcke de slaven/ gelijck geseyt is/ in de weecke t' haren verdoen/ vry hebben: Soo dat nae die reckeninghe een Slave op het tweede Jaer voor sijnen Meester sal konnen winnen de somma van honderdt ende dertigh guldens:

ach-

achter-volgens het welcke de gheheele winst van de dertigh Slaven, op dat Jaer/sal beloopen de somma van 3900. gul. 't welcke die selve seer ghemackelycken konnen winnen/ 't zy dan datse Toeback, Cattoen, of Indigo verbouwen/ of wel van elcks wat/ soo by aldien men maer wil aenmercken de quantiteyt ponden/ dewelcke die selve van 't eene min van 't ander meer des Jaers nae behooren konnen bereyden en schoon maken. Van dese winsten nu op het tweede Jaer verkreghen/ salmen wederomme besteden de somma van 2500. guld. tot in-koop van twintig nieuwe slaven tegens 125. guld. 't stuck: behoudende alsoo noch overigh een somma van veerthien-hondert guld. tot een ander ghebruyck ofte verdoen. Met dese salmen nevens d'eerste dertigh alsoo voort arbeyden/ ende ondertusschen met het planten van Suycker-riedt van tijt tot tijt onder de handt mede avanceren.

Op het derde Jaer nu salmen konnen trecken van yder slave vijfthien stuyvers 's daegs, als wanneer alles sal verveerdicht en beter in ordre ghebracht wesen / ende dat voor soo veele als d'eerste dertigh slaven aengaet/ het welcke maeckt voor yegelick slave des Jaers 195. guld. ende alsoo voor de dertigh 5850. guld. het welcke sal sijn de winst op het geseyde derde Jaer: de twintig nieuwe ende aen-gekochte slaven sal ick alhier ghelijck voren is gheschiedt/ op dit derde Iaer, (als zijnde der selver eerste Iaer van haren arbeyt, ende dat om redenen voren verhaelt/ niet rekenen.) Van dese 5850. gulden salmen wederomme nemen vier duysent guldens, ende die selve van 's gelijcken/ nevens de voorseyde aengeleyde Capitalen/ mede employeren tot inkoop van Slaeven: waer voor men sal konnen bekomen een aen-tal van twee-endertigh der selvige, gereeckent ten prijse als boven. D'overige een duysendt acht hondert ende vijftigh guldens, salmen besteden tot den inkoop van Koperen Ketels, Yserwerck, en voorts tot het bouwen van een Suycker-mole.

Met dese Slaven dan alsoo voort gearbeyt / soo sal den Heere ofte Meester uyt der selver arbeydt op het vierde Iaer konnen

profiteren, als volght: te weten van de eerste dertigh tegens vijftien stuyvers 's daegs: 5850. guld. ende van de twintigh andere op het derde Iaer gekocht/ende alhier tegens thien stuyvers 's daegs en des Jaers tegen 130. guldens ghereeckent/2600. guld. sijnde alsoo sijne winst op dat Jaer 8450. guld. De twee-en-dertigh Slaeven, als sijnde haer eerste Iaer, sal ick mede geheel niet reeckenen.

Van dese acht duysendt vier-hondert-vijftich gulden, sal men wederomme vijf duysent gulden aen Slaven te kost leggen/daer voor men een ghetal van veertich stucks in koop sal konnen hebben: de resterende drie duysendt vier-hondert ende vijftich guld. sullen mede geemployeert worden tot het op-maken der Suycker-molens/als tot andere nootsakelyckheden. Over-sulcx sal den Heer op het vyfde Iaer konnen arbeyden en wercken met een hondert twee-en-twintigh Slaven: een ghetal voorwaer sufficant genoeg om een considerabile Suyckermolen in alles te konnen gerack doen/ en al het werck daer omtrent vallende nae vereysch verrichten.

De winsten nu sullen op het vyfde Iaer nae de voorgaende reeckeninge bedraghen, te weten van de eerste dertich en die daer aen volgende twintich Slaven, ende als nu egael gereeckent tegens 15. stuyvers des daegs, 't welck beloopt in 't Iaer 195. guld. en voor de vijftich 9750. guld. Van de twee en dertich zijnde zyn derde bestede Capitael/sal hy trecken van yder thien stuyvers des daegs/ 't welcke maeckt 130 guld. des Jaers/ende te samen 4160 guld. Sulcks dat sijn winst op dat vyfde Iaer sal zijn 13910 guldens: waer onder de laetste ghekochte veertigh Slaeven noch niet eens en worden gerekent / als zynde in het eerste Jaer van haeren arbeyt. Het voorseyde Capitael nu van derthien duysendt neghen honnert thien gulden: salmen alsoo geheel konnen aen-wenden om voorts alles te verveerdigen en te versorgen van 't gene noch aen de Mole mochte gebreecken/ ofte wel tot andere nootsaeckelyckheden besteden konnen.

Alsulcken eenen dan/dewelcke de macht heeft dat hy een Capitael van vijfduysent guldens, in Guajana sal konnen aen-legghen omtrent het verbouwen ofte cultiveren van de Landerijen aldaer/die selve sal daer mede inden tijdt van vijf Iaren een Suycker-molen in volkomen wesen konnen brenghen/ende alsoo/nae de voorgaende rekeninge / op het seste Jaer profitere een somma van 15990. guldens; ende dat alleene uyt den arbeydt der twee-en-tachentich Slaven / dewelcke alsdan gelijck gerekent worden op 15 stuyv. 's daegs/ende 195. guld. des Jaers; Maer soo by aldien daer noch by gereeckent worden/de verdiensten van de veertich laetst gekochte Slaeven;(gelijck voren is ghedaen op yeder 2de Jaer van haren arbeyt)en dat tegens thien stuyvers des daegs een yeder/en 130 guld. 's Jaers/ 't welcke noch bedraeght 5240. guld. Soo sal de winst/ dat seste Jaer in alles komen te bereycken een somma van 21190. guld.

Op het sevende Jaer nu/soo wanneer alle de voorseyde Slaeven gelijck mogen gerekent worden / omtrent hare verdiensten/ dat is/ tegens 15 stuyv. des daechs, ende 195 guld. des Iaers, elck/ so sullen soo eenen zijne inkomsten zijn van de 122 slaven 23790. Gulden.

Alsulcke merckelycke ende oock verseeckerde winsten zijn in Guajana ende alle Warme Landen te doen: Ende wie en sal hem niet ten hoochsten daer over verwonderen? Jae, wie van die gene/dewelcke ten eenemael buyten alle kennisse zijn van de ghelegentheyt / ongemeene en ghestadighe vruchtbaerheydt van die Warme Landen, sal het selve by-kans konnen gheloove geven: Ende nochtans soo is het de puere waerheyt. Noch soo en hebbe ick alhier de Slaeven haere verdiensten ende winsten geensins tot dien prijs gereeckent als die selve wel inder daedt sullen konnen zijn: Voornamentlyck soo wanneer men eygen Lant heeft ende die selve alsoo gebruycken kan om sijn eygen selfs Landerijen te bebouwen ende daer op sijn eygen Vruchten te winnen: en die selve niet aen anderen om dagh-loon uyt en verhuert / in

welcken val ick alleene hare winsten alhier gerekent hebbe. Het is oock seecker/ dat/ die geene / dewelcke de Slaven hueren voor sulcken dach-loon/ dat die selve mede uyt haren arbeydt meerder winst konnen en moeten trecken / als eyghentlick de dach-huer bedraegt dewelcke sy aen haer of hare Meesteren geven: Anderssins staet het te presumeren dat alsulcke Luyden geenssins ghehuerde slaeven tot haer werck souden ghebruycken/ aenghesien het niemant en lust moeyte te doen sonder profijt. Oock soo kan men genoech af-nemen/ wat voor profyten / die selve konnen genieten uyt den arbeyt van die gehuerde Slaven/ dewijle een yeder van de selve/ des Jaers gemackelijck/ of door de banck/ kan verbouwen ende verveerdighen een tanto van over de vier duysent ponden Toeback, yeder pondt gerekent tegen drie stuyvers; Soo sal het selve komen te bedragen een somma van ses hondert guldens in gelde. Waer uyt men staet mach maecken wat de winsten sullen zijn/ dewelcke die Slaven haere Meesteren sullen konnen toebrengen uyt den verbou van beter en vetter Landen/ dan de magere ende uyt-gemergelde gronden zijn van de West-Indische Eylanden, dewelcke daeromme seer slecht goet van Toeback voort-brengen/ gelijck hier boven is verhaelt: Want / nae dat de Gronden der Landerijen goedt en vet zijn/ daer nae reguleren haer de vruchten mede in goetheyt en dien volgens oock in den prijs / ende voornamentlyck soo vereyscht den Toeback vet Lant/ ende hoe vetter dat de gront is hoe beter die selve valt. Hier dient vermaendt hoe dat het gene ick alhier voor stelle omtrent het planten van den Toeback, niet daerom en geschiet/ als of het verbouwen van die vrucht alleene / het meeste profijt konde afwerpen. Geenssins: maer als tot een exempel / om dat met die vrucht aen de Caribise Eylanden den grootsten handel wort ghedreven; waer nae ick de Calculatie van de dagelicksche winsten der Slaven hier bevorens hebbe ghemaeckt/ ende om daer mede aen te wijsen hoe dat gelijck die vrucht daerse eyghentlyck vette grondt van nooden heeft/ in magere Landen geplant/ noch sulke

goede

goede profijten kan afwerpen / dat alſo die ſelve/ nevens andere Vruchten / wanneerſe inde Vette gronden van Guajana worden verbout/noch ongelijcke grooter winſten den verbouwers ſullen toe-brenghen: want d' andere Vruchten konnen al vry meerder profijt op-brengen als den Toeback doet. Ende om niet te willen ſchijnen/al te luyde te roepen; ſo hebbe ick alhier mede/ in 't uyt-reeckenen der profyten/doorgaens het eerſte Jaer der ghekochte Slaven geheel daer buyten geſtelt. Het welcke eenichſins ſtandt ende plaets kan grijpen omtrent het eerſte Jaer/der eerſt gekofte Slaven: Maer ſoo wanneer men eens een getal van dertigh Slaven heeft gekocht/ ſoo konnen die ſelve wel op een Jaer wel ſoo veele Lants ſchoon maecken / dat de twintigh andere uyt de winſten van de eerſte ten eynde van het tweede jaer aengekocht/ voort op het derde Jaer wel mede mogen ghereeckent worden al goede profijten hare Meeſteren in te konnen brenghen / ende ſoo vervolghens / en is het niet ſoo vele als d' eerſte / laet het de helfte ofte een derde part dan zijn. Sonder dat het vaſt gaet / dat die ſelve op het eerſte in-koopen t' elleke reyſe een geheel Jaer ſonder winſte van haren arbeyt te moghen reeckenen / ſouden moeten toe-brengen. Van 's gelijcken ſoo reeckene ick alhier de winſten van een yeder Slave des daeghs ten hooghſten op vijftien ſtuyvers / daerſe inde ſchrale Eylanden eenen gulden daegs aen dag-huyr konnen verdienen. Maer ghenomen / dat die hare winſten niet grooter konden zijn/ ſoo ſijnſe evenwel dies niet tegenſtaende heerlijck ende voortreffelyck genoech. Jae/ ſchoon dat die ſelve/ noch de helfte minder waren / als die alhier uyt-ghereeckent zijn / wie ſoude evenwel niet moeten bekennen datſe nochtans onghemeen ende uyt-nemende zijn: Want het is voorwaer een heerlick werck een Capitael met den Jaerlickſchen Intereſte van dien ſoodanigh te konnen aen-leggen en beſteden / dat men inwendigh vyf Jaren/daer van des Jaers/vele meer dan tweemael ſoo veele/als het Capitael ſelver is gheweeſt/ tot rente kan treckẽn.

Maer op dat de onkundige menschen dit eenichsints moghen vatten of begrypen/en niet als een te grooten wonder voor ongelooffelyck houden/ ofte ten eenemael verwerpen: soo dienen principalick hier omtrent vier dingen aen-ghewesen, ende wel in acht genomen te werden: waer door men seer licht de waerheydt van het voor-verhaelde sal konnen verstaen. Eerstelick dan/ so moetmen considereren/ dat, soo by aldien men in eenich goet en wel gelegen Landt, soo vele Landerijen mach beslaen ende voor hem in eygendom nemen, als men begeert, ende by gevolch van tijdt nae ommeganck van eenige Jaeren tot behoorlicke Culture kan brengen; het selve onghetwijffelt een saecke van een groot en ghewis voordeel is. *Ten tweeden*, dat men de middelen in de *Warme Landen*, soo gereedt, licht, ende gemackelick heeft, om de Landerijen, in die selve gelegen, tot hare Culture te konnen brengen, ende dat door het behulp der Slaeven, te meer, dewijle men aen die selve Jaerlicks, noch huer ofte loon, noch onderhoudt en behoeft te geven: het welcke het voorseyde voordeel alsoo noch veel grooter maeckt. *Ten derden*, dat de Vruchten en Waeren dewelcke aldaer verbout en gewonnen worden, als oock die aldaer van selver groeijen, kostelick, precieus, ende over al evenwel ghewilt zijn. Ende *ten vierden*, dat men 't gheheele Iaer door inde *Warme Landen*, den Lantbou kan oeffenen ende voort-setten, waer door die Vruchten van groot ghewin, oock meer dan een en tweemaels des Iaers ghewonnen worden. Soo men nu daer by aen-merckt het geduerich voort-teelen van het Vee ende allerhande Gedierte en Gevogelte daer te Lande; den overvloet van den Visch, ende hoe dat de Bosschen altijt van selfs, 't geheele Iaer door, allerhande goede eetbare Vruchten en Fruyten voort-brengen: en daer-en-tegens/ het weynige datmen van nooden heeft omtrent kleedinge ende redinge als anderssins. Wie sal alsdan niet konnen begrijpen en lichtelick gelooven al het geene ick hier voren geseyt en verhaelt heb. Jae ick meene datmen veel eerder reden sal hebben/ hem te verwonderen dat de winsten niet grooter en zijn dan ick die selve al-

hier

hier voor-gestelt en uyt-gerekent hebbe. Ende daer oock so sullen de Slaven onghelijck meerder winst haeren Meesteren konnen aen-brengen: soo wanneer sy der selver eygener Landerijen bebouwen. Gelijck het selve oock klaerder soude konnen aengewesen worden / wanneer men alhier aen-wijsen soude hoe veele Aroben Suyckeren wel ordinaris een Heere van een Suycker-Molen des Jaers kan maken/ dewelcke een aen-tal van hondert twee-en-twintigh Slaven in sijnen dienst heeft.

Maer om dat het selve al te lanck soude vallen tegens myn voornemen, als wel hebbende die materie alleene een geheel Boeckjen van nooden, om die selve wel te doen verstaen, so sal ick dit voor dees tijdt verby gaen, te meer, ick achte, dat het aen-ghewesene sufficant genoech is, om nae vereysch, de ongemeene voordelen, komende uyt den Lantbou der Vruchten ende den dienst der Slaeven in die Landen aen te wijsen ende te vertoonen.

DAT XXVIIJ. CAPITTEL.

Van de Profijten soo in Guajana uyt den Visvanck konnen ghenooten worden.

ALsoo hebbe ick aen-gewesen de Profijten soo getrocken konnen worden uyt den Lantbou van *Guajana*: Ende gelijck ick vooren hebbe vermaen gedaen omtrent die van *Nieu-Nederlant*, dat ghelijck het Aertrijck sijne profijten en voordeelen geeft aen den menschen, dat even alsoo wel de Wateren de haere mede toe-brengen, door haere Visrijckheyt; ende gelijck ick ghesecht hebbe de Wateren in en omtrent *Nieu-Nederlant*, daer in sonderlinge van Godt den Heere begenadicht te sijn, soo sijn alle Waeteren van *Guajana*, als Revieren, Kriecken, Killen, Bayen ende selver de Zee daer mede soo uyt-ter-maten gezeghent, dat weynich Landen in *America*, die selve gelijck sijn: Ende gelijck de Wateren boven geloove visrijcke sijn, soo sijn oock de Visschen van die Wateren, soo veth, lecker ende delicaet als geenige Visschen meer dierghelijcke buyten

de

de *Warme Ghewesten* van *America* te vinden zijn: Dewelcke de magere *Terra-Neufse* Visch vry verre te boven gaet, ende niet tegenstaende de sonderlinge vetticheydt van die Visschen, ende het Warme, doch suyvere Climaet, daer in die selve ghevanghen worden; soo kan men die selve seer wel ende bequaemelijck in die warme en heldere Sonne Droogen ende oock Souten: ende allenthalven henen vervoeren; ende by aldien de selve sijne leckerheyt eenmael te rechte bekent wierde in Spagnien en voornamentlick inde Straet en die aen-palende Gewesten, soo soude in die selve vry wat meerder aftreck zijn als inde maeghere *Terra-Neufsche* Visch; Jae het is buyten twijffel of die selve soude in 't korte aldaer de baene in-nemen en die van *Terra Nova* uyt-bannen. En wat aengaet de onkosten de welcke gedaen en gedragen moeten worden omtrent den selven Visvanck, die sijn gansch geene, altijdt noch minder als die van *Nieu-Nederlant*, ende dat ten aensien van de Commoditeyt der Slaven als anderssins, gelijck hier voren dat selve is aen-gewesen, ende daeromme onnoodigh alhier te repeteren.

DAT XXIX. CAPITTEL.

Verhalende de ongelucken dewelcke de Luyden of Coloniers van Guajana souden konnen over-komen en dat voornamentlick omtrent hare Slaeven.

ICk hebbe dan alsoo aengewesen d' onghemeene profijten ende winsten / soo daer konnen ghenooten worden uyt den Verbou van de Vruchten en Gewassen van *Guajana*: van 's gelijcken is het mede dienstigh alhier vermaen te doen / wat ongelucken daer te Lande somtijts de luyden souden konnen over-komen / waer door die selve een merckelijcken schade souden mogen lijden: Alsoo het niet genoech en is te weten de voordeelen dewelck ergens in een Lant te halen zijn / maer men moet daer benevens even so wel bekent maken ende te verstaen geven de peryckelen / die daer te verwachten zijn; op datmen in allen voorvallen en ghelegentheden

heden hem daer na schicken en reguleren mach. Ende voor eerst wat aengaet de mis-ghewassen / daer omtrent heeft men sich in die Landen niet veel te bekommeren/ gelijck dat selve hier bevorens is geseyt en vertoont. De meeste schade dan / dewelcke de Luyden aldaer hebben te verwachten en te vreesen/ is / omtrent het bedrijf van hare Slaeven: Alsoo het ghebeuren kan / dat temets/onder die selfde een sterfte kan ontstaen/ ghelijck alle menschen sterffelijck zijn en hare plagen onderworpen: als mede dat die selve souden mogen komen te verloopen. Het eerste is wel het gevaerelickste; Maer dewijle die Landen seer ghesonde Landen zijn/ de swarte Slaven daer by harde en stercke menschen/ dewelcke uyt Africa als uyt een ongesonde en beswaerlicke daer te lande in een gesonde en aen-gename lucht komen; soo zijn die selve oock selden ende niet vele kranckheden of swaere periculeuse siecten onderworpen: sulcks dat men voor het selve soo heel seer niet en behoeft bekommert te sijn / te meer: dewijle een slave (gelijck voor heenen is verhaelt) hem soo licht en dat in soo korten tijdt/ uyt zynen arbeydt kan betalen: sulcks dat by aldien (ghelyck het met alle menschen gebeuren kan/) al eenige quamen te sterven/soo het maer niet datelyck ende in het beginsel komt te gheschieden/so kan men sulcks noch al verwinnen/te meer/so wanneer die selve slaven / voor soo een civilen en redelijcken prys van 125. gulden konnen gekoft worden. Gelyck de Heeren Patroonen van de Colonije van Zeelandt aen Essekebe ende Paurooma, gelegen op die selve Kuste van Guajana, sulcks te doen seer wijsselycken en voorsichtichlycken tot noch toe hebben na-gevolgt: Want de Negros tegen soo hooghen prijs aen de Coloniers uyt te geven/als wel voor desen in Brazyl is geschiet/ tegens ses à seven hondert guldens 't stuck, waer door in dat landt veel luyden zijn geruineert gheworden en daer by oock de Compagnie selver ongelyck meer schade dan winst heeft gehadt; dat selfde soude van 's gelycken in Guajana niet alleene aen den Coloniers, maer in sulcken val/insonderheyt aen de Patroonen seer nae-deeligh zijn.

Aengaende nu het tweede, te weten: het verloopen der Slaeven: dat selve en lydt soo grooten last niet/en voornamentlyck in het beginssel inde nieuwe Landen, alwaer sy alsdan noch gansch geene kennisse en hebben/ nochte van de geleghentheydt van het Landt, nochte met de Wilden, noch geene aen leydinghe van andere oude Slaven / dewelcke haer souden konnen dienen en oorsake zijn tot verleydinge. Het welcke mede/ by wyse en voorsichtige Regenten/inden beginne/seer licht kan voor-gekomen ende verhoedet worden in het toe-komende.

DAT XXX. CAPITTEL.

Vertoonende de voordeelen dewelcke voort in den beginne van het leggen der Colonijen, d' Heeren Patroonen in de Warme Landen hebben te verwachten uyt den handel van de Slaven: Van 's gelijcken hoe nootsakelicken die selve is, soo ten aensien van de Patroonen als van de Coloniers.

GElyck daer nu een groot onderschept is tusschen Koude ende Warme Landen, ende dat ten opsichte van de Coloniers, ofte Luyden, dewelcke die selve willen gaen bewoonen en tot Culture brengen: Soo is 'er van 's gelycken het self de onderscheydt tusschen die voorseyde landen / ten aensien van de Heeren Patronen, dewelcke eenige Colonijen willen leggen / in 't fondeeren van die selve.

Uyt het voor verhaelde blijckt dan genoech, hoe dat vermits de menichvuldigheyt der Nootsakelickheden, die daer vereyst worden, soo tot de bewooninge als tot de Culture van de Koude Landen; d' Heeren Patroonen onmydelick tot een groot en swaer verschot van Penningen moeten treden, soo by aldien sy inde Koude Landen, een Colonije met fatsoen ende een goeden voort-ganck willen establieren: oock, hoe dat, overmids de weynige en lancksame profijten, dewelcke daer tot vergoedinge van de gedaene onkosten (gelijck sulcks al-bereets genoech is aen-gewesen,) wederomme

omme konnen gewonnen ende verkreghen worden; de Patroonen van 's gelijcken wederomme seer lancksaem aen haer gedaen verschot (ick laet staen,) aen eenige winsten sullen komen: ten opsichte van de welcke alle Colonijen, als mede alle andere saecken, eygentlijck worden gelecht, ende verricht.

Tegen welck groot verschot/ zy-luyden/also oock geenig het minste present of gereedt-middel/van winsten of voordeelen hebben/ tot soulagement van die selve hare te doene onkosten / maer moeten de vergoedinge van dien/ alleene door lanckheyt van tyden / uyt den lancksamen verbouw der Vruchten van die Koude Landen, in ende af-wachten.

In 't leggen van Nieuwe Colonijen, of voort-plantinghe van Volckeren in Wilde ende voor-henen niet of weynich bewoonde Landen, moet men dan insonderheyt letten op Ses dingen. Eerstelick; op de ghesontheydt van de Lucht: Ten tweeden; Op het Landt ende des selfs vruchtbaerheyt, om de spoedichste ende gereetste winsten daer uyt wederomme te mogen trecken: Ten derden; op de wel-gelegentheyt van de Zee, ende de ghemackelijckheyt ende bequaemheyt van de Revieren en Havenen: Ten vierden; op den Aert ende het Naturel van het volck, daer onder men hem begeven wil, hoe dat men daer mede best sal konnen ommegaen ende in Vrede mogen leven: Ten vijfden; om de Colonije tegen alle binnen ende buyten gewelden, wel te mogen verseeckeren: Ende ten sesten; Aen die selve te verleenen ende toe te staen goede redelycke Privilegien, ende eenige Iaren Vrydommen van alle lasten ende omgelden: om door dat middel ghenoechsaeme toe-vloeijinge van allerhande menschen te krygen; 't welcke het eenichste middel is om omtrent dat werck goede ende profitabele progressen te doen; als / waer aen alleene der Patroonen welvaren hangt/ daeromme oock dit selvige poinct by haer/ insonderheyt/ wel behoort in acht en opmerckinge ghenomen te werden: waer omtrent veele / haer / voor desen leelyck en dat tot hare totale ruyne/ hebben vergrepen ende verkeecken.

 Doch

Doch omtrent alle dit selve en sal ick nu alhier niet wyt uytbreyden; maer alleene in 't korte voor stellen wat eyghentlick dienstigh is tot verklaringe van dese materie; alsoo ick in een bysonder Tractaetje verhandele al het geene/ dat daer vereyst wort en noodigh dient in acht ghenomen om een Colonije ofte voortplantinge van Volckeren in Nieuwe Landen wel en met goet en spoedigh voordeel en succes te mogen leggen.

Alle Patroonen dan, dewelcke ergens eenige voort-plantinghen van Volckeren willen doen, die selve moeten alsoo daer op insonderheyt wel te dege letten wat voor Landen ende Plaetsen sy daer toe uyt-kiesen: ende omtrent het uyt-kiesen van de Landen ende Plaetsen, moeten sy daer op, voor-al, acht slaen, dat alsulcke mogen dienen, tot het meeste gemack van de Coloniers, tot de minste onkosten van haer beyden, ende omme daer door wederomme aen de meeste ende spoedigste profyten te moghen geraken: want soo wie dit niet te dege in achtinge neemt, die sal licht sijn eygen selven bederven, ende daer-en-boven veele menschen in een langduerige slavernije konnen in-wickelen. Dit gaet vast, dat, alwaer geene groote nochte gereede, maer, geringhe ende lancksaeme winsten, voor den Coloniers uyt den Lantbouw te haelen en sijn, het aldaer met den Patroonen ende Meesteren niet beter en kan gaen.

Boven dit soo moeten alle Patroonen van Colonijen, noch op twee saken wel verdacht zijn: te weten; dat zy niet alleene van te voren een genoechsaem Capitael fourneren/ om het werck/ wel te beginnen ende eenen goeden aenvangh te geven: maer voor al dat zy met eenen middelen gereedt houden/ om het wel begonnen werck te vervorderen ende te voltrecken. Hier toe ghehoort gantschelyck dat men van tyt tot tyt de Coloniers versorghe van alle materialen/ nootdruft/ ende provisie. Maer beter is 't/ dat men 't werck soodanigh daer nae dirigere/ ende die selve sulcke middelen verschaffe/ waer door zy/ in de Nieuwe Landen komende, haer Levens onderhout Selver spoedighlyck moghen ghewinnen: Het welcke een groot solaes sal wesen/ soo wel voor de Patroonen

als

als voor de Coloniers: Om redenen, dat aen d'eene kant de Patroonen haer selven sullen bevrijen van vele moeyelicke en verdrietige onkosten: aen d'andere kant so sullen de Coloniers haer selven daer door houden buyten groote schulden/in de welcke zy-luyden andersins haer nootsakelycken souden moeten steecken/tot merckelycken ondienst van beyden: want soo wie in 't begin van zijn werck hem in te groote schulden inwickelt/ die beneemt hem selven allen lust tot het werck/ ende arbeyt alsoo in een continueel verdriet/het welcke veele menschen tot traegheyt brenght/en dickwils haer werck t' eenemael doet staken/ of eenen lancksamen voort-ganck gheeft: het geene men in alle alsulcke ghelegentheden/soo veele mogelycken/moet soecken voor te komen en te ontgaen: want/ alwaer de lust tot een werck benomen wort/daer gaet by-nae het gheheele werck verloren/ ende is alsoo alles eyndelycke vruchteloos/ tot ruyne van Heer ende Onderdaen.

Om dit voor-verhaelde nu alsoo wel ende in practique te stellen/ daer toe zijn alle Landen ende Plaetsen niet even dienstig of bequaem: maer onder alle Landen/ soo sijn de Warme Landen wel de vruchtbaerste/ende daer men het minste van doen heeft/so om te mogen woonen/te konnen leven/ende den Lantbouw met sonderling profijt te oeffenen; gelijck sulcks hier bevorens klaer genoech is aen-gewesen. Ende boven dat noch/soo hebben sy dit groote voordeel ende gherijf/ dat de Patroonen haere Coloniers konnen voorsien met de Negros, Swarten sijnde Slaven uyt Africa: door middel van welckers dienst/ zy seer licht en spoedigh alles konnen verrichten en verveerdighen/wat daer ghehoort tot haren onderhout/ als wel mede om haestige profijten en winsten te doen/ het welcke in de Koude Landen soo niet gheschieden en kan/ jae nergens nae doenelycken en is.

Over-sulcks soo sijn de Warme Landen verre de beste om Colonijen te leggen/soo ten aensien van de Patroonen als van de Coloniers: en boven dat de Patroonen minder kosten behoeven aen te wenden in 't leggen van hare Colonijen, Jae datse drie huysgesin-

gesinnen konnen voorsien van hare noodigheden met het geene van doen heeft een Huys gesinde in de Koude Landen; als mede dat die selve spoediger ende verseeckerder winsten hebben te verwachten: so hebben zy daer benevens oock inden aenvanck van haer werck/een goede ende profitabele Negotie van de Slaven: welckers gebruyck niet alleene en dient tot sonderlinge gerijf en voordeel van de Coloniers, maer des selfs handel geeft also groote winsten aen de Patroonen selver: sulcks dat in 't fonderen ende legghen van hare Colonijen de Patroonen in de Warme Landen alles niet tot laste en valt / maer dat zy terstondt mede daer door gelegentheyt krijgen van een Negotie daer aen groote ende sonderlinge winsten ende voordeelen dependeren.

Belangende nu de profyten so de Patronen van de Colonijen sullen konnen trecken en genieten uyt dien handel van de Slaven/die selve sal ick alhier in 't korte aen-wijsen en vertoonen.

De Swarte Slaven worden langhs de Kust van Africa gehandelt by mangelinge tegens allerley Krameryen / als voor Koperen Arm-ringen / Couralen van diversche soorte en Couleuren/ Messen/Bylen/allerhande diergelycke Yserwerck/ oudt Linnen en andere snuysterijen; waer van het eene op d' eene plaetse ende 't andere wederom op een andere plaetse/ gewilt en begeert wort.

Voor 't vervoeren van dese Goederen ende Crameryen so moet aen de Compagnie voor eerst voor hare gherechticheydt/ betaelt worden vijf per cent, ende thien guldens voor een yegelick slave: Die selve nu/komen in ruylinge ofte mangelinge/tegens soodanige Goederen of Krameryen / ordinaris te kosten het stuck ongeveer 25. à 30. guldens: Soo dat de vijf per cento voor-noemt over yder Slave verdeelt/sal bedragen ongeveer eenen guld. vijf stuyvers ofte daer omtrent.

Daer-en-boven treckt noch de voorsz. Compagnie vijf-en-twintigh guldens per last, het welcke sal beloopen op yder slave omtrent 3. à 4. gulden. Sulcks dat het stuck van de slaeven sal komen te kosten in-koops ende met des Compagnies gherechtig-

tigheden daer by gereeckent ongeveer 44. à 45. guld. 5 stuyvers: Daer nu by-komende de onkosten van de Scheeps-vrachten/ ende de mondt-kosten / als mede dat eenighe konnen komen te sterven/'t welcke het andere getal verswaren sal / te samen gerekent op dertigh guldens op een yder slave: soo sal het stuck van die slaven in alles komen te staen op 70. à 75 guldens en 5. stuyvers: waer voor de handelaers de Slaven gemackelick konnen hebben ende op de Wilde Kuste leveren aen de Coloniers.

So wanneer nu die selve Slaven wederom by den Patroonen aen hare Coloniers worden uyt verkocht het stuck voor hondert vijf-en-twintigh à 130. guldens contant/soo konnen die selve op een yder Slave noch winnen omtrent 55 guldens: sijnde so nae een cent: het welcke voorwaer al een seer goede en considerabele winst is / ende zijnder huyden-daeghs al weynigh negotien dewelcke soo veele profijts af-werpen.

Het geene desen handel der Slaven noch des te grooter en geachter maeckt / is / dat die selve in dier voeghen niet alleene eenmael/maer wel driemael des Jaers over ende weer kan ghedreven worden en dat t' ellekens met alsulcke goede winsten: daeromme soo is die selve prijs oock redelick voor de Coloniers en mede hooge genoech voor den Patroonen, noch en behoort boven dat niet verhoogt te worden / soo by aldien de Coloniers op de beene sullen geraken/welckers welvaren eyghentlick is het welvaren der Patroonen: daer van de redenen hier voorens in het Capittel (daer ick verhaelt hebbe wat ongelucken dat de Coloniers in de Warme Landen meest souden konnen over - komen) sijn by gebracht.

D'ordre dewelcke d'Heeren Patroonen van de Zeeusche Colonije aen Essekebe, Paurooma, ende Maruga omtrent het leveren der voor-seyde Slaven aen hare Coloniers beraemt hebben ende achter-volgen/is seer loffelyck ende prijsselyck/ende heeft het my daeromme goet gedacht / die selve tot een voorbeelt aen alle Patroonen/ alhier in te voegen: op dat zy in gelycke voorval hare

daer-

daer nae mogen reguleren; om aen haer werck niet alleene een goet begin/maer een voorspoedigen voort-ganck te geven.

By het naeder Project dan/ over de Culture en populatie van de Wilde vaste Kuste door d' Heeren Patroonen van de Colonije van Zeelandt voornoemt/ ghemaeckt op den 26. Novemb. 1657. Beloven die selve.

I. Dat op die selve Kuste, onder die van haer Ed. Colonije, sullen worden ghelevert, soo veele *Negros* als een yeder van doen sal hebben, ende die alhier op 't vertoonen van de Recepisse, door yemant daer toe gecommitteert, alsdan in contant voldaen worden ter somma van een hondert vijftigh guldens voor een Man ofte Vrouwe.

II. Twee Kinderen van acht tot twaelf Iaren voor een Man ofte Vrouwe te rekenen: beneden d' acht Iaeren drie voor een, mids sullen de Suygelingen de Moeders volgen.

III. Die by anticipatie willen betaelen, sullen rabat ghenieten van thien ten hondert.

IV. Aen een yeder die contant ghekocht heeft, sal, des begeerende, gelijck getal gecrediteert worden; ende sal dit credijt dueren voor den tijdt van vijf Iaeren, ende sal binnen de selve moeten betaelt worden, yeder Man, Vrouwe, ofte Kinderen, als boven: te reeckenen ter somma van twee-hondert-vijftich guldens.

V. Des eerder betalende, sal voor rabat van yeder Iaer ghenieten thien ten hondert.

VI. Maer die voor contant gelevert sullen sijn, beneffens de gecrediteerde, sullen te saemen voor dese betaelinghe verbonden blijven.

Dit sijn de naedere conditien/ dewelcke de Heeren Patronen van de Zeeusche Colonije voornoemt aen haren Coloniers voorstellen ende daer op zy die Negros ofte Slaeven geven. Ick heb alhier gesegt dat die selve het stuck van die Slaeven leveren teghens hondert

hondert en vijf-en-twintigh guldens; daer nae den inhout van dat project/ die gheene / soo de slaven by Anticipatie willen betaelen/ sullen moeten voor een yeder geven 135. guldens/differerende alsoo thien guldens van den prijs by my vooren gemelt. Het welcke ick allhier niet abusivelick en hebbe gedaen; maer dewijle die geene / soo op credijt genomen worden om in vijf Jaren te betalen tegens 250. gulden. So die selve terstont ofte binnen het eerste Jaer betaelt worden/ genieten voor elck Jaer rabbat van thien ten hondert / als wanneer die selve in sulcken val niet meer en sullen in-koops komen te staen als 125. guldens: waer over ick berecht ben/ dat d' Heeren Patroonen voorsz. teghens den selven prijs laten volgen alle die geene / soo by Anticipatie betaelt worden.

Uyt dit voor-verhaelde blijckt dan wat een voordeel de Patroonen hebben met het leggen van hare Colonijen inde Warme Landen: ende dat terstondt in het begin ofte den aenvangh van haer werck door dien handel: oock/hoe dat het gerijf vande Coloniers / door middel van de Slaeven / selver mede brenght een groot ende haestig profijt aen de Patronen/ende dat ten opsichte van de veerdige Culture der Landen/ ende de spoedige retouren/ dewelcke uyt de vruchten daer door konnen getrocken en ghenoten worden. Het welcke inde Koude Landen den selven mist/ als zijnde aldaer den dienst der slaven ondienstigh / altijdt geensins met soodanigh voordeel vermengt als inde Warme Landen, ende dat om redenen voren verhaelt / en dien volgens de Negotie van die selve voor den Patroonen oock gansch onnut.

In dier voeghen dan / soo konnen de Patronen van de Colonijen in Guajana de Negotie van de slaven drijven / meerendeels met het eygen gelt van hare Coloniers, ende daer mede alsulcke goede winsten voor haer selven doen. Ende soo by aldien zy die komen te crediteren / het selve evenwel doen met groot voordeel nae den Inhout van 't project.

Het crediteren en is oock geensins twijffelachtich ofte hasar-

deus: gemerckt de Slaeven voor de betaelinghe aen de Patronen verbonden blijven: In 's ghelijcken/ soo konnen die selve / de geoccupeerde Landen, tot meerder versekerheydt/ mede tot onderpant nemen; Soo dat aen de zijde van de Patronen, niets of seer weynigh daer in te risigeren valt.

Oock soo konnen de Coloniers op het tweede Jaer ghemackelijcken betaelen de Slaeven soo zy op credijt van haere Patronen gekocht hebben/ altijt voor het grootste part: volgens het geene hier bevorens is aen-ghewesen ende verhaelt. Sulcx dat de Negotie ofte den Handel van die Slaeven voor den Patronen een sake is van groote/ gereede ende versekerde profyten.

Mede so konnen de Patronen al vry goede winsten hebben uyt allerley Waeren soo zy van hier derwaerts sullen senden: 't zy Vleesch, Speck, Gort als anderssins/ ende voornamentlyck op de Natte Waeren, als daer zijn Bieren, Wijnen, Brandewijnen, Olijen, voorts op allerhande Stoffen nootsakelycken tot kleedinge/ als mede Linnen en diergelycke saecken meer. Omtrent het vertieren van welcke Waeren door de Banck meer dan een half cent, jae dickmaels wel een heel cent winst valt. Waer voor zy alsdan de Vruchten ende Waeren van dat Landt tot Retouren met gelijcke voordeel sullen ghenieten. Ende alsoo de Vruchten meer dan een-mael des Jaers in die Warme Landen Verbouwt ende ghewonnen worden; sal dien handel in een Jaer ofte vier al redelyck ende considerabel konnen zijn: soo maer de Bevolkinge by de Heeren Patronen na behooren wort ge-yvert ende voort geset: in welcke Landen oock dat verscheydene rijcke Waeren vallen / ende dien-volgens winsten te halen zyn (ghelyck sulcks in Guajana is te doen) aldaer staet oock eerder aenwas ende vermenichvuldinghe van allerley slach van Volck te verwachten/ dan inde Koude en schrale Landen, daer geene Vruchten van sonderlingen prijs of waerde en vallen/ ende dewelcke dient-halven weynigh vertiers/ altijts met geen merckelyck voordeel hebben.

In de Koude Landen konnen mede wel veelderhande Goede-

ren vertiert worden / dewelcke oock aldaer meerder van nooden zijn voor de Coloniers dan inde Warme Landen; maer wat raedt om die selve betaelt te krygen / daer 't al aen ghelegen is; Ten zy t'ellekens met lanckheyt van tijdt / dat noyt een goede Negotie kan maken.

Dit dient alhier mede vermaent omtrent den handel van de Slaven: Dat; boven dat die selve voordeelich is aen de Patronen, soo wanneer sy die nae behooren willen in acht nemen; die selve oock ten hoogsten nootsakelick is voor den Coloniers: want sonder de Slaeven soo heeft het gansche werck inde Warme Landen seer weynich te beduyden: alsoo alle de krachten van alsulcke groote winsten (naest Godt) eygentlick bestaen ende voort-komen in en uyt den arbeyt der Slaeven. Daerommme oock d'Heeren Patronen / soo by aldien zy wel willen vaeren aen alle onvermoghende Luyden ende Huysgesinnen / dewelcke derwaerts gaen: ende by Anticipatie niet en konnen betaelen / ten minsten twee Slaven op credijt behooren te geven / ende dat op conditie in het geseyde project vermeldt: Om door dat middel op de beene ende in Staet te mogen gheraken / ende soo by aldien sy die selve dan in dier voegen / na het reglement van de Patronen van de Colonije van Zeelant aen de Coloniers op credijr geven, soo sullen die selve noch al profijts genoech doen met haer crediteuren: want / ghenomen dat die selve niet dan nae vijf Jaren konden betaelt worden / soo sal het al een heerlijck voordeel zijn / een Capitael van 70. à 75. guldens soodanigh aen-gelegt te hebben / dat het in dien tijt tot 250. guldens is aen-gegroeyt: ende wat het eerder betaelt wort / is al met groote winst.

Even als nu de Patronen, stracks in 't begin van 't leggen van hare Colonijen, in de Warme Landen, een soo voordeeligen Negotie ontmoet: soo hebben die selve oock mede niet alleenlijcken spoedige profyten uyt de Vruchten / so in die Landen in een Jaer twee à drie in goede quantiteyt konnen verbout ende gewonnen worden: maer daer benevens oock presente / en dat vande Waeren /

ren/ dewelcke aldaer op verscheyde plaetsen by de Indianen konnen ghehandelt en bekomen worden: bestaende die selve in Toeback ende Cattoenen, in verscheyde soorten van Verwen, Gommen, Balsemen, allerhande kostelick Hout, Visch als andersins.

Waer omtrent wel dient aen-gemerckt, dat, schoon het Landt van Guajana door-gaens heerlyck en treflyck is; dat nochtans alle deelen van 't selve, niet even goedt en sijn, veel min tot gereede profijten even bequaem: Daer over oock de Patronen, soo aldaer t'eenigher tijdt Colonijen te planten, voornemens mochten worden, wel te dege in acht moeten nemen, wat voor quartieren en plaetsen daer toe by haer behooren uyt-ghekoren te worden: alsoo het Landt selver op die Kust, wel vyf-en-twintigh ten hondert ende meer; het eene van het andere sal scheelen, ende dat ten verscheyden opsichte.

Ende schoon in Guajana in het beginssel geene soodanige Retouren en konden gevonden worden tot volle bevrachtinghe van de Schepen/ so derwaerts/ om de Coloniers over te brengen/ sullen gaen: So hebben die selve keerende in haren wegh d' Engelsche ende Fransche Eylanden van West-Indien, al-waer zy wat haer noch mochte ontbreken aen haere laedinge / konnen in-nemen: Sulcks dat zy altijt hare Vracht konnen goet maecken: daer toe oock groote bequaemheydt sal geven / soo wanneer by Spaengien die vryheyt sal sijn verkreghen / voor d' Onderdaenen van desen Staet, omme aen Punte del Rey Sout te moghen laeden/ gelijck dat selve nu in hope is.

Dit voordeel hebben mede de Patronen van de Colonijen in Guajana dat het onderhoudt van haere Militie, dewelcke zy tot bevrydinge ende verseeckeringe van haere Colonijen aldaer van nooden sullen hebben/ haer nergens nae soo beswaerelyck en sal vallen / als wel het selve den Patronen in de Koude Landen doet; Ende dat soo ten opsichte van de groote vruchtbaerheyt van die Landen, ende den geduerigen Verbou der levens-middelen in die selve: als wel voornamentlyck dat sy die haere Militie / haer te

goet

goedt houdende tractement / t' sijner tijdt met Slaeven te geven/ konnen voldoen / ende dat met alsulcke winst als hier boven is geseyt: Jae sulcks oock met goet genoeghen en volkomen contentement van die selve: gemerckt die Luyden daer door nae het verloop van een Jaer of drie in een goede postuer en staet konnen geraecken/om eerelijck te konnen leven ende voorders in 't korte merckelijcke progressen te doen/nae datse haer eyghen Meesters sullen zijn ghewordden. Het gelicentieerde ghetal kan t'ellekens met nieuwe recruiten wederomme vervult en sulcks soo langhe gecontinueert/als het van nooden te sijn / geoordeelt sal worden.

Door welcken middel mede / het Landt in korte Jaeren aen menschen seer sal toe-nemen/en alsoo een merckelycken aenwas van Inwoonderen krygen. Alle 't welcke in de Koude Landen geensins alsoo en kan geschieden ofte gepractiseert worden, uyt oorsake dat de Culture van die Landen, ende haeren toe-stel al te swaer valt ende te veele noodtsakelickheden is vereysschende, soo dat men tot die selve met sulcke leeghe handen niet en kan treden, als men wel inde Warme Landen kan doen, so wanneer men maer een paer Slaeven heeft met een Axel, Bijl, ende Houweel.

Dit is alsoo genoech geseyt van de gereetste profyten/ dewelcke de Patronen van de Colonijen inde Warme Landen hebben te verwachten: wat belangt alle d' andere/ dewelcke sy metter tijt van haere Onderdaenen als Patronen, voor hare gerechtigheyt sullen konnen trecken/dat selve kan uyt het ghene voor-heenen door-gaens van de vruchtbaerheyt en weerdigheydt der vruchten van die selve Landen is verhaelt / genoechsaem af-genomen ende bekent worden: soo dat het onnodigh is / sulcks alhier op het nieuwe particulierlyck aen te roeren ende te vertonen. Dit sal ick alleene daer omtrent noch seggen/ dat/ in alle Landen/ alwaer groote ende spoedige profyten voor de Onderdanen te trecken ende te verkryghen zijn / de ghereehtigheden van den Heere van het Landt mede niet geringe en sullen wesen.

DAT XXXI. CAPITTEL.

Van het Climaet van Guajana, ende van de oorſaken en de redenen waeromme dat Landt ſoo getempert is; nademael het legt onder den Heeten Riem van 't Aerdtrijck: ende van de ghe-ſontheyt van 't ſelve Landt.

VEele menſchen ende voornamentlick dewelcke Guajana ofte diergelycke Landen noyt en hebben geſien / en oock weynig ofte niet daer van geleſen: ſullen lichtelick meenen/dat die groote vruchtbaerheydt / dewelcke ick dat ſelve landt toe-ſchrijve aldaer niet en kan ghevonden werden: Om redenen/ dat het ſelve ſoo nae en gelijck als onder de Sonne gelegen is: welcken riem des Aertrijcks overmidts zy de grootſte kracht des Sons ghevoelt / by den ouden altijt is gehouden gheweeſt voor onbewoonelijck.

D'ondervindinge, de beſte Leermeeſtereſſe der dinghen, heeft het tegendeel, ende daer door de dwalinghen der ouden aen ons bekent gemaeckt: ende betoont, hoe dat de redenen, dewelcke die ſelve, tot ſtandthoudingh van haer ſuſtinué hebben by ghebracht, het contrarie van dien alle tijdt hebben veroorſaeckt: want ſoo ſijn niet alleene de Landen onder den Vijfden, dat is middelſten ende verbranden riem des Aerdtrijcks, gheleghen, bewoondt; maer dat meer is, ſoo overvloeijende van menſchen, dat qualick eenigh ander deel des werelts, daer by vergeleecken mach worden: het welke alſoo inder daet ſijnde, heeft het ſelve gene andere redenen, dan de getempertheydt, geſontheyt, aengenaemheydt, ende de groote vruchtbaerheyt van die Lantſdouwe.

Alle welcke weerdige qualiteyten of hoedanigheden gelyckſe in waerheyt in dat landt te vinden zijn/ ſo ſijn even-wel de redenen daer van alle menſchen niet even kennelijcken.

Het Rijcke van Guajana is gelegen onder ſoodanigen Climaet, alwaer een gheduerighen Somer heerſcht, met een eeuwighe uyt-

ſluytinge

sluytinghe van den melancholijcken ende verdrietighen Winter.

De Lucht van dat Landt is seer fijn, suyver, ende delicaet, de Hette niet alleene verdraechsaem, maer sonderlinge aengenaem, ende gansch niet beswaerelijck. In somma so is de Lucht aldaer alsoo getempert/ ende dien volghens seer ghesondt als in eenigh Landt inde gansche Wereldt mach gevonden worden: Sulcks maeckt dat het Aerdtrijck aldaer/sonderlinghe vruchtbaer ende overvloedich is van alles/ soo dat daer niets en manqueert/ als dat het by waere Christenen bewoont / ende Godes Heylighe Woort den Heydenen bekent gemaeckt en verkondicht wort.

De Veranderinge der tijden, daer te Lande/ is daer inne alleene gelegen/dat het op sommige tijden van het Jaer/meer regent als op d'andere; welcke de Regen maenden worden ghenoemt/ dat gelijck als haren Winter is; doch dat selve en beneemt geensins de aengename Warmte, maer die selve is altijdt een ende de selfde: Oock soo en is 't in die Reghen maenden daer te Lande geensins schadelijck ofte ergens aen hinderlijck/ maer seer noodigh ende voordeeligh/als wanneer die selve het dorstighe Aerdtrijck soodanigh drincken dat alle Vruchten daer door des te beter ende overvloediger groeijen ende voort wassen: Noch soo en brenghen die selve gansch geen verdriet ofte onlust aen de Menschen toe.

Dese Regen-tijdt is op die Kust over al niet op eene ende die selve tijt: want inde Oosterlicke Deelen van Guajana, naer de Amazones toe, daer begint het droogh Weder in Augusto, ende den Regen-tijdt in Februario.

Maer in het Westerlijcke Deel nae den Oronoque toe, begint het drooge Saysoen in October, ende den Regen-tijt in April, oock soo regent het in die Quartieren het eene Iaer meer als het andere: doch soo verschillen dese Saysoenen dickwils een Maendt van malkanderen.

Dit is dan voor soo vele aengaet de constitutie van de Lucht/ ende tijden van dat Landt, nu salick voort treden tot de redenen

waer-

waeromme die landt-streecke soo nae/jae by-kans geheel onder de Sonne gelegen/ soo getempert van Lucht ende het Aerdtrijck aldaer soo boven maten vruchtbaer is.

De getempertheyt van dat Landt kan tweesins aengemerckt worden. Ten eersten: ten aen-sien van de menschen; Ende ten tweeden: ten aensien van het Aerdtrijck selve.

Dat de Hette van aldaer te Lande door de menschen soo verdragelijck maeckt sonder eenighe beswaerenisse/ daer van zijn principaelijck dese redenen te geven/ Ten eersten: dat men de Sonne aldaer ghedurigh boven zijn Hooft heeft/ sulcks dat zy met haere straelen het gesichte van ter zijden niet en kan bereycken/waer door zy andersins in die ghewesten wel de meeste swarigheydt aen-brenght. Ten tweeden: is/ datmen aldaer des daeghs/heeft continuele ende door-gaende verkoelende Winden, dewelcke in dier voegen de Hette van de Sonne soodanigh matighen/ ende des menschen lichamen verfrisschen/dat die selve alle beswaerlyckheyt daer door wech nemen: want met het Rijsen ende Klimmen der Sonne, soo rijsen ende klimmen de Winden mede. Het welcke door observantie is bevonden inde Landen buyten den Tropicos gelegen so niet te zijn: daeromme oock den Somer-tijdt in die Landen, ende voornamentlyck soo wanneer het inde Hondsdagen is/ de Hette den menschen seer over-lastig ende beswaerelycken valt/ als wanneer men in die ghewesten niet alleene de Sonne van ter zijden / maer oock een gansche kalmte sonder eenige Windt heeft : Soo dat de hette in de Landen tusschen den beyden Tropicos vry aenghenamer is / als in die / dewelcke buyten die selve ghelegen zijn. Over-sulcks soo wil ick geerne bekennen dat sonder die geluckighe Winden daer mede de oneyndelicke wijsheyt Godes die Landen heeft sonderlinghe begenadiget/ dat het onmoghelycke soude sijn die selve te konnen bewoonen. Voor een derde reden kan men mede segghen dat de gestadige eenparigheyt van de Warmte sonder de minste veranderinge van tusschen komende Koude, oock seer veele doet tot de

ver-

verdragelickheyt ende d' aengenaemheyt van die Hette: Want zijnde de lichamen in een weynich tijts daer toe gewent en blyvende voorts in een en die selfde constitutie / sonder eyt veranderinge te hebben geschiet het/dat sy daer door minder beswaernisse gevoelen/ dan zy wel anderssins souden doen; soo by aldien het in die Landen ware gheleghen/ als het wel alhier in dese Landen dickmaels ghebeurt / ende dat in 't midden van den Somer/als wanneer men veeltijts groote en schielycke veranderingen van de Lucht ghevoelt; dewelcke nu en dan een dach drie à vier ofte meer/seer heet is/ende dan weder met een haestige koude/by veranderinge ofte ophevinge van de Winden/wort vervult:dat t' elckens nootsakelicken de constitutie van de selve mede moet veranderen / waer door die altijdts eenighe merckelycke verdrietsaemheyt mede brenght/dese eenparigheydt van de lucht is oock wel een van de voornaemste redenen/ van de sonderlinge gesontheyt van die landen / gemerckt dat alle menichvuldighe en haestige veranderingen in de Lucht veroorsaken strydige qualiteyten of uytwerckingen der Elementen/dewelcke altijt periculeus en schadelick zijn: ende altijt eenige inbecilleteyt den lichamen toe-brengen. Dit selve is oock d' oorsaecke dat de lucht aldaer te lande altijt soo fijn suyver ende delicaet is/ als dewelcke door vele ende haestige veranderingen (gelijck geseyt is) noyt en wordt ontroert / en dien-volghens niet ontsteecken door eenighe quade dampen: 't welcke maeckt dat aldaer noyt pestilentie of pestilentiale Coortsen ofte besmettelicke kranckheden en ontstaen; maer daer van die landen geheel vry ende exempt zijn;een notoir bewijs van een goet ende gesont Climaet.

Dit zijn de redenen voor so veele als aengaet de lieffelicke aengenaemheyt en verdragelickheyt van de gestadige warmte/ ten opsichte van de menschen daer door die selve die landen konnen bewoonen: wat aen-belangt de ghetemperttheydt van dat Climaet ten aensien van het Aertrijck ende des selfs daer door veroorsa-

oorsakende groote vruchtbaerheydt/daer van konnen dese redenen gegeven worden: Ten eersten, dat de daghen en nachten bykans 't gheheele Iaer door even lanck zijn: sulcks wat dat de Sonne des daeghs verhit door de lange nachten wederom verkoelt en daer door getempert wort: Ten tweeden, dat alle nachten een seer swaren dau op het Aerdtrijck valt / schynende dickmaels des morgens als of het tamelick geregent hadde/ 't welcke mede het Aerdtrijck een goede verkoelinge toe-brengt. Ten derden is den Regen-tijt dewelcke duerende gemeenelick ses maenden/ het Aerdtrijck soodanigh bevochtight en door-nat maeckt/ dat het met hulpe van den dau vochtigheyt ghenoech heeft om in den droogen tijt alle vruchten nae vereysch te konnen doen groejen ende voort-brengen.

Op dat nu wel licht niemant alhier en moghe meenen dat het den Regen-tijt van de ses maenden daer van ick gesproken hebbe / soo continuelick ende doorgaens reghene sonder op-houden/ dat het selve den menschen soude mogen verveelen en moeyelickheyt of verhinderinge toe-brengen in haren arbeyt en den Lantbour geensins: soo dient derhalven tot nae-richtinghe aen den onkundigen ende nieusgierigen Leser: Dat die Regen-tyden sodanigh zijn dat het altemets wel een dach / te mets twee / drie/ vier/ en oock meer aen malkanderen sterck regent/ somtijts wel eenige dagen wederom ophout/ te mets regent het wederom des daegs maer een uyr twee of drie achter een / ende hout oock een uyr ofte ettelicke op / ende stracks daer nae heeftmen wederom regen/ sulcks dat die Reghen maenden alsoo ten eynde passeren/ met tusschen tyden van droogh Weer / ende hoe het in dien tijdt oock meerder Regent / hoe het voor het landt en de vruchten beter is; nochtans sulcks en verhindert geensins den lant of Ackerbou / maer helpt ter contrarie seer vele tot de vruchtbaerheyt van de selve/ waer mede ick dan genoech bewesen hebbe d' oorsaken dewelke de Hette of eerder de Warmte dat die landen so aengenaem/ soo verdraghelick ende dien volghens dat gansch Climaet

maet soo ghetempert maken / dat het selve den menschen geens-sins moeyelick of overlastigh en valt/ niet tegenstaende die Landen onder den Heeten of Verbranden Riem, ende so na de Sonne geleghen zijn; sulcks dat oock dient-halven die ghewesten over-mids hare gesonde Lucht en de vruchtbaerheydt der gronden/ boven alle andere Landen overvloeyen van menschen ende van allerhande Vee/ Gevogelte en Visschen/ ende dat tegens de mee-ninge van alle oude/ende onder die/tegens het ghevoelen van de Wijste ende Geleerste selver; Ende so lieffelick ende aengenaem als de Lucht in die Landen is/soo gesont is die selve mede; sulcks dat weynich landen bekent zijn/ dewelcke daer in soo sonderlin-ge van Godt begenadicht zijn als wel Brazil en Guajana doen.

Ick hebbe voren verhaelt hoe dat door ondervindinge is be-kent geworden/ dat de Landen tusschen den beyden Tropicos ge-legen/ seer gesondt zijn/soo wanneer de Zee-winden die haer be-waeyen / uyt den Oosten of Noorden voort-komen : gelijck dat selve Brazyl en Guajana hebben.

Het teghendeel van dien sietmen op de Kust van Africa door-gaens leggende op een ende de selfde breedte des Aerdtrijcks/hoe dat de landen daer inne gelegen seer ongesont zijn / ende veelder-hande ongemacken en qualen onderhevich/het welcke ghelooft wert principalick voort te komen uyt de Westelicke en Zuyde-licke Zee-winden/ dewelcke die bewaeyen / als zijnde die selve al te flaeuwe Winden om die Heete lucht nae vereysch te konnen suyveren ende verkoelen. Nochtans soo is Africa doorgaens en voornamentlick in die gewesten onder den Sonam Torridam ge-legen : Boven alle andere landen volckrijck en vruchtbaer/sulcx dat d' ongesontheyt daer van ick spreke niet so seer gevoelt wort by de Naturelle Inwoonderen van die Landen , als wel / die selve onderworpen zyn de gheene soo uyt dese ende andere landen die selve komen besoecken. Oock sosijn in die Gewesten altemets Heete ende besmettelicke siecktem , dewelcke menichte van men-schen selver van de naturellen in korten tijt konnen wech nemen

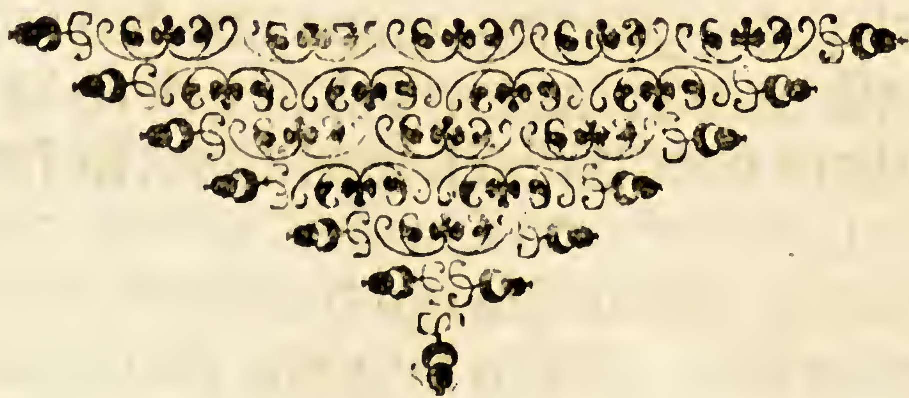
 ende

ende verslinden / gelijck sulcks op sommige Jaren meer dan te vele kan gebeuren: Soo dat alle landen tusschen den Tropicos geleghen door gaens wel seer vruchtbaer zijn boven alle andere landen; maer daeromme even ghesondt / voornamentlick voor menschen die uyt Koude Landen, die willen komen bewoonen.

Hier mede dan curieuse Lief-hebbers en waerde Lesers, sal dit mijn *Eerste Deel* van de *Koude en Warme Landen* af-korten, en verwacht met den alder-eersten; *Een Ware Beschrijvingh, van de Nieuwe Geoctroyeerde Guajaensche Colonije*, alwaer Ick voor *Eerste Raedt* henen gae, sullende Godt bidden ons een gheluckighe ende voorspoedige reyse gelieve te verleenen, en aldaer soodanighen dienst moghen doen, tot voordeel van onse Heeren Principaelen, tot beneficie van ons lieve Vaderlandt en verlichtinghe van de aldaer zijnde blinde Heydenen, ende tot soulagement van veele eerlijcke geruïneerde Lieden door het meyneedigh bedrogh der Portugesen in Brazyl; Alsmede tot hulpe van duysenden van onse Landslieden, om aldaer met gemack aen de kost te geraken, 't welck ons gunne den Heere der Heyrschaeren, 't geene van herten is wenschende *V E. D-W.* en Willigen tot dienst geneghen en bereyden

OTTHO KEYE.

Eynde des Eersten Deels.

AEN-

Aenwijsinghe der Capittelen deses Boecks/

Van het Ware *Onderscheyt tusschen Koude en Warme Landen.*

Eynde der Capittelen deses Boecks.

